
600018375U

600018375

IETS OVER CASSIODORUS.

IETS OVER

MAGN. AUR. CASSIODORUS SENATOR

EN

ZIJNE EEUW,

DOOR

P. P. M. ALBERDINGK THIJM.
PHIL. THEOR. MAG. ET LITT. HUM. DOCT.

Tweede vermeerderde oplage.

AMSTERDAM,
C. L VAN LANGENHUYSEN.
1858.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA ·
DOMI NUS ILLU MINA TIO MEA

Mijnen geëerden Docenten, en allen die medewerkten tot mijne akademische vorming, Heil!

Toen ik er over nadacht, op welke wijze ik de rezultaten van eenige jaren studie in de Grieksche en Latijnsche letteren, en een mijner lievelingsbezigheden daarvan — de beoefening der geschiedenis — zou dienstbaar maken tot het leveren eener akademische proeve, waardoor ik onder de *litterarum doctores* zou kunnen worden opgenomen — heb ik naar een onderwerp gezocht, dat, van den eenen kant, niet door mogelijke diepzinnigheid, eenen door meerdere tientallen van jaren gerijpten geest, noch, door den omvang, op nieuw te langdurige oefening zou vorderen — maar dat ook, van den anderen kant, niet al te veel behandeld, ja schier afgehandeld was. Ik wendde mij daarom tot die schrijvers, welke tot het tijdperk van het ondergaande Westersch-romeinsche rijk behooren, niet twijfelende of ik zou daarin nog een of ander punt van quæstie op te lossen, of duisterheden aan 't licht te brengen vinden, en daardoor tegelijk aan de verdere gestelde eischen kunnen voldoen. En toen ik eenigen tijd rondgezien en vriendschappelijken raad ingewonnen had van mijne hooggeschatte docenten, scheen het mij toe dat „Cassiodorus" en zijne werken mijn verlangen zou kunnen bevredigen.

Ik nam hem ter hand; de volgende bladzijden mogen 't uitmaken, of 't met goeden uitslag geschied is, of niet.

Zeker, hier was mij een terrein aangeboden, dat niet veel meer dan de eerste pogingen tot ontginning ondergaan hebbende, nog moeyelijkheden van allerlei aard opleverde. Maar ik heb mij die getroost, want ik leerde 't van Cassiodorus-zelven: „Solet facile labi, quod sine difficultate potest inveniri." 1)

Wanneer wij Cassiodorus noemen, halen sommigen, wellicht glimlachend de schouders op, en de zoodanigen der geletterden zelfs, die gewoon zich slechts te bewegen onder de mannen des gulden tijdperks van 't Latijn, schoon daarbij ook eenigen eerbied hebbende voor het tegenwóordig idoom van Italië, nimmer zich moeite gaven om de schakel in 't licht te stellen, waardoor het zoogenaamde infime Latijn, de *Latinitatis decrepita Senectus*, met het tegenwoordige Italiaansch verbonden is.

Anderen zullen, zoo al niet bij den titel, toch misschien niet lang daarna, een gevoel van deernis hebben, wanneer zij in mijn opstel een vernieuwd navorschen opmerken, van den juisten naam, geboorteplaats, e. z. v., des genoemden slechts half-bekenden mans.

Hun verklaar ik gaarne, zelf bijzonder weinig medegevoel te hebben voor allerlei woordenwisselingen over min gewichtige zaken, enkel en alleen omdat ze in zekere mate het onderwerp betreffen dat men behandelt. Doch ik heb mij dergelijke uitweidingen veroorloofd, wanneer ik begreep, dat een of ander ondergeschikt punt met wezenlijk belangrijke bijzonderheden der historie samenhing, en daarop invloed had.

Maar wee mij, als men, na het mogelijk geheel doorlezen dezer ver-

1) Wat gemakkelijk tot stand komt, zinkt spoedig weêr weg. CASSIODORUS, *Variarum*, Lib. II. Ep. 2.

handeling, niets dan eenen minachtenden blik er voor heeft, en ik niet zóoveel zal hebben kunnen uitwerken, van eenige belangstelling voor het onderwerp te hebben opgewekt, bij de zoovelen, die er *a priori* niet dan onverschillig voor kunnen wezen — en niet eenige bewondering voor den held en vele rondom hem heen geschaarde charakters; of zoo ik ten minste niet eenige vermindering van kleinachting zal hebben kunnen te weeg brengen, voor het tijdperk van Cassiodorus, waarin zooveel groots en schoons heeft plaats gehad — al blinkt dat ook als de metaalerts door ruwe aard omgeven. Cassiodorus, die noodzakelijk in de geringschatting moest deelen, waartoe nu eenmaal de zoogenaamde tijd der „barbaren" was veroordeeld, en die door zijne edele moraal en rechtschapen sententiën — waarin hij bij voorbeeld met eenen La Rochefoucault op éene lijn kan geplaatst worden — door het naauwkeurige begrip van zijn tijd, en de juiste schatting der individuus waarmede hij moest verkeeren, die, zeg ik, door dat alles — even min zijnen hier en daar wat overladen stijl, als zijn onciceroniaansch latijn tot heden genoeg heeft kunnen doen vergeten.

Doch beandwoord mijn onderzoek eenigzins, aan hetgeen ik er van wensch — dan vrees ik natuurlijk niet, dat, al is de stof niet uit den bloeitijd van den Griekschen of Romeinschen staat of het gulden tijdperk hunner letterkunde genomen, dat ik daarom van hen, op wier oordeel ik prijs stel, een minachtend óog heb te wachten. 't Is immers niet voor niets, dat vele voorname geleerden en kunstenaars, sedert een dertigtal jaren, hunne beste krachten wijden aan de lang miskende, ja vaak gevloekte middeleeuwen; die door Schröckh reeds eenigzins in haar recht werden gesteld, waar hij, over Cassiodorus sprekende, aan zijne mede-protestanten de veronachtzaming diens grooten mans verwijt? [1])

[1]) J. M. SCHRÖCKH, *Kirchengeschichte*. T. XVI. — Verg. bl. 4 in de noot.

De blik der historici onzer dagen wordt meer en meer verruimd, en 't zijn de Grieken en Romeinen vóor Chr. Geboorte, en het tijdperk van 1500 tot 1800 daarná, niet alleen meer, die hunne geesten boeyen.

En, met dat meer universeele, vereenigt zich het meer eenvoudige der voordracht bij velen; hunne werken, tot heden over eng begrensde tijdvakken voor beperkten kring van lezers bestemd, breiden zich uit in dubbele beteekenis — en de geschiedenis wordt populair. Ik heb, schoon met geringe krachten, naar dat voorbeeld trachten te werken. Ik heb een enkelen steen willen toebrengen, aan het oprijzende gebouw der middeleeuwsche geschiedenis, wier toekomstig charakter toch reeds vóor Karel den Groote zichtbaar wordt.

En, hoewel anders in ons land bij vele geleerden het Latijn nog wordt vastgehouden, zoo heb ik evenwel, 1°. omdat ik toch pas den eersten stap onder de geleerden doe, en 2°. omdat ik mijn werk toegankelijk heb willen maken voor den historieminnaar. die ongaarne latijn zou lezen, evenzeer als voor den taalgeleerde — aan den wensch gehoor gegeven van personen, die mij zelfs de lektuur van mijn werk, iets dat een eigenlijk *specimen inaugurale* 1) bezwaarlijk ten deel valt, hadden toegezegd, en op wier kritiek ik hoogen prijs stel.

En heb ik hierin niet de opinie van sommige veel begaafde en uitstekende mannen gevolgd — hoe wezenlijk leed mij dit ook doe — ik moest hier kiezen; en mij weder om troostgrond tot Cassiodorus wendende zeide ik zijn grooten meester, den H. Augustinus 2), na:

---

1) Hoe dit hollandsch opstel (thands, om aan het verlangen van bevoegde beoordeelaars te voldoen, afzonderlijk herdrukt) tot eigenlijke dissertatie had moeten strekken: kan men b. v. zien in de *theses*, die nú aan 't latijnsche *Specimen* van den 22sten Dec. ll. zijn toegevoegd.

2) Verg. de Præfatie der *Expositio in Psalmos*.

„Het is soms beter door de taalkundigen te worden berispt, dan door de menigte niet te worden verstaan." 1)

Ik koos dan 't Hollandsch om er mijne akademie-proeve in te leveren, gesteund, naar ik meende, door de vergunning der wet, en de autoriteit van bevoegde personen 2) — want ik had dan eer de kans voor meerderen te hebben geschreven, en de zekerheid van beter begrepen te zullen worden.

„Te superesse velim! — Mocht gij blijven leven!" riep ik uit, toen ik den beminnelijken grijzaart had leeren kennen. Maar uw „jeugd" is 't niet, die u het leven zoo waardig maakt! Neen, 't zijn juist uwe hooge jaren, uw oud-heid, uw ondervinding, uw moed en uw geloof, die 't mij ingeven: „tua vita dignior ætas."

Ik heb, zooveel ik kon, mijn verlangen daarin gehoor gevende, dien voortreffelijken „Christen staatsman," in al zijn leven en streven nagegaan. Ik heb met ernst en ijver gepoogd tot iets goeds te komen. „Tentanda via (erat) qua me possim tollere humo." 'k Heb gestreefd, om „mijnen held als een overwinnaar in zijne eeuw te doen roemen door allen mond." 3)

Daartoe heb ik al mijne krachten aangewend!... Maar wat is nu de uitslag? — Zal men mij troosten met het laatste vaers van Tollens, op den mislukten zeetocht? — Neen, dat zij zoo niet! Moge het woord van Plato niet op nieuw door mij waar gemaakt worden: *Εἰσὶ ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, βακχοὶ δὲ παῦροι.* 4)

Maar mijne hooggeschatte docenten mogen toch toegevend zijn voor

---

1) Melius est ut nos reprehendant grammatici, quam ut non intelligant populi, non diserti in nostra disertitudine. S. AUG. *Enarratio in Ps.* 138.

2) Verg. de opdracht aan mijne ouders, vóor het genoemde *Specimen* geplaatst.

3) Æn. IX. 212. Georg. III. 9.

4) Φαιδ. 69. C. 't Beteekent, met eene wat trivialer spreekwijze ongeveer: „'t Zijn allen geen koks die lange messen dragen".

de vele onvolkomenheden in mijn werk, daar ik gevoel: „argumentum elegisse ejusmodi profecto, quod nonum premeretur in annum. — Atqui cum disputatione Academica præclare solet agi, si licuit ipsam in nonum premere mensem. Quare in summa et brevitate temporis et facultatis tenuitate, nil quæso expectetis a me scriptum esse, ... vestra sive doctrina recondita et exquisita, sive incredibili diligentia, sive singulari elegantia dignum." 1)

Doch ik hoor Cassiodorus alweêr! Hij roept mij toe: „'t Is genoeg, vriend, niet te véel verontschuldigingen! — Removeamur ab excusationis voto, ne magis offendat nimis affectata defensio." 2)

Maar wel nog een woord van openlijke hulde en dank, aan allen die mijnen zin voor de twee groote uitingen der heidensche beschaving — de Grieksche en Romeinsche letterkunde — wisten op te wekken en aan te wakkeren tot wezenlijken gloed. Die mij leidden door hunnen helderen blik, sprekend in vernuftige opmerkingen, of schranderen raad; en aan hen in 't algemeen, die mij door alle bewijzen van welwillendheid en deelneming, de baan vergemakkelijkten, die ik voorloopig had af te wandelen, en aan welker einde ik thands ben gekomen.

Aangenaam, ja eene innige voldoening zal het mij zijn, in dagen van meerdere rijpheid, die God mij geve, bij deze eerste studiën der oude waereld, de namen terug te vinden, en daar op te kunnen wijzen, van hen, die, door mij den weg te toonen welken zij zelve betraden, en de schoone uitkomsten waar toe zij kwamen, geene eenvoudige getuigen alléen bleven, van mijne eerste schreden in den verheven kring der „klassieken", maar mij met raad en daad behulpzaam waren, bij het voorttreden op den ingeslagen weg.

---

1) G. Groen v. P.

2) *Variarum*, Libri X. præf.

Men wensche echter niet van mij dat dáar, waar louter het hart spreekt, een vriendenhart van den dankbaren discipel den meester begroet en dank zegt — dat het zich daar verplaatse in eene taal, die tot heden toe, door de meesten eene *doode* taal wordt geheeten. Waar de Hollandsche jongeling van de negentiende eeuw, bij den aanvang van zijne loopbaan, den Hollandschen meester met geestdrift de hand drukt, dáar vooral wachte men van hem geene andere woorden, dan in de taal van het land zijner geboorte gesproken; de taal waarin hij opgroeide, waarvan hij vervuld, waardoor hij omgeven is, en dáar zij hij ten minste vrij, om aan de opwelling zijns gemoeds in den krachtigsten vorm lucht te geven, en de taal die hij lief heeft boven alle talen van oude en nieuwe waereld te bezigen, om uit te drukken, hoe de gevoelens van dankbaarheid en gehechtheid, hem de liefste aandoeningen zijn.

Neen, mijn hooggeschatte, met eerbied en dank door mij niet te volprijzen landgenooten, de koude gewoonte moge 't anders voorschrijven, doch een hollandsche jongeling kan u, waardige dragers van den naam van Hollander, krachtige vertegenwoordigers van het geleerde Holland, neen, mijn hart kan u met geen gesmede volzinnen, anders dan er dadelijk opruischen uit het hart, zijn plechtige hulde en dank komen brengen, voor alles wat ik aan u verschuldigd ben.

Hier, waar een vol gemoed met geestdrift zich tracht uit te storten, hier, waar de blik in een toekomst schouwt, waarvan het geluk en de goede uitslag grootendeels van ú zal hebben afgehangen, hier weigert de mond eene andere taal dan zijne moedertaal te spreken, hier weigert de hand, andere woorden dan Hollandsche woorden op het papier te brengen.

Gegroet, gegroet, driewerf gegroet en gedankt, gij allen die medewerktet tot mijne litteraire ontwikkeling, die mijne kennis hielpt ver-

meerderen, mijn gemoed ontvankelijker maaktet, mijnen smaak hielpt bevorderen. Ik zal dat immer blijven gedenken, maar het zal in de taal der Bataven, in de taal van den grooten Floris, in de taal van de Ruyter, van ('t zij met zedigheid gezegd), van Tollens en van der Palm zijn.

Zoo breng ik dan mijnen hartelijksten dank aan u vooreerst, veelzijdige prof. BOSSCHA, die door uwen æsthetischen geest, door de levendigheid uwer schets, door de kleur uwer voordracht, mij zooveel nuttige wenken gaaft, om mij, na de eerste voorloopige taalstudie, bij mijnen hooggeschatten vriend, den Heer D[r]. D. BURGER Jr., de krachtigste en liefelijkste auteurs te genieten te geven, en mijne zwakke historiekennis te sterken en te verrijken.

Ook u, geachte proff. H. BEIJERMAN, C. J. MATTHES, en VETH, die almede mijne eerste studiejaren leiddet, en schraagdet, en mij ook in volgende jaren zoo vriendschappelijk verplichttet, zij mijn oprechte dank hier gebracht.

Maar wel bijzonder aan u, veelbegaafde prof. BOOT, ben ik erkentelijkheid verschuldigd. Was het niet de meeste naauwgezetheid, de zorgelijkste naauwkeurigheid, die uwe kollegiediktaten kenmerkten? Was het niet de grootste zekerheid en de helderste blik, waarvan altoos uwe uitspraken getuigden? — En boezemde dat ons, uwe leerlingen, geen vertrouwen in, waardoor wij ons op u, als onzen zekeren leidsman, immer zonder eenige weifeling verlieten, wanneer onze krachten te kort schoten, en onze mindere kennis ons soms aan 't wankelen bracht? — Ja, wij zijn u veel verplicht! En ik in 't bijzonder, wien gij nog buitendien zoo vele van uwe kostbare uren hebt gewijd, tot interpretatie der moeyelijker auteurs, en ter inwijding in de geheimen der hoogere latiniteit.

Ik dank u daarvoor, meer kan ik, tot mijn leedwezen niet doen; maar ik zal altoos blijven gedenken, hoe, tot den dag van heden,

mij immer uwe beste krachten, uw tijd, uw welwillende raad, altoos gereede toelichting en rijke boekverzameling ten dienste hebben gestaan.

En innig erkentelijk ben ik ook U, mijn geëerbiedigde promotor, prof S. Karsten, die niet alleen in den laatsten tijd, maar van mijn eerste litterair examen af, mij altoos met de meeste welwillendheid en de edelmoedigste opoffering van de oogenblikken uwer veelvuldige bezigheden, met de meest onbekrompen gulhartigheid, als ware ik een leerling uwer Akademie, bij u ontvingt, en mij zoo herhaaldelijk, met goeden raad en inlichting, te wille waart. Hartelijk dank ook voor uwe goede diensten, die mij niet licht uit het geheugen zullen gaan.

En na ook den Proff. Bibliothekarissen der Doopsgezinde en Remonstrantsche boekerijen alhier verzocht te hebben mijne dankzegging bij dezen te aanvaarden, blijft mij nog over ú te gedenken, voortreffelijke prof. M. des Amorie van der Hoeven, die minder door dadelijken invloed op mijne grieksch-romeinsche studiën, dan wel door uwe specialiteit van æsthetische filosofie, als ik 't zoo noemen mag, zoo zeer de zucht naar kennis in mij aanwakkerdet; mij meer en meer deed verlangen naar de hoogste uitdrukking der menschelijke rede — mij zoo vele metafyzische waarheden deed lief krijgen. Ik ben u veel verschuldigd.

Nog andere personen zou ik naast u willen gedachtig zijn, welke de bescheidenheid mij echter niet vergunt in 't openbaar te noemen, en voor wie toch mijn hart levendiger klopt bij de gedachte wat ik hun al niet op mijne litteraire baan te danken heb. . . . . . .
. . . .

Doch al wordt met mijne promotie ook het eerste deel mijner studiën besloten, ik neem echter geen afscheid van u allen, want nu ik onder u zal moeten optreden, veel begaafde mannen, wil ik des te

meer uw geestesgaven en uwe welwillende vriendschap leeren op prijs stellen, indien ze mij blijft gegund als vroeger.

Mogen dan uwe namen tot liefelijk aandenken hier voor mij opgeteekend, of van heden af mij des te levendiger voor den geest blijven staan! — Daarneven die van mijne studiemakkers aan het Athenæum te Amsterdam, en hieronder vooral de voorname getuige mijner *lucubrationes*, mijn goede vriend B. Heye, wiens bijzijn mij zoo menig studieuur veraangenaamde, en vaak vele moeyelijkheden opgeruimd deed te boven komen.

God zegene u allen!

P. P. M. A. Th.

Sept. en Novemb. 1857.

INHOUD.

I.

HISTORIESCH OVERZICHT.

II.

DE GOTHEN EN HUNNE VORSTEN.

III.

CASSIODORUS.

IV.

CASSIODORUS SENATOR.

V.

HET BOEK „DE ORTHOGRAPHIA."

VI.

BIBLIOGRAFIE.

Pulchrum imprimis videtur non pati occidere, quibus Æternitas debeatur.

PLIN. Epist. 8, Lib. I.

't Is vooral schoon hén te gedenken, die de Onsterfelijkheid hebben verdiend.

INLEIDING.

Het doel dezer verhandeling is tweeledig. Ten eerste, met Cassiodorus [1]) in de hand, het charakterizeeren van de eeuw, waarin hij leefde, en de personen die er zich in deden kennen. Ten tweede, met Cassiodorus in den geest, zijne werken te overzien, te bespreken en te beoordeelen.

Het tijdperk toch waarin onze Senator cancellarius (als ik hem zoo noemen mag) werkte, steekt al te gunstig af, bij de dagen der ellendige romeinsche Keizers, die er aan voorafgingen, om niet met meer nadruk te worden besproken, dan tot heden toe, in 't algemeen, werd gedaan. Wel heeft men den voornaamsten persoon dier tijden den schoonen naam van »den Groote" gegeven, maar toch is hij niet in verhouding van dien veel omvattenden titel door de auteurs, noch van vroeger, noch van later tijd, herdacht geworden, dan alleen in een voor een tiental jaren verschenen werk van den markies du Roure [2]), benevens in eenige kortere of langere geschiedenissen van het Oostgothi-

1) Over de mindere juistheid van dezen naam spreken wij later.
2) *Histoire de Théodoric le Grand, Roi d'Italie*, etc. (Paris 1846.)

sche rijk, waaronder die van J. C. F. Manso [1]) de voornaamste plaats bekleed, en daarom dan ook wel had verdiend door du Roure gekend te zijn geweest. De allereerste oorzaak dat Theodorik de Groote niet algemeen met genoeg onderscheiding werd behandeld, ligt veel aan zijne grieksche tijdgenooten, die, voorzeker bevreesd voor de Keizers van Oostersche rijk, niet met veel ophef durfden gewagen van hunnen onderdaan en mededinger, den zooveel machtiger en edeler en zoo veel meer geliefden vorst van Italië; welke bovendien zelfs niet als troonsoverweldiger, of onrechtmatige bezitter van dat land door de Keizers kon worden gevloekt of bestreden, om op die wijze hunner afgunst bot te vieren; maar die slechts door hen kon worden benijd, om zijnen grooteren invloed, krachtiger regering, en hem oprechter toegekend ontzag.

Van Procopius van Caesarea (ca. 570), den tochtgenoot van Belisarius, tot Zonaras (ca. 1118) of nog later, de geheele byzantijnsche school, waaruit Zonaras dan ook veel geput heeft (voor zoover hij den tijd waarover hij schrijft niet zelf beleefde), wordt Theodorik in 't licht gesteld door schrijvers, die, als deel uitmakende van de omgeving der grieksche Keizers, in eene natuurlijke vijandige verhouding stonden tot den vazal, die hunnen meester over het hoofd was gegroeid, en zij vermeden het dus ook wél van zijne kracht en zachtmoedigheid op te halen, en aan zijn rijk die

1) *Geschichte des Ostgothischen Reiches in Italien.* Breslau 1824.— en G. Sartorius, *Versuch über die Regierung der Ostgothen* e. z. v., Hamburg, 1811. In 't fransch eenigszins verkort bekroond door 't *Institut des belles lettres* etc.

eenheid toe te schrijven, en die goede harmonie van de meest uit-een-loopende elementen, welke het wezenlijk kenmerkte. Terwijl het grieksche hof niets van dat al kon aanwijzen, en slechts de aandacht der minachting trok, door zijn wankelend en doelloos handelen, zijn trouw beloven en trouw breken, zijn afwisselende orthodoxie en ketterij; zoo als dit, voor zoo ver het onderwerp toelaat, ook uit onze verhandeling zal blijken. [1])

Jornandes en Paulus Diaconus [2]) behandelen evenzoo Theoderiks regering maar zeer in 't kort, zoo dat er van de anderen, Isidorus van Sevilla en Gregorius van Tours niet uitgezonderd, maar zeer weinig bestaat om de regering der Gothen in Italië, en Cassiodorns invloed op deze, uit te leeren kennen. En wanneer we nog daarbij bedenken, hoe weinig er, gedurende de middeleeuwen [2]) en later, over dien vorst werd geschreven, kunnen wij hem gerust noemen: »Un homme étrange-

1) Vergelijk verder ten bewijze hiervan, de regering van eenen Focas, de reeks keizers na Heraklius, Constans II, en IV, Justitianus II en zijne gunstelingen Absimar' Tiberius, Bardanas etc. bij Gibbon, *Decline and fall of the Roman Empire.* Deel IX, pag 1—110, en vele anderen, die met hem uit authentieke bronnen hebben geput.

2) *Cancellarius* van den laatsten Longobardischen koning, EN van diens overwinnaar Karel den Groote. Vergelijk hiermede het gedrag van sommige edele hovelingen onder Odoacer en zijnen vijand Theoderik, later te vermelden.

3) Men zie de middeleeuwsche Annalisten, en de zestiende-eeuwers, die ik niet *allen* zelf heb kunnen raadplegen: eenen Sigonius, Baronius, Blondus, Pomponius Lætus, Sabellicus, Otho de Fries en zelfs Cochlæus, bij du Roure b. v. als onvoldoende opgegeven; en de nieuwere werken van Sartorius, Naudet en Wolfe-Tone, die naar den prijs dongen door het fransche *Institut* uitgeschreven, over Theoderik (beoordeeld in de *Gelehrte Anzeige.* Göttingen, 1811.—), Hurter en Schlosser.

ment delaissé par la posterité", waarvan het leven, een der schoonste domeinen van de historie is. [1])

Zoo zijn het dan de brieven door Cassiodorus geschreven, aanteekeningen welke, zonder dadelijk doel tot schrijven van geschiedenis, samengebracht en gelukkig tot heden bewaard gebleven zijn, die de voornaamste bron van dezen weinig gekenden tijd uitmaken. En hij, wien wij hier willen gaan bespreken, dient ons alzoo in de eerste plaats om zijnen eigenen tijd te leeren kennen, hoewel hij de gedachte niet had een geschiedschrijver te zullen zijn [2]).

Cassiodorus heeft daarenboven in die brieven, waarin zoo veel eigenaardigs van zijne eeuw vermeld staat, ook uit zijn eigen gemoed, naar zijne eigen regtschapen begrippen en godsdienstigen zin, zooveel nedergeschreven, dat wij er hem als in eenen spiegel in zien weêrkaatst, en daarom te meer niet geaarzeld hebben zijn naam aan 't hoofd dezer verhandeling te plaatsen. En dat hij, zoo als wij zeiden, door vele geleerden, om redenen van godsdienst, staatkunde, of taal [3]), ter zijde was gelegd,

---

1) DU ROURE. t. a. p.

2) En deze onvolledigheid der bronnen voor de bewerking van Theoderiks geschiedenis nagaande, zal men vooral hier de waarheid erkennen van het gezegde des Kardinaals Maury (des beroemden, doch al te napoleontischen, kanselredenaars (1746—1817), waarmede du Roure zijn werk begint: »Pour écrire l'histoire il faut la deviner".

3) Schröckh, dien wij reeds vroeger aanhaalden, zegt in zijne *Kirchengeschichte*, D. XVI, bl. 49, *à-propos* van Cassiodorus: »Man musz gestehen dasz nicht wenig protestantischen Schriftsteller, ABGENEIGT SICH MIT DEM MITTELALTER NÄHER BEKANNT ZU MACHEN, den verächtlichen Begriff, welchen der Zustand der Wissenschaften in demselben überhaupt verdient, zu weit ausgedehnt und daher so manchen Geist von höhern Eigenschaften, so manchen edeln Samen, der in jenem Zeitalter ausgestreut.... übersehen haben."

was ons op zich-zelf alreeds eén prikkel om hem aan te vatten en tot onzen held te verklaren; daar het geen gering voordeel is een nog lang niet uitgeput onderwerp te behandelen.

Hoe sprekend is het reeds, en hoezeer pleit het niet voor den adeldom van onzen held en zijne denkheelden, dat wij, in denzelfden tijd dier hevige ketterij van Arius — zoo zwaar eene beproeving als de Christelijke Kerk er ooit een had door te staan — in dien zelfden tijd, een Katholiek Romein, den drager en vertolker der meest omvattende en belangrijkste geheimen, van eenen ariaansch-gothischen veroveraar zien, en dezen elkander wederkeerig met de meest rechtschapen rondborstigheid hooren prijzen en verheffen, waar de gelegenheid zich daartoe aanbiedt [1]).

Daarbij zien wij dan. na den dood des grooten Theoderiks, Cassiodorus, zonder eerzucht, zonder nijd, die zelfde gehechtheid aan diens dochter betoonen, welke voor haren zoon het regentschap aanvaardde; en met den eerbied van den onderdaan en die liefde, welke slechts voortsproot uit den onmiddelijken omgang met zijn edelen vorst, zien wij hem de voortreffelijke dochter prijzen, die in hare schoone eigenschappen den waardigen vader afspiegelde [2]).

Hoort hoe hij haar schildert, de dochter van eenen vorst, volgends sommigen, zonder andere beschaving

1) De eereposten, waartoe Cassiodorus verheven werd, de lof van zijn geslacht, zie men b. v. in Lib. I. *Variarum* Ep. 3 en 4. En onder den volgenden Koning: Lib. IX. Ep. 24, 25. Vervolgens zijn eigen *praefatio*, etc. Dan, tot lof van Theoderiks rechtvaardigheid, b. v. I. 19, II. 26, Zijn goedheid en medelijden I. 8, II. 9, 22, 34; e. z. v.

2) Cassiod. *Var.* Lib. XI. Ep. 1.

dan de kunde van den veldheer alleen; omdat Theoderik waarschijnlijk niet schrijven kon [1]).

»Haar vereeren alle vorsten als de waardigstc. Alle mond looft haar als de geleerdste. Zij is van eene groote ervarenheid in het grieksch, zij blinkt met de pracht der Romeinsche welsprekendheid en schittert van den rijkdom harer moedertaal. Welk een voorrecht voor de vreemde natiën die met haar te spreken hebben! Met talent en gemak ook ontwikkelt zlj de moeyelijkste twisten!" [2])

»Wat is er in de oudheid waardig met haar vergeleken te worden! Quid tale Antiquitas honora promeruit? En zoo voorts.

Ja, al kenden wij deze figuur uit de schoone historie van het gothische rijk in Italië door deze beschrijving alléen, dan zouden wij reeds verlangend zijn te weten

---

1) Deze bewering berust hierop, dat er, naar men verhaalt, een gouden plaatjen is gevonden, waarin de vier eerste letters van Theoderiks naam waren uitgeslagen, zoodat de Koning de lijnen daarvan slechts met een stift langs te gaan had, om zijne handteekening te schrijven. Maar Theoderik ontving, aan 't grieksche hof, zoowel wetenschappelijk onderricht van Zenoos geheimschrijver Artemidorus, als dat hij er tot den krijg werd opgeleid. Verg. b. v. Theophanes Isacius, een monnik uit de 7de eeuw, die de uittreksels van Georgius Syncellus vervolgde.

Dat men overigens zonder ordelijke schrijfhand een groot man kan zijn, zie men aan Karel den Groote, waarvan Einhart of Eginhart, zijn levensbeschrijver, verhaalt: »Tentabat (et) scribere, tabulasque et codicillos ad hoc in lectulo sub cervicalibus circumferre solebat, ut cum vacuum tempus esset, manum effingendis literis assuefaceret. Sed parum prospere successit labor præposterus ac sero inchoatus." *Vita Caroli Magni*, c. XXV. Dit was echter bij Theoderik niet het geval.

Vergelijk hierover ook de *Dietsche Warande*. Tijdschrift voor Nederlandsche Oudheden e. z. v., bestuurd door J. A. Alberdingk Thijm. 1857. 2de aflev. bl. 193.

2) Cassiodorus, *Variarum*, Lib. XI. Ep. 2.

en na te sporen, wie de ouders waren, die zulk een edel kind groot brachten; hoe veel meer nog, wanneer wij zullen gezien hebben, wat gedurende haar weduwschap het gevolg is geweest van haren vromen zin en hare nederigheid bij zoo veel kennis.

Helaas, zij mocht er voor zich zelve de vrucht in de waereld niet van plukken, want haar zoon Athalarik, zoo als wij later zien zullen, wreedaardig van haar weggerukt, werd de prooi van de verleiding, waaraan hij was blootgesteld, en zij zelve het slachtoffer der edelmoedigheid, waarmede zij zich toevertrouwde aan eenen verraderlijken bloedverwant.

En aan 't hof van een wellustig kind, dat zich zelf niet regeren kon, was Cassiodorus nog altoos dezelfde nederige, en edelmoedige raadsman en steun. Men ziet het uit zijne geschriften dier dagen, hoe toen ook weder, als overal, zijne persoonlijkheid op den achtergrond trad.

Maar al verbergt hij zich in zijne brieven, men voelt er hem in leven en handelen; zijn geest spreekt er u overal uit toe.

De brieven door Athalaricus bij den aanvang zijner regering aan Cassiodorus geschreven, die alléén zouden reeds genoeg zijn, om ons met de meeste achting voor dien edelen staatsman te vervullen. Want die toch lofprijzen al wat Cassiodorus onder Athalariks voorganger en grootvader heeft gedaan, en verheffen hem op nieuw tot de schoonste eerambten, onder algemeene toejuiching van het volk, dat, zoo als de koning schrijft, in gespannen verwachting toezag, of Cassiodorus de zelfde waardigheid zal blijven beklee-

den, den zelfden invloed uitoefenen, die hem onder de regering des vorigen vorsten, zoo aanzienlijk maakten. [1])

Ook de brieven van gezantschap, bij het aanvaarden der regering door Athalaricus aan keizer Justinianus geschreven, zijn almede de charakteristiekste en officieele monumenten, tot schildering van dat belangrijk tijdperk der gothische monarchie.

Laat ons nu nog een paar stappen te-rug-gaan, en met een enkel woord eene soort van synthetische opklimming maken, om aan 't einde daarvan, weder met meer zekerheid, met meer waarschijnlijkheid van goed begrepen te worden, langs meer analytischen weg weder te keeren, bij de nadere beschouwing van Cassiodorus, Theoderik, en de geheele gothische natie.

Athalariks grootmoeder, Amalasunthaas moeder, de gemalin van Theoderik, was Audofleda (Oldelfleda), de zuster [2]) van Klovis (Chlodwig, Clodovæus, Clodius,

---

1) *Variarum.* Lib. IX. Ep. 24.

2) Jornandes (*de Rebus Geticis c.* 58), op wiens bijzonderheden men zich niet altoos verlaten kan, evenmin als op Gregorius van Tours, zegt ook hier dat Oldelfleda de *dochter* is van Lodoin; maar hij dwaalt. Vooreerst pleiten tegen hem de getuigenissen van andere schrijvers uit dat tijdperk; maar men kan zijn fout ook bewijzen uit het geciteerde *caput*, waar Theoderik zich den naam van *vader* geeft: „Jure patris interminor". Doch door zijne meerdere jaren (13 j. was hij ouder) en de meerdere uitgestrektheid van zijn gebied, matigde hij zich dien titel aan, even als in *Epistola* 41, van het tweede boek der *Variæ*, waar hij tot Lodoin (Klovis) zegt: „Accipe frequenter expertum (me)." Indien hij toch de schoonzoon van Klovis werd, zou hij zich zelven niet een *vader*, die hem raad geeft uit *ondervinding*, noemen. De kardinaal Baronius (Annales a°. 493. D. VI, bl. 476), maar ook nieuwe Italiaansche geschiedschrijvers hebben zich hierin vergist; b. v. Botta (de Spanjaard?) en zijn italiaansche traddutore in 1826. *Storia dei popoli Italiani*, Parte prima, cap. XII. Doch Ranieri niet meer: *Della storia d'Italia, dal quinto ad nono secolo.* Libro primo, p. 107.

Clodio, Luduinus, Ludovicus, Hludovicus, op munten b. v., Lodoin, Chlodovech [1])) I van Frankrijk.

Weder een nieuwe reeks van heerlijke tafreelen, van ruwe dapperheid, maar ook van zachtmoedigheid, van vromen zin — van heiligheid!

Audofleda ed Amalasuntha, edele tegenhangers van Clothilde en Radegonde, schoon haar zoo veel genade niet toegezegd was, en er niet even veel waarheid in hare levensbeschrijvingen is, al telt ook die van eenen Gregorius van Tours [2]) daaronder, en zij niet even veel roem in de H. Kerk verwierven.

Na de welbekende overwinning op Syagrius, den laatsten Romeinschen veldheer in Gallië, in 486, had zich het gebied der salische Franken, al meer en meer naar het zuid-westen uitgebreid, en eindelijk was de zetel hunner koningen tot aan de Sequana (Seine) gekomen.

Nu zouden de nog zuidelijker wonende Westgothen weldra worden bedreigd, die altoos nog met Theoderiks volk, in Italië, éene natie uitmaakten.

Daardoor kon aan Theoderik licht het gebied der Franken te machtig worden, en zoo vermeende hij zeker door een innig verbond met Klovis, eene verdere uitbreiding van zijne bezittingen te voorkomen, en de Westgothen van diens aanvallen te vrijwaren.

Drrtien jaren lang, van 495 tot 508, ondervonden de Westgothen werkelijk den goeden invloed dezer ver-

1) Volgends de onlangs verschenen verhandeling van Dr. W. Junghans: *Die Geschichte der fränkischen Könige Childerich und Chlodovech, kritisch untersucht.* Göttingen, 1857.

2) Hierover nader.

bindtenis, doch na dien tijd dacht het Klovis niet meer dienstig, de Westgothen, die daarenboven de Katholieken verdrukten, langer te sparen. En Theoderik, die de noodzakelijke gevolgen dezer nieuwe vijandelijkheden voorzag, schreef door Cassiodorus aan alle de vorsten, welke daarin konden betrokken worden, hen tot den vrede aanmanende. — Vooreerst aan Alarik II, den koning der Westgothen, zijnen schoonzoon; ten ten tweede aan Gondebald, den koning der Burgondiërs, die zich met Klovis verbonden had; een derden brief aan den koning der Herulen, der Warniërs, en Thuringers, en den vierden brief aan Klovis-zelven [1]).

In deze briven, waar Cassiodorus het woord zijner *præfatio* in waar maakt: »necesse nobis fuit stilum non unum sumere, qui personas varias suscepimes admonere" (wij moeten aan verschillende personen, in verschillenden stijl schrijven), toont hij zijne menschenkennis, en vaardige staatkunde, welke in hem dan ook door eene reeks van koningen erkend werd. Waarom hij door de Sainte Marthe, aan 't eind zijner levensbeschrijving, met recht »le politique chrétien" wordt genoemd [2]), want Cassiodorus was als beide uitmuntend, als christen en als staatsman.

En met wien is nu die reeks van koningen begonnen?

1) Cass. *Variarum* Lib. III. Ep. 1. 2. 3. 4.

2) F. D. de Sainte Marthe, M. B. *La vie de Cassiodore*, etc. Paris. 1694.

I.

HISTORIESCH OVERZICHT.

1.

DE ROMEINEN.

Het ontzachelijke romeinsche rijk was in 395, door Theodosius, voor goed verdeeld tusschen zijne beide zonen, Arcadius en Honorius.

Dit was reeds een droevig voorteeken van hetgeen er verder zou gebeuren, met het volk, dat bestemd scheen geweest Europa door een onovertroffen rechts- en krijgskunde te onderwerpen en als te vernietigen, en met voorbijgang der natie, waaruit de Verlosser was geboren, in een verdorven heidensche (maar niet met eigen mond vervloekte) maatschappij, de eerste zaden van het Christendom in zich op te nemen; zij hier dan ook

Het heilig bloed der martelaren,
Het vruchtbaar zaad der Kerk geweest 1).

Reeds vroeger (in 284) toen Diocletianus, na een tal verdorven keizers geen macht genoeg bezat om zijn uitgestrekt rijk op alle punten te verdedigen en alleen te besturen, had hij de regering gedeeld met Maximianus, terwijl hij zelf te Nicomedië, in Klein-

1) J. J. L. ten Kate, *Legenden en M.*

Azië, zijn hof hield, en Maximianus te Milaan (van nu af nimmer meer te Rome) den rijkszetel vestigde. Zij namen elk nog eenen onderkeizer (Caesar) en dit legde den grondslag tot de latere geheele verdeeling door den Spanjaard Theodosius, maar tevens van nog vele bloedige toeneelen, die er aan voorafgingen.

Keizer Konstantijn verplaatste, na de met veel strijdens behaalde overwinning op alle zijne mededingers (306-324), zijn hof naar Byzantium, op de grenzen der twee waerelddeelen. — Eindelijk (in 395) werd het rijk door Theodosius voor goed in twee helften verdeeld, waarvan de illyrische stad Scodra o. a., de grens was, om elk afzonderlijk al meer en meer in roem verminderend, met een verschil van een negental eeuwen, haren ondergang te gemoet te gaan, en in hare pracht weg te sterven.

2.

DE GOTHEN.

Reeds lang vóor den tijd van Theodosius den Groote, hadden de Gothen [1]) zich in Europa befaamd gemaakt, door dien zij den Romeinen zulk een krachtigen wederstand boden, waarvan ten tijde van genoemden keizer, ondanks den bekwamen Gratianus, den veldheer

1) Gothi ad praebendum Cneo Pompejo auxilium in Thessalia adversus Caesarem pugnaturi venerunt. Aethiopes, Indi, Persae, Medi, Graeci, Scythae, ac reliquae Orientis gentes vocatae, adversus illum dimicassent, isti prae ceteris ei fortius restiterunt, quorum Caesar copiâ et virtute turbatus, fertur fugam meditasse nisi nox praelio finem dedisset. Isidorus. Ed. Labbaei. *Nov. Bibl.* Tom. I.

der troepen van 't Oosten, het einde was dat, onder voor de Romeinen vrij nadeelige voorwaarden, vrede met hen werd gesloten, en aan hunne verschillende stammen, landstreken ter bewoning werden aangewezen. En die onoverwinnelijkheid is dan ook de reden, waarom de grootste veldheeren der oudheid de Gothen steeds met schrik hebben aanschouwd; »van wie Alexander zeide, dat men ze moest mijden, voor welke Pyrrhus bevreesd was, en waarvan Cæsar een afschrik had." [1])

Maar toch lieten de Gothen van dien tijd nog niet blijken, wat naderhand, vooral de onderdanen van Theoderik, de Oostgothen, eenmaal in Italië zouden zijn. Hun aart echter was ook nu rechtschapen en oprecht; hunne zeden matig en kuisch [2]), schoon hunne verdere beschaving, ook zelfs in later tijd, nog niet veel te beduiden had, vooral niet in vergelijking van het prachtige, weelderige byzantijnsche hof. — En toen dan ook één hunner opperhoofden [3]), Athanarik, aan het hof van Theodosius te Konstantinopel verscheen, om eenen gemaakten vrede te bevestigen, en hij daar de pracht ontdekte van die waereld-handel-stad, riep hij uit:

»De Keizer is zeker een God, en wie de hand tegen

1) Getae illi, qui et nunc Gothi, quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus exhorruit, Caesar etiam declinavit. Orosius. Lib. I. cap. 16.
Isti sunt quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus pertimuit, Caesar exhorruit. Isidorus Hisp. *De Origine Gothorum et gestis.* Ed. Labbæi. Isidorus heeft dus vrij wel Orosius gelezen.

2) Zie lager.

3) Een hunner *Primates* of *Duces, qui loco Regum eis praeerant.* Jornandes, *de Rebus Geticis*, cap. 26.

hem opheft, zal schuldig zijn aan zijn eigen bloed"— geeft zich zelven den dood [1]).

Deze Goth werd van zijnen kant zeer door Theodosius geëerd, en ook toen hij kort daarna stierf (381), schonk Theodosius hem eene waardige begrafenis, en ging zelf den lijkbaar vooraf naar de rustplaats [2]).

De Gothen stelden zich daarna geheel afhankelijk van de Romeinen, en kregen de rechten en titel van *foederati*. Maar door Arcadius werden de voorwaarden van het bondgenootschap niet vervuld, en de Gothen stonden weder op, en wel voornamelijk die stam, welke naderhand onder den naam van Westro- of Westgothen (door de Romeinen verkeerdelijk Visigothen genoemd) is bekend geworden.

Bij afwisseling waren de Scythische stammen, waartoe ook de Gothen behoorden (zoo als wij nader zullen aantoonen) onder éen of meerdere hoofden vereenigd. Het waren ondertusschen dezelfde Westgothen, welke vroeger hunne woonplaats in Dacia hebbende, door Trajanus in 105 overwonnen, daaruit zijn verjaagd, toen Dacia eene romeirsche provincie werd.

Ten tijde van keizer Philippus, in 239, waren het de Gothen uit Moravië in Boheme, die zich onder

1) „Deus sine dubio terrenus est imperator, et quisquis adversus eum manum moverit, ipse sui sanguinis reus extiterit." JORNANDES, *de Reb. Get.* c. 28.

2) JORNANDES, t. a. p. — En vergelijk over dit gebruik, zegt Garet, Ammianus Marcellinus p. 440. Ed Juret. — Valesius teekent aan: (uitgave van Gronovius L. XXVII. c. 5.) „Ejus rei meminit S. Ambrosius in prooemio librorum de Spiritu sancto, ad Gratianum Aug. Hostem ipsum (Athanaricum cum suis) quem Regnum (i e. imperium Romanum in Oriente) semper timere consueverat, deditum vidit, supplicem recepit, *morientem obruit, sepultum possidet.*

hunnen koning Ostrogotha, een der beroemde voorvaders van Theoderik, uit het geslacht van Amaal (waarover later), Thracië en Mœsië kwamen verontrusten. [1])

Ook de overige Gothen stonden weder op. Gallus, Valerianus en Galliënus (251—68), bestreden hen te vergeefs, in Thracië en rondom den Hellespont, tot dat zij eindelijk onder Claudius II, Aurelianus, Tacitus, en Probus (282), tot eenige rust werden gebracht. [2]) Eindelijk, meer dan honderd jaar later, na den dood van Theodosius den Groote (395), te Milaan, stonden de Westgothen in grooten getale weder op, en onder hunnen aanvoerder Alarik, uit het geslacht der Balten (eng. bold, manhaftig), vielen zij in Pannonië, in noordelijk Italië, en vervolgends in Griekenland. Toen stortten de Jupiter van Fidias, en de tempel te Eleusis in éen; Athene en Korinthe verloren hunnen laatsten glans. [3])

Alariks roem en macht werd hierdoor in alle opzichten verhoogd; want hij werd niet alleen bij zijne troepen geëerd, maar ook door den keizer met het goevernement van oostelijk Illyrië begiftigd, terwijl hij steeds naar een grooter grondbezit, en wel op Italië, bleef uitzien.

In 408 verscheen hij dan daar, machtiger dan te voren. Honorius hield zich schuil iu Ravenna. Rome werd ingenomen en geplunderd, maar Alarik zelf stierf kort daarna in Kalabrië, en zijne opvolgers bleven met hun volk tusschen den Atax (Aude), en den Iberus wo-

1) Du Roure *Hist. de Théod. l. Gr.* t. I. bl. 32.
2) Zie verder hieronder.
3) Synesius.

nen; eene landstreek hun door den keizer afgestaan, waarin Tolosa (Toulouse) en Barcino (Barcelona) hunne voornaamste zetelplaatsen werden.

Onder de vorsten welke vervolgens over de Westgothen regeerden, vinden wij, 't zij hier in 't voorbijgaan gezegd, echte voorbeelden van 't ware charakter dier edele natie.

Alariks opvolger Ataulephus (Adolf) werd weldra uit persoonlijke wraak vermoord; en Singerik (Sigerik; bij Jornandes—Regericus genaamd) regeerde slechts zeven dagen, doch de wijze Wallia vervulde al zijne plichten tegenover den romeinschen keizer, en steunde diens rijk. En onder den opvolger van dezen, Theoderik I, den oudste der Balten, verkreeg Tolosa het prachtige aanzien van een wezenlijk vorstelijke rezidentie. »Edelmoedig, rechtvaardig, kuisch, en gematigd van aard, leefde hij slechts voor zijn volk, en toen hij in den strijd tegen de Hunnen sneuvelde in de Katalaunische vlakte (Châlons), in 451, nam hij den roem mede, éen der overwinnaars van Attila te zijn geweest! En wat Theoderik II [1]) be-

---

1) Men zie zijn charakter e. z. v. beschreven bij Appollinaris Sidonius (*sic!*), Lib. I. Ep. 2, welke omtrekken ondertusschen door velen, b. v. door Botta in zijne *Storia dei Popoli Italiani*, Parte Prima, capitolo XII, en ook reeds door Baronius in zijne Annalen, en bij Garet in de ed. Cassiod.; in navolging van dezen, (Libr. I. Ep. I), aan Theoderik den Amaal, koning der Oostgothen, worden toegekend. Maar de blijkbare vergissing zie men o. a. in de Ed. Apoll. Sidon. van Sirmond, waar hij bij deze beschrijving aanteekent, (Opera Varia, Tom. I. p. 466) in het begin van Ep. 2: (Theoderici) „Junioris. Duo enim hujus nominis Vesegothorum in Gallia reges fuerant. Prior Valliae successor, qui in pugna Catalaunica occubuit, alter ejus filius, post Thorismondi fratris caedem, anno a pugna tertio regnum adeptus. Hujus ergo adhuc superstitis formam, mores, actiones omnes, graphice describit." — Er is geen sprake van den Oostgoth.

treft, deze kwam al mede zijnen voorganger in schoone deugden nabij, en Euriks roem werd ook algemeen. [1])

3.

DE HUNNEN.

De verschijning der Hunnen in Europa, in Italië, die wij zoo even aanstipten, was een veel ontzettender nog, dan die der Gothen of andere »barbaren", zoo als men ze noemt.

Maar toch ook zelfs de koning der Hunnen was zoo geheel barbaarsch niet, als hij wel soms wordt voorgesteld; schoon zijn uiterlijk vreeslijk moet geweest zijn. Hij was klein en in één gedrongen van gestalte, met een zeer beweeglijk en vurig doch misvormd gelaat — en was hij in de eerste plaats ook een krijgsman — de slimheid der staatkunde lag er op te lezen. Hij was niet wreed maar krachtig van raad en oordeel, goedertieren voor wie hem smeekend naderde, en trouw voor wie eenmaal zijn vriend was. [2])

En daar hij meende het zwaard van Mars te be-

---

1) du Roure, t. a. p. — Verg. ook J. Moeller, *Alg. Geschiedenis*, 4de Deel, eerste stuk, 2de Hoofdst., en de aldaar opgegevene auteurs.

2) Jornandes: de *Reb. Get.* c. 35. Erat superbus incessu, huc atque illuc circumferens oculos, et elati potentia ipso quoque motu corporis appareret. Bellorum quidem amator, sed ipse manu temperans, consilio validissimus, supplicantibus exorabilis, propitius in fide semel receptis. Forma brevis, lato pectore, capite grandiori, minutis oculis, rarus barba; canis aspersus, simo naso, teter colore, originis suae signa restituens.

zitten (zie bl. 32), dacht hij ook zich met zijn 500,000 soldaten meester van de geheele aarde te moeten maken. De oorzaak dat hij zich naar westelijk Europa wendde, ligt daarin, zegt men, dat hij aan een verzoek van Honoria tot het verkrijgen van haar huwelijks-goed uit de handen haars broeders, Valentinianus III, en aan eene bede van Klovis en van den wandaalschen Gizerich of Genserik, tegen de Westgothen, had te voldoen.

Toen is dien ten gevolge de groote slag in de Katalaunische velden geleverd — *bellum atrox, inmane, multiplex, pertinax, cui simile nulla usquam narrat antiquitas*, zoo geweldig als er ooit de oudheid een wist aan te toonen.

Daarna zou Attila in Italië vallen, en tot Rome voortrukken; maar terwijl Valentinianus zich rustig schuil houdt in Ravenna, trekt Paus Leo de Groote [1]) tot aan de boorden van den Mincius [2]) (bij Governolo) hem met rijke geschenken te gemoet, vergezeld van zijne konsuls, Aviënus en Trigesius, van den tribuun Cassiodorus, den grootvader van onzen lateren Magnus Aurelius Senator, en van Carpilio [3]), den oudsten zoon van Aëtius.

Rome bleef behouden. Attila vertrekt — hij verdwijnt weldra uit de geschiedenis, en met hem zijn volk: »*Fiunt ex uno corpore membra diversa*". [4])

---

1) JORNANDES t. a. p. c. 42.
2) In Acroventu Mambolcio.
3) CASSIODORUS, *Variarum* Lib. I. Ep. 4.
4) JORNANDES t. a. p. c. 59.

4.

DE WANDALEN.

Na Attila waren het de Wandalen, die, hunnen zetel in Afrika gevestigd hebbende, Rome kwamen verontrusten. Zij veroverden het, en plunderden en roofden dáar waar de Westgothen van vroeger nog iets te rooven hadden gelaten, en alleen de burgers werden gespaard, op nieuwe voorspraak van Paus Leo. [1])

Na de wreede en onzedelijke Valentinianus III namelijk, kwam in 455 Maximus op den troon, wiens gade door hem verleid was geworden, en die hem daarom had gedood voor 't oog van zijn lijfwacht. Maximus huwde nu met de weduwe van Valentinianus — Eudoxia. Maar deze den dood haars gemaals willende wreken, spoorde de Wandalen in Afrika aan, haar daarin te komen helpen. — Genserik kwam met zijne benden, plunderde Rome van hare tot zelfs uit Jeru-lem geroofde kostbaarheden, en voerde de Keizerin en hare beide dochters gevangen mede (455; vier jaren na den slag van Châlons). Maximus werd door Avitus opgevolgd; maar deze, door het duitsche opperhoofd der huurtroepen Ricimer aangesteld, deed uit eigen beweging weêr afstand van den troon, en na hem werd Majorianus te Ravenna tot Keizer gekroond (456—461). Maar ook deze werd vermoord door toedoen van den genoemden hoveling, welke Severus in zijne plaats liet kroonen, die echter almede in 465 door Ricimer ver-

1) 't Was Cassiodorus overgrootvader die hen in Sicilië bestreed. Zie hieronder.

giftigd werd. — Anthemius volgde nu, die ook niet onwaarschijnlijk door Ricimer uit de voeten werd gemaakt (472). — Hierop besteeg Olybrius den troon; Ricimir stierf, en nu deed de burgondische koning Gondebald Glycerus te Ravenna tot keizer uitgeroepen. Deze werd door Julius Nepos, omstreeks 474, vervangen. En eindelijk verdrong Orestes dezen Nepos (475), om zijn eigen 13jarig zoontjen, Romulus, als laatsten Keizer, op den troon te kunnen plaatsen; die den naam kreeg van »Augustulus."

En de Keizersnaam (Augustus) tot heden, bijna vijf eeuwen lang, één van beteekenis met wat *edel*, *verheven*, *goddelijk* heet — is nu tot naam van bespotting geworden, onder de bittere minachting van het verkleinwoord.

't Wordt tijd dat het nieuwe element verschijnt! — Maar nog was de beproevingstijd niet voorbij. Nog moesten er eenige jaren verloopen, vóór eene geregelde organizatie, en dan, helaas, nog maar van zoo korten duur, onder Theoderik in het leven trad. Ja Theoderik en Cassiodorus, de ariaansche doch edele Gothen koning, en de vrome katholieke Romeinsche onderdaan van dezen, de schoonste uitdrukking van den godsdienstigen leek, in en buiten de algemeene waereld, — die twee groote mannen zouden zelfs nog pas den *toekomstigen* bloei van Christendom en staat, den door en door verdorven Italianen mogen aankondigen; nog kon na hen de orde en tucht geen stand houden, onder een reeks van koningen, minder ijverzuchtig dan de laatste zwakke Romeinsche vorsten, maar toch met minder energie dan hunnen grooten voorganger,

omgeven van vermetele hovelingen en nog altoos zedelooze onderdanen.

5.

ODOACER.

Odoacer, almede een duitsch veldoverste, aan wiens troepen, Orestes geweigerd had, op bevel van den oosterschen Keizer eenige landerijen tot loon hunner diensten af te staan, wordt door zijn volk — Herulen, Skirren, Gothen, Alanen, Rugiërs — tot hunnen Koning uitgeroepen, valt in Italië, verjaagt de laatste romeinsche vorsten (Orestes wordt gedood, Augustus afgezet), wordt in het belangrijke jaar 476, op zijn schild geheven, tot Koning van Italië uitgeroepen, effent de baan, voor den in naam des oosterschen keizers wettig optredenden Theoderik, en vormt de overgang tot stichting van een ordelijker rijk op de verwoeste grondslagen.

Het overige gedeelte van het westersche rijk, was zoo als men weet, door verschillende oorlogszuchtige volken bewoond. De Franken en Burgondiërs in Gallië, behalven het zuidelijk gedeelte, dat met het noorden van Spanje door de Westgothen bezet was, nadat de Westgothische Theoderik er de Sueven uit had verjaagd. De Pikten en Saxers bewoonden Groot-Brittannië, de Wandalen hadden zich in Afrika gevestigd, waar de geloovigen veel van hen te lijden hadden.

Voor zoo verre deze volken geene Heidenen meer

waren, beleden zij het Arianisme, en het was voornamelijk het genie van Paus Leo den groote, dat den glans der Kerk in die moeyelijke dagen beschermde.

Onder Odoacer komt het eerst de naam van onzen jongen Cassiodorus voor, die met zijnen vader in den strijd bij Verona (later te melden) tegenwoordig was, doch met dezen zich tijdelijk weder in het oord zijner geboorte Scylacium (Squillacce), afzonderde. Spoedig echter zien wij hem als begaafd jongeling weder optreden in de politieke en militaire waereld. Hij vertoont zich — en onmidelijk worden wij door een gevoel van wezenlijken eerbied aangegrepen.

Men ziet het aan de kalme doordringendheid van zijnen blik, dat hij reeds een voorgevoel heeft van het geen er met Italië honderd jaar later op nieuw zou geschieden. En de warmte waarmede hij te werk gaat, en toch de ingetogen gematigdheid zijner handelingen en uitspraken, en het vernuftig overleg waarmede hij zich onder een reeks van uit-een-loopende vorsten wist te gedragen en hun raad en steun te verschaffen, doen ons hem liefhebben; want die hoedanigheden schitteren in hem als een voorbeeld van christelijke volmaking, en geven tevens aan zijne persoonlijkheid, zoo als wij hem thands op een afstand aanschouwen kunnen, iets monumentaals; iets dat ons zegt: dat hij als 't ware een grooten kring van gebeurtenissen in zich sluit, die verder reiken dan een menschelijk leven, dat hij uit het verleden putte om op zijn eigen tijd invloed te kunnen uitoefenen, en steeds voor

de toekomst werkte tot in zijnen hoogsten ouderdom.

Zeker was van de Gothische koningen, het hof van Theoderik en diens naaste opvolgers, dat waaraan hij het meest schitterde; en de jeugdige regering in Italië, maakte dan ook toen, in vele opzichten meer dan later, zijnen onmiddelijken invloed noodzakelijk.

En vraagt men nu of Theoderik de groote, werkelijk verdiende, door zulk een voortreffelijk mensch en christen te worden voorgelicht en gesteund — dan aarzelen wij geen oogenblik hierop een volmondig »ja" te andwoorden. Maar om dit te bewijzen, zullen wij ons niet slechts bepalen met na te schrijven, wat door vele geschiedkundigen tot heden werd gezegd — dat Theoderik en de Oost-Gothen werkelijk niet zoo barbaarsch *schijnen*, als men wel vroeger 't meende maar wij zullen, behalven dat wij door de beschouwing van Theoderik—Cassiodorus nader zullen leeren kennen, van den anderen kant, (en men zal er ons hoop ik dank voor weten) door Cassiodorus—Theoderiks voortreffelijkheden [1]) leeren bewonderen, gelijk we in Sully — Hendrik IV waardeeren. [2])

---

1) Zie hier eene aanteekening van Procopius Caes., de tijdgenoot van Justinianus en Belisarius; *Ἦν τε ὁ Θευδέριχος λόγῳ μεν τύραννος, ἔργῳ δὲ βασιλεὺς ἀληθὴς, τῶν ἐν ταύτῃ τῇ τιμῇ ἐξ ἀρχῆς εὐδοκιμηκότων οὐδενὸς ἧσσον, ἔρως τε αὐτοῦ ἔν τε Γότθοις καὶ Ἰταλιώταις πολὺς ἤκμασε· καὶ ταῦτα καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπείου τρόπου. De bello Goth.* Libr. I. cap. I.

2) Les lumières divines, en elles invisibles, se font voir aux mortels par les astres au ciel, et par les Roys en terre. *Maximes Royales d'Estat; Memoires de Henry le Grand*, par MAXIMILIAN DE BETHUNE duc de Sully. Tome II.

II.

1.

DE OORSPRONG DER GOTHEN.

Toen Darius Hystaspes zijn tocht tegen de Scythen ondernam, naar het land »waar noch een bebouwd veld, noch eene bewoonde stad te vinden zou zijn, en waar hij niet voor den strijd met den vijand, maar voor de onbewoonbaarheid van de streek te vreezen had," [1]) ontmoette hij, nog vóor dat hij den Ister bereikte »de forsche, slanke, de onsterfelijke Geten." En deze waren weldra door hem overwonnen.

Het waren de Getae (door de Romeinen ook Daci genoemd) en de Scythae, die [2]) volgends Henricus Glareanus b. v., in een kommentaar op Eutropius [3]), onder de regering van Galliënus, Griekenland (Attika, Peloponnesus, Achaja), Macedonië, Pontus, e. z. v. verwoestten; en deze worden door Eutropius — Gothi genoemd.

---

1) *Οὐ δυνάμενοί σφεας εὑρεῖν, πάθωμέν τι ἀγώμενοι.* Herod. L. IV c. 97.

2) En tot de Scythen behoorden weêr de Sarmaten, Seren, e. z. v. Eutrop. ed. Verheyk L. VII. c. X.

3) Eutrop. t. a. p. L. IX. c. VIII.

Die Scythen [1]), welke een deel van Europa bewoonden, worden door sommigen, naar Herodotus, ook wel Getae of Sarmatae geheeten, [2]) en de Scythae [3]) in 't algemeen voor 't oudste bekende volk gehouden, nog meer dan de Aegyptenaren; behalven dat de ouden de meeste noordelijke halfbekende landen Scythia noemden.

Strabo, Plinius en Ptolemaeus erkennen nu ook, dat de Geten tot den zelfden stam behooren als de Scythen, welke door Eusebius voor dadelijk afstammelingen van Sem worden verklaard. [4]) Pomponius Mela plaatst de Geten aan den oostelijken oever van den Ister, terwijl de meeste historici hen aan den westelijken (ten noorden) doen wonen. [5]) Jornandes, zelf een Goth, houdt almede met vele zijner voorgangers [6]), de Geten en de Gothen (Gothi, Gothones, Gotones, Guttones, Γύθωνες) voor het zelfde volk. [7])

---

1) Het Europische Scythia waar Darius een veldtocht in deed, werd bepaald door den Tanaïs en Borysthenes; en het Aziatische waar Cyrus zich deed gelden tegen de Massageten, was tweeërlei: 1°. bepaald door den Tanaïs, het Imaus gebergte, door de Sacae en Sogdiana; en het andere deel was begrensd door Sorita, en een deel van Indië »intra Gangem." Ten noorden van beide was onbekend land. Zie Justinus *Hist. Philipp.* Libr. II. c. I. ed. Graevii. in annot.

2) Verg. du Roure t. a. p. D. I. bl. 15.

3) Verg. Justinus II. c. 2, waar men van de ruwheid hunner levenswijze, maar ook lezen kan waarom zij *δικαιότατοι* genoemd werden.

4) Gothorum antiquissimam esse gentem, certum est. Isidorus *Nova bibl. Labbaei*, Tom. I.)

5) Pomponius Mela; Ed. Gronov. Lib. II. cap. 2.

6) B. v. Apollonaris Sidonius, Ennodius, Procopius.

7) *Gothen* (Gutten, Guten, Goten) beteekent zoo veel als *goeden*, omdat de Gothen den naam hadden van zeer gastvrij te zijn, in tegenstelling met de *Quaden*. (Hug. de Groot.)

Zoo zou men den gothischen bouwstijl — *de architektuur der goeden*,

Deze opmerkingen nu mogen genoeg zijn, om de Gothen de zekere afstammelingen der Scythen te noemen; en hen niet met Jornandes 5660 jaar vóór Christus uit het eiland Scanzia, tegen over den mond van den Weichsel (Scandinavië of liever Scandinovië [1])) te laten komen [2]), om zich later bij de Scythen te vestigen. Dat eiland zou dan ook in Jornandes tijd daardoor nog Gotho-Scanzia hebben geheeten, maar hij zet er een »ut fertur" (»naar men zegt") bij, dat zijne vorige bewering twijfelachtig maakt. [3]) En zoo mogen we dan veeleer het land der Scythen-zelf in Europa, in plaats van het eiland Scanzia, zoo als Jornandes wil, de *officina* of *vagina gentium* (bergplaats, winkel, van natiën) noemen. Er zijn uit getuigenissen van klassieke schrijvers, uit over-een-komst van zeden, en van taal, nog meerdere bewijzen te putten, om de genoemde afkomst te staven. Doch het zou ons te ver heen voeren, indien wij deze beschouwing nog uitbreidden. Laat ons dan nu alleen nog, met enkele trekken hunne geschiedenis nagaan.

Toen de Scythen reeds meermalen bij benden Azië hadden verlaten, om zich in sommige gedeelten van

of de *goede architektuur* bij uitnemendheid kunnen noemen; te meer omdat den *Gothen* deze stijl toch volstrekt niet aangaat. Verg. onder anderen A. G. B. SCHAYES, *Histoire de l'architecture en Belgique*, D. I. bl. 214; en DE CAUMONT *Cours d'antiquités monumentales*; 4e partie bl. 10, aldaar geciteerd.

1) Dit is bij Pomponius Mela ook een eiland.

2) JORNANDES, *de Reb. Get.*, cap. 3.

3) Grotius leidt ook uit „Gothland", een woord van de 13de eeuw (zie DU ROURE t. a. p. I. bl. 8), den oorsprong der Gothen af.

Europa onder verschillende namen, 1000 jaar vóor Christus, te vestigen en de eerste bekende bewoners onder andere aan Griekenland en Italië te geven, zag men ze allengskens, voor hunnen weligen aziatischen grond, de beste doch minder vruchtbare streken van Europa vermeesteren. Maar zij onderzochten die altoos naauwkeurig, want al waren zij ruw en dapper, ze trotseerden evenwel niet honger en dorst, noch koude of groote hitte. Van den Kaukazus trokken zij naar den Bosporus, Thracië door, naar Griekenland en Italië, of zich over de Bastarnische Alpen verspreidende, trokken zij door Pannonië naar west- en noord-Europa, om alzoo de *officina* van Jornandes als laatste punt te bereiken (500 j. v. Chr.) [1])

Zij die de oostelijke streken bewoonden bleven langen tijd Nomaden, rondom de kaspische en zwarte zee. Hunne bepalingen van orde en zedelijkheid waren niet door geschreven wetten geregeld, en de op-éenvolging hunner vorsten berustte in de aanzienlijkste familiën, doch zonder ordelijken voortgang. Evenwel ontstond de geregelde opvolging der Aldringen bij de Wandalen, der Balten bij de West- en der Amalen bij de Oostgothen.

Kort nadat Augustus den Rijn en den Donau tot grenzen van zijn rijk had bepaald, bewoonden de Gothen (later Westgothen geheeten) Dacië, waar zij naderhand door Trajanus overwonnen zijn geworden.

Ten tijde van keizer Philippus (244) vereenigden zich

---

1) De Edda, en de ijslandsche sagen verhalen, dat Odin zijn volk *uit Scythië*, langs de boorden van den Danaster (Dniester) *naar Scandinavië* voerde. Du Roure l. l. bl. 9.

die Gothen met de Markomannen en Wandalen, onder hunnen koning Ostrogotha, één der beroemste voorvaders van Theoderik, uit het geslacht der Amalen, trokken den Donau over, verwoestten Thracië en Nedermœsië, en overwonnen den veldheer Decius, die, als keizer, later door Kniva, den Westgoth, nogmaals werd overwonnen. Zij deden ook onophoudelijk invallen op onderscheidene andere punten van 't romeinsche rijk, en na eenen inval in Klein-Azië, zegt men dat hun het eerst het Christendom werd gepredikt door gevangen slaven, die hun door de Romeinen terug gezonden waren, tot dat zij eindelijk bondgenooten werden, en in de romeinsche legers dienden met den titel van *fœderati capitulis.* [1])

De Oostgothen, onder hunne Amalen, bevonden zich toen in een noordelijker deel van Europa, en de Wandalen, nadat zij eerst van de Romeinen Noord-Pannonië, tot woonplaats hadden gekregen, zwierven westelijk heen, werden door Stilicho van Italië afgehouden, vielen in Spanje, en stichtten, zoo als men weet, daarna een rijk aan de noordkusten van Afrika.

In dien tijd, omstreeks 350, streed Hermanrik, de Alexander der Germanen, aan 't hoofd van 't grootste gedeelte van Europa [2]), en had eindelijk met Honorius een verdrag gesloten, toen de Hunnen uit Azië kwamen opdagen.

Dit was een volk — kort van gestalte, en bewegelijk

---

1) Verg. verder hierboven bl. 14, en volgg.
2) Jornandes, *de Reb. Get.*, c. 23.

van leden, met bruin gelaat, breede schouders, een soort van platgedrukten bal tot hoofd, met twee kleine holle oogen, met een bewegelijk licht, schitterende van trotschheid en woestheid. Daarbij een bekerfd gelaat, met ordelooze vlokken baard; met een akeligen keelklank tot taal; op buigzame paarden gezeten, gewapend met pijl en boog; zoo deed het verhaal hen uit de vereeniging van onderaardsche monsters met verloren waereldsche vrouwen ontstaan.

Weldra kwam Hermanrik op om vermoord te worden, door de wraakzuchtige hand van een zijner onderdanen (375), en de Hunnen kregen daardoor eene betere gelegenheid om hunnen verwoestingstocht door Europa te volvoeren.

Hierop sloten de Westgothen een naauwer verbond met Valens, den keizer van 't westersche rijk, en mochten zich in Mœsië vestigen, op de belofte van het Christendom te zullen aannemen, van hunnen ariaanschen bisschop Ulfilas (Wulfilas; d. Wölfel). Valens kwam echter om, na een hernieuwden strijd met de Westgothen (378), die later toch weder onder den edelen veldheer Theodosius, den aanstaanden Keizer, dienden.

Doch met den dood van keizer Theodosius I (395) veranderde weêr veel van gedaante; zoodat onder zijnen zoon Arcadius en diens gunstelingen, Rufinus en Eutropius, de verwoestingstochten van Alarik begonnen, die eerst zijne krachten op Italië vruchteloos ging beproeven, doch, na den val van Athene en Korinthe (zie bl. 41), weder in Italië verscheen, toen er geen Stilicho meer was om het te verdedigen. Tweemaal

drong hij overwinnend tot de poorten van Rome door, terwijl Honorius slechts aan zijn eunuken en zijn hen dacht. [1])

In 410, den 24sten Augustus, moest Rome bukken, doch Alarik overleefde 't niet lang.

Athaulefus, zijn broeder en opvolger, verkreeg eene streek lands, op voorwaarde van nimmer Italië meer te zullen beoorlogen, ja, integendeel, in de romeinsche legers te dienen.

Het Westgothische volk, aldus eenen vasten zetel verkregen hebbende, nam in rijkdom en kracht aanzienlijk toe, onder de regering der voortreffelijke vorsten Theoderik I en II.

2.

DE OOSTGOTHEN IN 'T BIJZONDER.

De tweede opvolger van Hermanrik werd door de Oostgothen tot hunnen »Koning" uitgeroepen. Het was Hunnemond, Hermanriks zoon. Eenigen tijd later ging het koningschap (om 't zoo te noemen) onder de Oostgothen op drie edele broeders over, uit een anderen tak, van Hermanriks geslacht gesproten. Het waren

---

1) Gibbon (*Decline and fall of the Roman Empire*; V. 174) zegt, dat hij niet gelooft aan de bekende anekdote; bij Procopius »*de bello Gothico* I. c. 2"; en zeker ook niet aan I. c. 2 *de bello* VANDALICO, waar zij eigenlijk staat. Ἔγωγε, ὦ ἑταῖρε, Ῥώμην μοι ἀπολωλέναι τὴν ὄρνιν ᾠήθην. (Hij dacht dat zijn kip - »Rome" genaamd - dood was.)

Theodemir (Thiodimir), de vader van Theoderik den groote, Walamir [1]), en Widimir.

Attila sloot vrede met het romeinsche rijk in 't Oosten; nadat hij de kracht zijner wapenen had getoond; waarbij hij in 't bezit kwam van alle Donauprovinciën, tot aan Thracië. [2]) Het gezantschap van Leo den Groote, bij die gelegenheid, heeft ons de omgeving en het uiterlijk van dien barbaar leeren kennen, uit wiens houten als een stad zoo groot paleis (vicus ad instar civitatis amplissimæ) dat zich toen niet ver van Weenen bevond, voor 200,000 krijgers van alle rassen zijne bevelen uitgingen. [3]) En aan welker hoofd hij streed, gewapend met het zwaard van Mars [4]), dat vroeger voor de Scythische koningen als heilig werd vereerd, en na vele eeuwen lang verborgen te zijn geweest, toen ter tijd door hem was ontdekt. [5]) Maar anders op geenerlei wijze dan in krijgshaftigheid van zijne woeste benden zich onderschei-

---

1) Misschien kunnen wij met het vermelden van dezen naam een oogenblik van hoop schenken aan Mr. J. van Lennep, die in zijne uitgave van Vondels *Maeghden* (Derde deel, bl. 560) tot *wanhopig* wordens toe dien daar genoemden Walamir heeft trachten na te sporen. Doch de vernuftige *Navorscher* heeft zeker met den sneltrein *gespoord*, en is het goede station voorbijgereden. De drie genoemde broeders zijn door Attila overwonnen, en streden aldus eenigen tijd onder zijn bevel. Zie hieronder.

2) Zie DU ROURE, I. bl. 57.

3) JORNANDES *de Reb. Get.* c. 24. 34. 35.

4) (ἔλεγε)..... *ἔσεσθαι δὲ οὐκ εἰς μακρὰν τῆς παρούσης αὐτῷ δυναμέως αὔξησιν συμβαίνειν, καὶ τοῦτο τὸν Θεὸν* (waarschijnlijk *τοῦ Θεοῦ*) *τὸ τοῦ Ἄρεος ἀναφήναντος ξίφος*. PRISCUS *Excerpta de Legationibus* (in LABBÆI *De byz. hist. Script. Προτρέπτικον*. p. 65.)

5) PRISCUS.

dende, kleedde hij zich slechts met een wapenrok, die in witheid bij de andere afstak, en dronk en at met zijne gasten, uit een houten nap, terwijl er overigens in gouden en zilveren bekers werd rondgeschonken. [1])

Attila trok overwinnend geheel Duitschland door, tot over den Rijn; versloeg Goditarius, koning van Burgondië, en reisde voort tot aan de Matrona (Marne).

Ondertusschen was het geheele Westen in beweging gekomen. Aëtius, de groote veldheer van Keizer Valentianus III, had zijn leger tusschen de Sequana en de Ligeris (Seine en Loire) geschaard. De koning der Westgothen, Theoderik I, aan Valentiniaans verzoek gehoor gevende, voegde zich in de vlakte van Champagne bij den Romein, terwijl de Oostgothen (naderhand en ook vroeger hunne vrienden en bondgenooten) met Theodemir, Walamir, en Widimir, als vasallen van Atilla, tegenover hunne stamgenooten in 't veld zouden staan.

't Was in 't voorjaar van 451 dat de groote slag bij Châlons (bl. 18) plaats had, die over Attilaas heerschappij in Westelijk Europa besliste; »waarin de beek welke langs deze velden vloeide, door de stroomen bloeds tot eene rivier is aangewassen." [2]) Theoderik de Westgoth kwam, zoo als wij weten, er bij om.

Attila trok op Rome los, maar het werd met Gods hulp gespaard. — Nu behaalde Attila weldra zijne laatste overwinning en stierf van overdaad (453), op

1) Priscus. bl. 67.
3) Jornandes, *de Rebus Geticis*, c. 40.

de bruiloft met zijne misschien wel honderdste gemalin. [1])

3.

DE OOSTGOTHEN ONDER THEODERIK.

VÓOR ODOACER.

De Oostgothen, zich nu verheffende als de medeoverwinnaars onder Attilaas bevel, vroegen den Keizer om eene jaarlijksche toelage en een vast grondgebied.

Zij verkregen hunnen wensch. De Keizer schonk hun Noord- en Zuid-Pannonië, aan de beide oevers van den Donau, met Mœsië ten Oosten, Norika, Karinthië en Styrië ten Westen, Dalmatië en Illyrië ten Zuiden en de Sueven (Zwaben), de Rugiërs en Herulen [2]) ten Noorden. Zoo verdeeld: dat Walamir langs den linker, Theodemir langs den rechter oever van den Donau woonde, en Widimir langs de grenzen van Norika en Rhetia zijn verblijf hield.

Rondom hen heen woonden nog Sarmatische stammen, Gothi minores, Tetrarxites; en aan den Haemus (Balkan) Scyrrische Gothen, die naderhand hulptroepen in het leger van 't Oosten werden.

En toen de Hunnen [3]) vernietigd waren, werd bij

1) id. ib. c. 49. — DU ROURE. t. a. p. bl. 70.
2) Verg. DU BUAT, *Histoire des anciens peuples de l'Europe.*
3) „Heunen", in het *Amelungen Lied.*

Weenen Theoderik (Diederik) de aanstaande Koning van Italië uit de katholieke Ereliëva [1]) (Ehrenlieb), en den ariaan Theodemir (Dietmar) geboren.

Wat Jornandes, tot dit tijdstip toe de voornaamste bron voor de geschiedenis der Gothen (Amelungen [2])), over het leven van Theoderik schrijft, is maar van zeer weinig belang, en kwamen ons, behalven Cassiodorus, ook Procopius, Ennodius met zijnen *panegyricus*, en de *Anonymus* van du Valois niet te hulp, dan zouden wij er, zoo als wij reeds vroeger bemerkten, al zeer weinig van kunnen mededeelen.

Ondertusschen zullen wij voor ons doel, ter verduidelijking van Cassiodorus handel en wandel, genoeg hebben aan de mededeeling van de voornaamste merkwaardigheden.

Theoderik werd dan uit het edel en machtig geslacht der Amalen [3]) geboren.

Hij was van jongs af aan reeds een zeer behagelijk

---

1) Volgens PAULUS DIACONUS (*de gestis Romanorum* Lib. XVI.) — Arilena. En pater Pagi noemt haar Ereliva, in zijn kritiek op de *Annales* van den kard. Baronius. A°. 493 n°. III.

2) Zie onder anderen bij Manso t. a. p. bl. 172, dat het „Amelungen Lied" waarschijnlijk op de Gothen (de onderdanen der Amalen) en Theoderik, die daar „Diederich von Bern" genoemd wordt, betrekking heeft; en hoe, even als in de sage over Herkules, over Alexander den Groote, Karel den Groote, e. z. v., ook aan Theodorik allerlei heldendaden worden toegedicht, waaraan hij geheel vreemd is. Zoo als het in den aard ligt van een dankbaar volk dat zijn helden en zijn verleden in zangen vereeuwigen wil.

3) Ziehier wat Manso aanteekent, op bl. 11 van zijne *Geschichte des Ostgothischen R.* „Nach der Bedeutung die das Wort *Amala* in Sanscrit haben soll (Zie A. W. Schlegel's Indische Bibliothek B. I. s. 2. N°. 5. § 1.) soviel als: „aus dem Geschlechte, der Unbefleckten

kind [1]), toen hij, niet zonder aandringen van zijns vaders broeder Walamir, in zijn 8ste jaar door zijnen vader als onderpand en bevestiging van vrede en vriendschap, nu nog sterker dan vroeger gesloten, aan het grieksche hof werd gezonden, en door keizer Leo I met onderscheiding werd behandeld.

Daar leerde hij al wat tot de opvoeding eens krijgsmans behoort; en schoon ons weinig bijzonderheden van zijn verblijf bij Leo bekend zijn, kunnen wij toch besluiten uit hetgeen hij naderhand is geworden, dat hij er ook eenige wetenschappelijke leiding kreeg, daar de keizer bijzonder met hem ingenomen was, en hij, behalven zijne moedertaal, ook nog grieksch en latijn leerde spreken.

Ook werd hij door den keizer tot wapenzoon [2]) aangenomen. Hetzij dit nog door Leo, dan wel naderhand onder Zeno eerst geschiedde.

---

aus dem Geschlechte ohne Maal oder Mackel." Wen seltsame Ableitungen, und noch seltsamer Auslegungen vergnügen, finden sie in Peringskiöld's Adnott. ad Cochlæi Vita Theodorici p. 251 u. f."

1) „Puer elegans erat" c. 52. JORN.

2) PITHOEI *Adversaria*, Lib. VIII. FILIUS PER ARMA, PER CAPILLOS, PER SACRAS PRECES. Ut Romani per populum et praetorem adoptabant, ita ceterem fere bellicosae gentes per arma filios sibi adsciscebant. id est armorum traditione; cujus adoptionis formula extat apud Cassiodorum Lib. III. *Variarum*, qua Theodoricus Herulorum Regem, filium sibi procreat. — Sic Justinianus Athalarici patrem adoptavit.

Zoo had ook Theodemir, na een korten krijg met de Sueven, hunnen gevangen koning tot wapenzoon aangenomen, en hem aldus met de zijnen naar Suevië te rug gezonden (dum esset amator misericordiæ.)

„Per arma fieri posse filium, grande inter gentes constat esse præconium," etc. CASSIOD. *Var.* Lib IV. c. 2.

Men zie ook TACITUS *de Moribus Germ.* cap. 13 en 20.

Jornandes zegt bepaald — Zeno, doch in dat caput, stapelt hij de gebeurtenissen met Theoderik aan 't byzantijnsche hof, zoodanig op elkaâr — met een enkel »post aliquod tempus" (kort daarna) van elkaâr gescheiden — dat wij hem ook hier weder niet onvoorwaardelijk kunnen gelooven. 't Is onwaarschijnlijk toch dat Leo, dien Theoderik zoo zeer ter harte ging, hem geenerlei bijzondere en blijvende onderscheiding zou hebben bewezen; terwijl het van den anderen kant onnatuurlijk zou zijn dat Theoderik, indien hij eerst door Zeno, en dat nog wel nadat hij reeds tot patriciër door hem was verheven, tot wapenzoon zou zijn aangenomen — dat hij dan toch, ondanks dat verbond, dat vredeteeken, Zeno op eenigerlei wijze vijandig zou hebben bejegend, zoo als hij het werkelijk heeft gedaan.

4.

THEODERIK OVERWINNAAR VAN ODOACER.

Leo I heeft dan, vóor dat Theoderik op zijn 18de jaar, tot zijnen vader terug keerde, zoo als 't waarschijnlijkst is, hem tot wapenzoon verheven, om aldus, den vrede met de machtig wordende Gothen te bevestigen. Manso had deze bijzonderheid, welke de grieksche keizers van de »barbaren" (!) hadden overgenomen, wel mogen vermelden. Wij voor ons zien daar reeds het begin van 't ridderschap der middeleeuwen in, op den knielend uitgesproken eed, en den slag met het zwaard, na. Want toch het ridderschap is niet plot-

seling uit den grond gerezen, al is het eerste begin moeyelijk aan te wijzen.

Zoo zegt J. F. Jules Pautet (Paris 1843) in zijn Manuel du Blason [1]: »Cette grande institution, (la chevalerie chrétienne) n'est pas née *ex abrupto*, n'est pas sortie toute armée du cerveau d'un de nos rois!.... (et) assigner une époque fixe, une date, à la création de cette milice à la quelle la société d'alors dût beaucoup, c'est sans doute s'égarer.

»La chevalerie est née de la combinaison des moeurs germaines, et des relations féodales. Les vassaux envoyaient leurs fils chez leurs suzerains, pour y être élevés dans les principes de la vie du guerrier et du châtelain."

Theoderik nu, van Leoos hof naar zijnen vader terug gezonden, gaf reeds op zijn achtiende jaar, blijken van uitstekende dapperheid, daar hij b. v. zonder medeweten zijns vaders, met een in haast geworven leger, den Donau overtrok, en Babai, den koning der Sarmaten, versloeg.

Walamir was reeds vroeger door vijandelijke handen gedood, bij een val van zijn paard; Theodemir, Theoderiks vader, kwam ook spoedig aan zijn einde, nadat Widimir almede gestorven was, en diens zoon door een verbond zich bij de Westgothen aansloot.

Aldus kwam Theoderik, door het volk gekozen, op zijn schild geheven, aan het hoofd der Oostgothen,

---

1) Een dergelijk gezichtspunt ontbreekt geheel en al in de *Traite de la noblesse* van G. A. DE LA ROQUE. 1678. en in ANTHONIUS MATTHAEUS, *de Nobilitate* 1586. Hoe veel naam deze werken ook hebben. Maar ook de tijd! Nog niet 1700.

nadat hij door zijnen vader op 't sterfbed, in tegenwoordigheid van zijne onderdanen, daartoe was aangewezen. Toen hij aldus Koning was geworden, bleven ook de eerbewijzen van het grieksche hof niet uit. Hij werd al spoedig tot veldheer (Magister militiae), aangesteld (volgends Ennodius in 483), tot praefekt over Thracië en naderhand, hoe veel tijd later is onzeker, tot patricius en tot konsul, het hoogste eerambt [1]), benoemd. Maar wanneer juist hem het metalen ruiterstandbeeld is opgericht, dat is nog onzeker, dewijl hij tot nu toe geene daden ten voordeele van den keizer verricht had, die ook maar van verre, zulk eene belooning zouden hebben kunnen uitlokken.

Maar nu zou toch de vrede en vriendschap tusschen Zeno en de Gothen voor goed gesloten zijn. De zucht tot het maken van veroveringen kon zich echter niet verloochenen in de rust, en Theoderik, welke den aart zijns volks daarin begreep, was gedurende zijn verblijf aan 't hof, ondanks zijn vriendschappelijken omgang met Artemidorus, den geleerden Griek, en Sekretaris van den keizer, en den gemeenzamen voet waarop hij met dezen stond, zelf toch dra alweêr verlangend tot zijn volk terug te keeren.

Zij hadden op nieuw behoeften aan woelige tochten, en Theoderik stelde daarop aan den keizer vóor, om Italië van Odoacers overheersching te gaan bevrijden, hem zeggende: »Indien ik, met Gods hulp, overwin, kan het slechts uwen roem vermeerderen, want voor

---

1) »Quod summum bonum, primumque in mundo decus edicitur." Jornandes l. l. c. 57. Cassiod. Var. VI. Form. I.

u zal ik slechts strijden, word ik echter overwonnen, dan verliest gij nog niets van uwe grootheid, ja gij zult zelfs kosten hebben gespaard".

Om hem niet te bedroeven (nolens — contristare), laat de keizer hem vertrekken, na hem plechtig daartoe te hebben aangesteld [1]), schoon het onbekend is, of de keizer hem een grens van macht voorschreef (488).

Doch het was niet een tocht van roofzieke zwervers, of van woedende verdelgers, als de Hunnen, het was de verhuizing van een geheel volk, om in een nieuw land een koningrijk te gaan vestigen, onder de bescherming van eene nieuwe en betere wet. Ja, waar treffen wij in de geschiedenis eenen tegenhanger aan van dezen tocht? Men zou daartoe tot de Israëlieten moeten opklimmen. »Mais Moïse marchait par l'ordre divin, avec la promesse divine signalée par des merveilles; les flots se partageaient d'eux-mêmes pour lui livrer passage; des feux célestes l'éclairaient dans les ténèbres; les nuées s'ouvraient pour laisser pleuvoir la subsistance des siens; enfin le but était assigné d'en haut et la fin certaine, tandis que Théodoric n'avait pour lui qu'une stérile investi-

---

1) Zeno deliberato consilio, reipublicæ utilitati prospiciens, Theodorici petionibus annuit, Italiamque ei per pragmaticam tribuens, sacri etiam velaminis dono confirmavit, et senatum illi populumque romanum commendans, abire permisit. PAULUS DIACONUS, in de *Histor. Miscell.* L. XV.

Procopius zegt nog sterker: *„Ζήνων..... Θευδερίχῳ ΠΑΡΗΙΝΕΙ ἐς Ἰταλίαν πορεύεσθαι. ἄμεινον γάρ οἱ εἶναι ἄλλως τε καὶ ἐπ᾽ ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντι* (Senatori), *τύραννον βιασαμένῳ Ῥωμαίων τε καὶ Ἰταλιωτῶν ἄρχειν ἁπάντων, ἢ βασιλεῖ διαμαχομένῳ ἐς τόσον κινδύνου ἰέναι."*

ture, son génie, son courage indomptable, et l'amour que les Goths lui portaient". [1])

En op weg vermeerderden nog de ongemakken. Eene hevige koude met hongersnood en pest greep hen aan. Zoo trokken zij naar Sirmium, volgden het dal van den Savus en kwamen in Februari 489 aan de boorden van den Ulka, die zich in den Savus uitstort, in het land der Gepiden. Daar had Theoderik al dadelijk een hardnekkigen kamp te strijden. Evenwel, deze vijanden weken half overwonnen, even als kort daarna de Sarmaten.

Zoo kwamen zij eindelijk in het dal van den Sontius. Odoacer die niet spoedig genoeg de aannadering der Gothen had bemerkt, trok hun te gemoet, toen Theoderik reeds geheel gereed was tot den strijd. [2]) Daarom was deze nu den Sontius overgetrokken, en week Odoacer op dat gezicht naar Verona terug, waar Theodorik hem weldra kwam vinden.

De Herulen deden den aanval, maar de Gothen sloegen ze stoutmoedig terug, en Theoderiks tegenwoordigheid alleen deed een tal van vijanden vallen (populus occisorum); een ander deel verdronk in den Athesis. Odoacer vluchtte naar Rome; maar de poorten werden hem reeds nu gesloten. Daarop verborg hij zich achter de muren van Ravenna.

Verona, Milaan, Ticinum (Pavia), gaven zich aan Theoderik over, en Tufa, Odoacers eerste veldheer, werd van zijne partij. Doch toen Theoderik dezen

1) Du Roure. t. a. p.
2) Cassiod. Var. I. 18, III. 48.

reeds aan 't hoofd van een aantal troepen had geplaatst, verliet hij de Gothen weder, en leverde de hem ondergeschikte aanvoerders in Odoacers handen.

Ook had Theoderik nog den afval van Frederik, één zijner veldheeren, te betreuren; hetgeen hem alles zeer verzwakte. Hierdoor werd Theoderik genoodzaakt zich voorloopig naar Ticinum terug te trekken, waar de kleine plaats het groote leger niet kon bevatten. Daar had hij nog van de plunderende en verwoestende Burgondiërs te lijden. Doch toen verscheen hij weder in het veld; en er viel een hevige strijd voor aan de Addua [1]; en Theoderik drong Odoacer tot binnen de muren van Ravenna terug.

De Gothen evenwel in de belegeringskunst onervaren, trachtten slechts door uithongering tot hun doel te komen, dat nog bemoeylijkt werd door de verbinding der stad met de zee. Eerst nadat Theoderik zich meester van Ariminum (Rimini) had gemaakt, en zich de noodige schepen had verschaft, werd in het derde jaar der belegering, de stad, doch niet dan na vernieuwden strijd [2], hem overgeleverd (27 Februari 493).

Er werd een vrede gesloten, waarbij bepaald werd dat de beide koningen over Ravenna en Italië zouden heerschen, doch waarvan de artikels anders voor ons verborgen zijn.

Dit duurde evenwel niet lang; Odoacer werd weldra

---

1) Fausto Cos. ad Ducam (Adduam) fluvium Odoacrem D. N. Theodericus rex tertio certamamine (de ontmoeting aan den Sontius medegerekend) superavit, qui, Ravennam fugiens, obsidetur inclusus. Cassiod. *Chron.*

2) Olybrio consule, Odoacer...... a. d. nostro rege Theoderico memorabili certamine superatur. ib.

daarna door Theoderik van verraad verdacht, en door dezen op een gastmaal met eenige der zijnen gedood. [1]) Doch Theoderik, die in denzelfden toorn allen aanhangers van Odoacer de burgerlijke rechten ontzeide, liet zich door den bisschop van Milaan tot een meer gematigd besluit bewegen, en als voelde hij reeds het onregt dat hij had gepleegd, al was het ook ten opzichte eens verraders, deed hij nu toch, na een aandoenlijk woord daarover met den bisschop gewisseld, eene algemeene amnestie afkondigen, en stelde de akte daarvan den bisschop ter hand.

En nu toonde hij al spoedig, door de keuze der bekwaamsten tot overheden, door het aanhouden van alle ambten, zoo als zij onder de Romeinen bestonden, door het wisselen van zijne gothische kleeding voor de Romeinsche tuniek — waarin zijne voornaamste gezagvoerders hem onmiddelijk volgden — door deze en andere handelingen van overleg en goede orde, wat men in 't vervolg ten dien opzigte van hem had te verwachten.

Spoedig daarna sloot hij zelf, zoo als wij boven zeiden, een huwelijk met Audofleda, de zuster van den frankischen koning Lodoin (zoo als Klovis bij Cassiodorus en anderen steeds wordt genoemd), en deed zijne twee dochters, uit eene vroegere verbindtenis in Pannonië met voorname vorsten huwen. — Theodicodo (Theudigotha) met Alarik II, koning der Westgothen, en Ostrogotha [2]) met Sigismund, den zoon van Gon-

1) D. N. rex Theodericus Ravennam ingressus, Odoacrem molientem sibi insidias interemit. CASSIOD. *Chron.*

Dit geschiedde eerst onder den konsul Albinus.

2) PAUL. DIAC. schrijft Theodicecodo, Ostrogotho. ANON. VAL. — Thiudigotho.

debald, koning der Burgondiërs. Hij geeft zijne zuster Amalafreda, de moeder van Theodat (Theoderiks tweeden opvolger) aan eenen Wandaalschen Koning Trasamund in Afrika, en hare dochter Amalaberga, uit een vorig huwelijk, aan Hermenfried, koning der Thuringers, terwijl hij zijne eigene dochter uit Audofleda, aan Eutharik, den zoon van Widerik, eenen afstammeling der Amalen, ten huwelijk gaf.

En hierdoor, en door eenige overwinningen op noordelijker volken, was er voor Theoderik in het Westen, zoo lang als hij leefde, geen volk dat hem niet uit vriendschap bijstond of aan hem onderworpen was. [1])

4.

DE CHRISTENEN VAN THEODERIKS EEUW.

Nadat wij nu reeds eenigen tijd bij algemeene historische belangrijkheden hebben stil gestaan — doch daardoor ook het oogenblik beter hebben leeren bevatten, waarin Cassiodorus optrad — kunnen wij, met meer hoop van goeden uitslag, ons in de beschouwing der bijzonderheden begeven.

Aan eenen roemrijken stam ontsproten, was het niet te verwonderen dat de jonge Cassiodorus, op zijne

1) JORNANDES; *de Reb. Get.* c. 58. Nec fuit in parte occidua gens, quæ Theodorico, dum viveret, aut amicicitia aut subjectione non deserviret.

beurt, zich met alle goede hoedanigheden boven zijne tijdgenooten onderscheidde. Maar verdient hij daardoor reeds onzen oprechten lof, dan moeten wij hem nog meer bewonderen, wanneer wij zien zullen, onder welke uit-een-loopende omstandigheden hij zijn eer en aanzien, en de achting en liefde wist te bewaren der zoo verschillende vorsten, wier vertrouweling hij was. En dat hij dit deed zonder de vleitaal des hovelings te bezigen, zonder ooit zijne overtuiging te verzaken. Kalm en met gematigdheid leefde en sprak hij, en zonder eigenlijk filozoof te zijn, bezat hij een schat van praktische wijsheid. — Daarvan kunnen al zijne schriften, zoowel de historische of liever politiesch-administrative, de theologische als de grammatische getuigen.

Zijn dagelijksche omgang was dan ook voorbeeldeloos aangenaam voor elk-een. En schoon men hem, door dat hij met Theoderik in de beste verstandhouding was, en toch ook onder Witiges zoowel als aan Theodats hof zijn aanzien wist te bewaren, van flaauwheid of geveinsdheid heeft willen beschuldigen, bewijzen 't zijn geschriften genoegzaam, dat het alleen de gepaste wijze was, waarop hij met elk-een wist om te gaan, in allerlei omstandigheden den besten raad te geven, of er bet best partij van trekken, dat hem van zooveel invloed deed zijn, en hem zoo geliefd maakte. [1])

1) Zie onder andere, de boven reeds aangestipte plaats, waar hij van zich zelven spreekt; *Præfatio* Libr. I. *Variarum.* „Necesse nobis fuit, stilum non unum sumere, qui personas varias suscepimus admonere ..... modo loqui videamur humillimis: quibus alia contingit sub festinatione profundere, alia vero licuit cogitata proferre etc.

Ja, hij bezat in hooge mate hetgeen Cicero in zijn boekjen over de plichten *modestia* [1]) noemt, en wat de Franschen *tact* heeten; en dit deed hem met goeden uitslag handelen en schrijven voor zoo uit-eenloopende personen. Hetgeen later nog duidelijker zal blijken.

Ook dan steekt hij al zeer gunstig af, wanneer wij zijne schoone deugden, zijne ingetogen vroomheid bij den aart zijner christelijken landgenooten, de Romeinen, vergelijken. Neen waarlijk, de Gothen kwamen niet in Italië als barbaren in eene beschaafde maatschappij, wanneer men alle de hoedanigheden van beide volken, tegen elkander in de schaal legt.

Doch, 't is waar, dat in onze dagen ook al meer en meer het denkbeeld *verdwijnt* als of alle de over Europa zich bewegende volken, van de 4de en 5de eeuw, woestaarts waren, die eene schoone kunstwaereld kwamen vernietigen. De Hunnen, ja, waren eene ontzettende verwoestende menigte; maar de Gothen, vooral de Oostgothen (en zelfs de Wandalen), waren ze ook gesteld op tochten en avonturen, en waren ze ook van de sekte der Arianen, zij kenden deugd en godsdienst, zedelijke tucht, en orde, zóo zeer — dat de Romeinen daarin nog veilig bij hun ter schole konden gaan. Hierin stemmen dan ook trouwens de weinige schrijvers over dit volk samen. Alleen hebben sommige nieuwere dit niet willen erkennen, of slecht onderzocht.

---

1) Cic. *de Off.* L. I. c. 40. § 142. Modestia — scientia opportunitaniatis idoneorum ad agendum temporum.

De woorden welke dienaangaande door Salvianus [1]) den *Jeremias der 3de eeuw*, zijn gebezigd, komen ons belangrijk genoeg voor om hier voor een gedeelte eene plaats te vinden.

»Gij plichtvergeten, onreine Christenen, roept hij uit, de flaauwheid van uw geloof zonder de werken beschuldigt u. De waardigheden en ambten zijn bij u veil; en gij koopt ze voor 't geld der armen. Dat getuige het verwoeste Gallië; Spanje dat nog slechts in naam bestaat; Afrika waarvan alle luister is verdwenen! Deugd is bij u eene schande geworden... De Gothen en Wandalen zijn minder barbaarsch dan gij. Zij allen beminnen elkander onderling; alle Romeinen vervolgen elkaâr... Ja bij ons verscheuren de grooteren de kleineren.

»En zouden wij ons dan verwonderen dat de Gothen niet door de onzen overwonnen worden, daar onze Romeinen liever tot hen overloopen dan bij onze troepen blijven! (Lib. V) Overal zien wij pracht naast ellende! De grootste weldaden der Voorzienigheid worden door ons miskend. Wat waren Aquitanië en Novempopulana niet gezegend, die heerlijke oorden, aan een aardsch paradijs gelijk!

»En ter vergelding van dien zegen hebben zich de

---

1) Priester te Marseille, nabij Triër, waarschijnlijk uit heidensche ouders, geboren (390—490). Beroemd om zijne ingetogenheid en zijne nederigheid. Om zijne wijze onderrichtingen werd hij *de Meester der bisschoppen* bijgenaamd, en om zijne klachten over de ondeugd der Christenen — *de Jeremias der 5de eeuw*. Zijn werk: *De gubernatione Dei, et de justo dei praesentique judicio; libri octo* — of: *De vero judicio et providentia Dei* (Aldus. 1564), gebruiken wij hier. (Liber V en VII.)

inwoners aan allerlei buitensporigheid overgegeven; hunne streken hebben zij voor bordeelen gebezigd.... Bij de Gothen en Wandalen is de onkuischheid eene misdaad; bij ons is zij eene eer! De barbaren voelen zich gehoond door onze onreinheden; want onder hen wordt geen hoereerder geduld (L. VII). Terwijl bij hen de lichtekooien tot een huwelijk worden gedwongen, blazen wij den geest er van in het familie-leven aan.... Wij vlieden de reinheid, zij beminnen die. [1]) Maar de Heer is rechtvaardig, en recht is zijn oordeel (Ps. 118). Zij zeggen het zelf, dat zij niet uit eigen beweging tot ons komen, maar aangeblazen door een goddelijk bevel (Lib. VII).

»Ja God straft ons rechtvaardig! Tot onze schande en om ons te verdelgen zijn zij afgezonden, die verworpen volken! Om onze ongerechtigheden zijn wij overwonnen geworden, en het is eene godslastering te roepen, zoo als wij doen: »God heeft ons aan de barbaren overgeleverd.""

Ja, het zijn de barbaren waaraan de Romeinen zich zelve hebben overgegeven, zij hebben ze als 't ware in 't land geroepen.

Neen, zij kwamen de romeinsche beschaving niet vernietigen! De Hunnen mogen tijdelijk gesloopt en vernield hebben, de Gothen — de Oostgothen waren veeleer het geneesmiddel der ziekte van gebrek aan orde, politie, wetten, goede zeden; de ziekte der schraapzucht, der ontoombare baatzucht; de zinne-

1) Gothorum gens perfida sed pudica est. Alanorum impudica, sed minus perfida. Franci mendaces at hospitales. Saxones crudelitate efferi, sed *castitate venerandi* (L. VII. Ald. f. 71).

lijke drift tot allerlei schouwspelen en wedloopen te midden der verwaarloozing van den landbouw, en de overdreven weelde der grondbezitters. [1]) Ja men kan zeggen dat de romeinsche maatschappij zich ontbond, en dat wat er nog edels van overbleef, door de »Barbaren (!)," van vuil gereinigd, in hunnen nieuwen staat werd opgenomen.

En zie, in zulk eene maatschappij was Cassiodorus opgegroeid, niet buiten aanraking met de menschen — neen, zijnen vader volgende aan het hof van Odoacer, in den strijd bij Verona, en getuige van al de woelingen der troonverwisseling. En hoe heerlijk liep zijn leven ten einde! Nadat zijn verstand, om met prof. Opzoomer te spreken, geoefend was, in al de beslommeringen van het dagelijksch leven, trok hij zich terug tot een kleineren maar verdienstelijken kring, en legde met krachtige hand eenen grond tot mede-instandhouding van vele vakken van menschelijke kennis — als godgeleerdheid, spraakkunst, mathesis, natuurkunde, werktuigkunde, de klassieke schrijvers, en wat niet al — in stille dagen van arbeidzame godsvrucht, in het liefelijk gelegen klooster van Viviers (monasterium Vivariense, zoo als hij het noemt [2])), niet ver van zijne geboorteplaats af. Zoo beschouwe men dan zijn leven aan het hof, met al den natuurlijken afkeer dien hij moet gehad hebben van zoo veel woeling en wrijving, als een tijd van

1) Zie du Roure, t. a. p. Tome I, bl. 75.
2) Naar de menigte visch die men er vond; *vivarium* = vischvijver etc.

beproeving en oefening en voorbereiding — tot het leven dat hij steeds voor oogen heeft gehad, gedurende zijn geheele politieke loopbaan: de afzondering in zijn klooster.

III.

CASSIODORUS.

DE QUÆSTIE DER VIER KASSIODOREN.

De schrijver der *Variarum Libri* XII, van een *Chronicon*, van eene historie der Gothen, van de kommentaren op de psalmen, en verscheidene andere, filozofische, didaktische (ascetische en grammatische) werken — Magnus [1]) Aurelius Cassiodorus [2]) Senator

---

Wij schrijven met Garet „Magnus" en niet „Marcus". Garet zegt het, en het is ook uit anderen gebleken, dat alle bekende handschriften *Magnus* hebben, schoon hij door Gesner en eenige nieuweren, b. v. du Buat, *Marcus* wordt genoemd, zeker doordat zij ergends een enkelen M. hebben gelezen. 't Is waarschijnlijk een toevoegsel van latere overschrijvers, want men vindt ook enkel Aurelius Cassiodorus, in eenige parijsche handschriften.

2) Fr. Scip. Maffei († 1755), meest bekend onder den naam van Sc. Maffei (en na hem sommige anderen, b. v. Mai), die eene nieuwe uitgave van het werkjen *Complexiones* e. z. v. bezorgde, schrijft: „Cassiodorius", op grond dat sommige codices 't aldus hebben en aan dezen naam — geslachtsnaam geworden zijnde, de uitgang *ius* zeer geëigend is. Hij zegt namelijk: „Gentilia nomina apud Romanos ut plurimum in *ius* desinere pervulgatum est.

„Ex Aurelia gente Cassiodorii familia prima fluxit, qua deinde in varias stirpes iterum distracta, *Cassiodorius* gentilitii nominis rationem obtinuit, in plures familias diffusi, etiamsi κατ' ἐξοχήν ab illa praeferretur, quae auctorem nostrum ediderat."

Evenwel heeft dit ons nog niet tot den *ius* kunnen doen besluiten.

was uit een voornaam, een deugdzaam en rijk geslacht, en omtrent 469 te Scylacium (een bekoorlijk gelegen stad en een heuvelachtige streek [1]) bij Rhegium), op een heerlijk landgoed aan eene bocht van de Ionische zee, geboren.

Zijn overgrootvader, grootvader en vader, hadden zich reeds onder Valentianus III, en later onder Odoacer, in de raadzaal, of op het slagveld, beroemd gemaakt, en zoo zette het leven en handelen van den jongen Senator, dien wij hier bespreken, eene schoone kroon op de levens eener volgreeks van eerbiedwaardige mannen.

In welk jaar de jonge Cassiodorus voor 't éerst aan 't hof is verschenen, kan niet met zekerheid gezegd worden, doch waarschijnlijk is het dat hij op zijn één- of twee-en-twintigste jaar reeds tot Quaestor door Theoderik was benoemd, want de volgende Koning, Athalaricus, meldt ons dat hij zijne quaestuur zeer

---

Want al wierd deze naam ook reeds vóor onzen Cassiodorus als geslachtsnaam gebezigd, dan is dit in de 5de en 6de eeuw nog geen grond genoeg, om niet de meerderheid der codices te volgen. 't Is toch bekend dat men na de derde eeuw den regel des uitgangs *ius*, voor de geslachtsnamen, niet meer altoos toegepast vindt, en dat men reeds vóor dien tijd gesl.namen op *anus*, *enus*, *inus*, *acus*, *avus* aantreft, behalven nog die, welke niet van eeht romeinschen oorsprong zijn, op *erna*, *enna*, e. z. v. Vergelijk: „Quaestiones onomatologicae latinae," van Aem. Hübner. Bonnae. Car. Georg. 1854. Onze schrijver noemde zich zelven nimmer *Cassiodorius*, noch ook *Cassiodorus*. — Zie lager.

1) Zie de liefelijke beschrijving in den 15den brief van boek XII. En nog een bewijs voor Cassiodorus geboorte aldaar in Ep. 3. Libri I, waar Lukanië en Bruttië, tegenover Sicilië, dat eene *vreemde* provincie heet, zijn „geboortegrond" (*genitale solum*) genoemd wordt. En nog een bewijs — in Ep. 39, van 't elfde boek. En nog één — hieronder bl. 66.

jong, en dat wel met veel rijpheid van oordeel en rechtskennis [1]), begonnen is, om vervolgends de hoogste waardigheden te bereiken.

Maar wij moeten beginnen met hier op te merken, dat er door gebrek aan meerdere bronnen, eene groote verwarring bestaat, wélke posten aan den jongeren Cassiodorus, en wélke aan zijnen vader, grootvader e. z. v., zijn opgedragen geweest.

De nieuwere schrijvers zelfs over Cassiodorus zijn ten dien opzichte in dwalingen vervallen, die wij hier zullen trachten te recht te brengen. [2])

In het begin der 12 boeken, met brieven over allerlei onderwerpen, welke bepaald door onzen Magnus Aurelius gedikteerd of geschreven zijn, zoo als hij trouwens zelf, in zijne eerste praefatie, duidelijk genoeg erkent — vindt men eenen brief, met het opschrift: »aan Cassiodorus"; *Cassiodoro, viro illustri atque Patricio Theodericus Rex*, waarin hij tot de waardigheid van *Patricius* verheven wordt, dat, na het konsulschap, de hoogste eeretitel was, meest voor bejaarde ambtenaren, omdat er geene werkzaamheden aan waren verbonden, maar zoo edel, dat zich zelfs Klovis en Karel de Groote dien titel niet schaamden.

---

1) (Te) quem *primaevum* recipiens (Theodericus) ad Quaestoris officium, mox reperit conscientia praeditum, et legum eruditione maturum. Cass. *Var.* Lib. IX. Ep. 24.

2) Ondertusschen heb ik het jongste opstel over Cassiodorus ondanks de meest onvermoeide nasporingen, niet in handen kunnen krijgen. Evenwel kan 't niet uitgebreid zijn, want het is slechts een *thèse présentée à la faculté des belles lettres;* gedrukt bij *Domdey-Duprez*, Paris. 1841. De titel is: Cassiodore, *conservateur des livres de l'antiquité latine;* van Alex Olleris.

Dom Denys de Sainte Marthe, die het leven van Cassiodorus beschreef, Garet in zijne *Vita*, vóor de uitgave van Cassiodorus geplaatst, en na hen verscheidene anderen, zoo als bij voorbeeld Manso, in de geschiedenis der Oostgothen, Bähr in zijne *Literaturgeschichte*, e. z. v., meenen dat deze brief, door Theoderik aan den *jongen* Cassiodorus-zelven gericht is, en door dezen als »ab epistolis" (sekretaris) geschreven zou zijn. — Hierdoor nu, dat brengt de inhond er van mede, wordt eene reeks van betrekkingen en daden op rekening van den jongen Cassiodorus geschoven; die werkelijk aan zijnen vader moeten worden toegeschreven, aan welken, zooals wij zullen trachten aan te toonen, deze brief is gericht.

Vooreerst moet de eerste brief van het eerste boek des *Variae* (*Variae Epistolae*) volgends Baronius [1]) gebracht worden tot het jaar 493; schoon dit moeyelijk geheel te bewijzen is, daar de inhoud geen punt van vergelijking aanbiedt met andere auteurs, maar de plaats, aan 't begin der reeks, en vóor den brief over 't purper, hetwelk Theoderik reeds dadelijk behoefde, om de romeinsche kleeding aan te nemen, het jaar 493 waarschijnlijk maakt; en dit was nog het zelfde jaar waarin Theoderik zijn intrede te Ravenna deed, na de geheele overwinning van Odoacer.

Is de chronologische orde van de brieven der vijf eerste boeken in de *Variae* ook niet naauwkeurig aan

---

1) *Annales Eccles.* Tom. VI. bl. 476. Ed. Antverp., die in dezen meer geloof verdient dan de oudere Fornier — 1579.

te wijzen, en is het volgends Manso »vergebliche Mühe die Zeitfolge der amtlichen Schreiben für die ersten zehn Bücher, ausmitteln zu wollen" — men kan toch duidelijk nagaan, dat het tweede boek b. v. later dan het eerste geschreven is e. z. v. 't Is wel waar dat de eerste brieven uit het derde boek den schijn hebben van eenen vroegeren datum, dan de eerste brieven uit het tweede boek, maar die verwarring kan onder andere zeer goed daaruit voortgekomen zijn, dat de XII boeken niet altoos te zamen zijn overgeschreven geworden, en er vaak verschillende werden afgelaten, of naderhand van verloren zijn geraakt, zoo als blijkt uit de codices S. Audoëni, en S. Remigii Remensis, die door Garet zijn gebezigd. En daardoor is de datum van vele brieven, waarvan men dacht die gevonden te hebben, nog twijfelachtig gebleven; zoo als die van Klovis overwinning op de Alemannen (Lib. II. Ep. 41), die waarschijnlijk van 507—508, maar misschien ook van vroeger is.

Doch, om nu op ons punt van uitgang terug te komen: indien de brieven n°. 3 en 4, uit het eerste boek, die wij nog dikwijls genoeg zullen aanhalen, en er daarom nu niet lang bij stilstaan — indien die niet aan den vader van Cassiodorus waren gericht, en daar niet chronologiesch thuis behoorden ('tgeen er een dadelijk gevolg van zou zijn), dan zou zeker Cassiodorus bekende en zoo hoog geroemde bescheidenheid ze niet aan 't hoofd zijner verzameling hebben geplaatst.

En wanneer wij nu aannemen dat de eerste brief van 't jaar 493 is, waartoe geen reden van twijfel

bestaat, dan is het tevens duidelijk, dat de tweede brief daar onmiddelijk op moet volgen, dewijl daarin, zoo als we zeiden, de aanvrage om purper geschied, wat Theoderik noodig had, om, gelijk bekend is, al dadelijk een bewijs van populairen zin te geven, door zijnen gothischen krijgsrok voor de romeinsche *tunica* te verwisselen.

Hierop volgen dan nu onmiddellijk de brieven waarin Cassiodorus tot *Patricius* wordt benoemd; hetgeen eene waardigheid voor zijn geheele leven was. [1]) Is het nu waarschijnlijk dat er tusschen deze benoeming, en de volgende, namelijk tot den hoogsten *eere*post — het konsulaat, op zijn minst een twintigtal jaren zouden verloopen zijn, van 494 omstreeks, tot 514? terwijl Cassiodorus tusschen zijn 20ste en 30ste jaar, toen hij zooveel minder verdienste had, alle andere ambten zou hebben doorloopen, alle andere eeretitels zou hebben ontvangen?

Neen! — En toch moet dit zoo wezen, wanneer wij in den hier genoemden Cassiodorus — den jongen Senator zelven willen zien, want deze is op zijn vroegst konsul geworden in 514, en op zijn vroegst in 468, maar waarschijnlijker in 469, geboren. Terwijl wij ons daarbij dan nog wel een anderen *schrijver* dier brieven mogen denken, dan den daarin zoo hoog geprezene-zelven.

Ten andere blijkt het nergends uit de brieven, *ex ore regio*, onder Theoderik, geschreven, dat onze Cas-

1) Cingulum fidele, quod nescit ante desserere, quam de mundo homines contingat exire. *Variarum*, Lib. VI. form. II.

siodorus Senator, onder diens regering *praefectus praetorio* is geweest, hetgeen de hier (Ep. 3 en 4.) benoemde *patricius* reeds was. En uit de brieven, na Theoderiks dood geschreven, blijkt dit ook nergends, terwijl Cassiodorus andere, vroegere, betrekkingen daar worden herdacht, en van de twee laatste boeken, welke hij als *praefectus* schreef, volgends Manso-zelven (bl. 340 en 41), zich de tijd zeer goed laat bepalen.

Onder de regering toch van Athalarik of Amalasuntha noemt Cassiodorus zich zelven *praefectus praetorio*, en schrijft brieven geheel uit zijn eigen naam. Ook noemt hij zich daar nimmer »Cassiodorus" — maar altoos »Senator", een naam die dikwijls pas bij de *praefectura* werd gegeven, en die dan niet een ambt, zoo als ten tijde der republiek, maar geheel en al een naam of een titel was. [1]) Ook dáar-

1) Zoo als Theoderik zelf, aan 't grieksche hof, den titel van *Senator* kreeg. Verg. bl. 39; in de noot.

Dat *Senator* van onzen Cassiodorus niet een bloote titel, maar wel zijn eigenlijke naam was — wordt hieronder bewezen, op bl. 73.

Daar wordt onder anderen, uit den Apollinaris Sidonius van pater Sirmond, de noot bij eene plaats van Ennodius uit Ep. 1. Lib. III. (*Opera Varia.* T. I. bl. 841) geciteerd, waar Sirmond, beweerd hebbende dat *Senator* te vergelijken is met *Aviënus*, wiens vader *Faustus* heette, en hij — *Faustus Aviënus*, e. z. v., e. z. v. — aldus vervolgt: »In quo rursus refellendi sunt qui Cassiodorum cui Patriciatus post Praefecturam a Theodorico rege defertur (et de quo, ejusque avo et patre multa Libro I. Ep. III. et IV. *Variarum*) ipsum auctorem *Variarum* esse credunt, cum de ipsius patre accipi omnia debeant, ad quem scripta est, epist. XXVIII. Libri III. Senatori siquidem filio Præfecturam ac deinde Patriciatum (?) detulit, non Theodericus, sed Athalaricus, ejus nepos, Libro IX., Ep. 24 et 25, in quibus recto nomine *Senator* nuncupatur. »Cumulavimus, inquit, P. C., beneficiis nostris, copiosum virtutibus, divitem moribus, plenum magnis honoribus *Senatorem*."

Ook Pagi zegt in de aanteek. op Baronius (*Annales* IX, a°. 514):

van vindt men onder Theoderik geen spoor; de *praefectus* en *patricius* Cassiodorus, heet daar *tout bonnement* »Cassiodorus", anders niet; terwijl de *praefectus* onder Athalarik (dat bepaald de jongere C. is) niet eens Cassiodorus, maar alleen kortaf »Senator" genoemd wordt, met welken naam hij ook in sommige Fasti staat aangeteekend. [1])

Waar Manso, t. a. p. (bl. 334), tegen du Buat [2]), beweert dat de jaren van Cassiodorus geen bepaald beletsel waren, om hem tot die eereposten te doen benoemen, al ware hij ook slechts 20 jaar geweest: daar heeft hij gelijk; maar hij heeft ongelijk in zijne beoordeeling van Athalariks brief. [3]) Hij zegt: Athalarik

---

„Senator absque collega (Cons.). In omnibus (?) Fastis et in Epistolarum subscriptionibus vocetur tantum *Senator*, eo *cognomine* uti *proprio* appellatum fuisse, et ita in fastis citandis appellandum, intelligimus."

Dat de naam (of titel) „Senator" soms bij het aanvaarden der *praetectura praetorio* gegeven werd — hierover zie men b. v. Annotationes Lampridii in *Hist. Aug. Scriptt.* T. I. (Adrianus Caesar, Aelii Spartiani) § 8 noot n°. 3. van CASAUBONUS (Ed. Lugd. B. 1671.)

1) Zie onder anderen: CLINTON: *Fasti Romani* II. „*Cassiodorus* SENATOR SOLUS (n°. 1267). Liber pontificalis apud acta concil. tom. 5. p. 557."

FRED. SYLBURGIUS. *Hist. Roman. Scriptor. minor.* Tom. III. „a°. 514.: M. Aurelius Cassiodorus Senator n°. 1270 (cons.)."

PETAVIUS: *Rationarium tempor.* T. II. a°. 514. Cons. Rom. „*Senator* solus: hic est *M. Aurel. Cassiodorus Senator.*"

Zie ook Cassiodorus Senators *Chronicon.* a°. 514.

2) Louis Gabriel, graaf du Buat-Nancay, een Normandiër; 1732—1787. Beroemd door zijne *Histoire ancienne des peuples de l'Europe* 12 vol. 1772 in 8°. Doch over de Kassiodoren spreekt hij in de „Abhandlungen der Churf. Baierischen Akademie der Wissenschaften." Band. I. bl. 81 en volgg.

3) Bij het bespreken dezer quaestie ter onderscheiding van de beide Kassiodoren (of, wil men, van de 4) is juist een leelijke drukfout bij Manso ingeslopen. Er staat op bl. 85 reg. 14: „Vater", dit moet, volgends Mansoos bedoeling, „Groszvater" zijn. Zou dit ook

benoemde Cassiodorus op nieuw tot de *praefectura*. En in den brief dier benoeming (534), prijst Athalarik bijzonder de wijze waarop vorige ambten door Cassiodorus onder Theoderik bekleed zijn geworden! Dat hij echter daarin van het bekleede konsulschap en patriciaat niet spreekt, zegt Manso, zit hier in, dat die eereposten geene bijzondere werkzaamheden vereischten, en daarom ook zoo'n groote verdienste niet te kennen gaven. Goed. — Maar hoe is 't dan met de *praefectura*? Dáarvan zegt Athalarik óok geen woord, en 't was toch de praefekt Cassiodorus welke in Ep. 3 van 't eerste boek door Theoderik tot patricius werd benoemd. En de praefektuur was toch in elk geval een veel omvattende werkkring. [1])

---

een bewijs wezen, dat Manso bij de korrektie, indien hij die zelf deed, de geheele quaestie nog niet helder *genoeg* voor den geest stond?.... [1]).

En zie eens bij du Roure (t. a. p. T. I.) — een dergelijk geval! Op bl. 69 leest men: „Cassiodore, tribun, PÈRE du ministre" (den onze), vergezelt Paus Leo naar Attila; en op bl. 269 lezen wij het zelfde van „Cassiodore tribun, aïeul" van den *ministre*. — Hoe is 't mogelijk! — Du Roure heeft, op bl. 69, óok *aïeul* gemeend.

1) Zie hierover vooral DRAKENBORGH: *Dissertatio de praefecto praetorio*. Traj. a. Rh. 1704. 4°. Zie daar dan ook zijne militaire betrekking: „Nullus miles, nisi officialis magistri militum præfecto pr. praescribebat." Verg. CASSIOD. *Var.* L. VI. F. III. En verder: L. I. 10. V. 5. VIII. 20. IV. 47.

Dan, onder meerderen — CASAUBONUS: *Annot. Fl. Vopisci* (Histor. Aug. scr. — Carinus Imperator. Tom. II.) waar Eunapius geciteerd wordt, die de *praefectura praetorio* *βασιλείαν ἀπόρφυρον* noemt. Later meer hierover.

1) Aldus schreef ik in de eerste oplage dezer verhandeling. Thands is mij een ander exemplaar van Mansoos werk, in handen gekomen; doch van *dezelfde* uitgave, van 1824 in Breslau; evenwel lees ik daar met niet geringe verwondering „Groszvater." Zoodat de fout onder 't afdrukken door den schrijver moet opgemerkt zijn, want onder de errata wordt die niet opgegeven.

Ja, dat niet alleen — maar Athalarik ziet zóo weinig een gewézen praefekt in dezen nieuw benoemden praefekt, dat hij hem tot goede vervulling van de plichten der praefektuur, op het voorbeeld zijns vaders wijst (paternam praefecturam praedicatam), hetgeen natuurlijk eene beleediging zou zijn geweest, indien hij zelf dat ambt reeds had vervuld, en hetgeen, naast al de vleitaal die hem wordt toegevoegd, onmogelijk in Athalariks bedoeling kan hebben gelegen. [1])

Ook, en dit is almede door Manso niet opgemerkt geworden, voegt Athalarik Cassiodorus in 't vervolg van den brief, deze woorden toe: »*Onderzoek* alles wat tot het gebied van den *praefectus praetorio* behoort, al wat door de begeerlijkheid van uwe voorgangers is weggecijferd."

En verder: »Stel ook een bepaalden regel in voor deze waardigheid, gij die door vroeger vervulde eereposten (al weêr niet de *praefectura*) het voorbeeld van eene bewonderenswaardige ingetogenheid hebt gegeven. [2]) Welk voorschrift met den lof over vroeger bekleede posten al weêr niet zou over-een-stemmen, in dien Cassiodorus ook reeds *praefectus praetorio* was geweest. [3])

---

1) *Variarum* Lib. IX. Ep. 24.

2) „Perquire omnia ad titulos praefecturae praetorianae pertinentia, quae aliorum visa est fraudare cupiditas. Constitue et huic regulam dignitati, qui ante actis fascibus mirabilis continentiae exemplum praebuisti. CASSIOD. ib.

3) BÄHR in zijne *Römische Litteratur-geschichte* heeft slechts Manso gevolgd, en is daarom niet op de hand van du Buat.

De schrijver van 't artikel „Cassiodore" in de *Biograqhie universelle*, noemt Cassiodorus ook eerst onder Amalasuntha (of Athalarik) *praefectus praetorio*, doch maakt hem, *tegen* du Buat, *comes privatarum en*

En nu kunnen wij hier nog bijvoegen, dat Cassiodorus zelf, waar de gelegenheid zich ongezocht voordoet, toch niet over eene praefektuur onder Theoderik spreekt. — Onder andere, in de voorreden van het elfde boek, zegt hij, in twee boeken de brieven te hebben verzameld, die hij als *praefectus praetorio* schreef; en die brieven zijn alle na Theoderik.

Daar de *praefectura* nu in waardigheid zóo zeer den Koning nabij kwam, dat er slechts het purper aan ontbrak (*βασιλεία πὰὶρφυρος*) [1]), en de praefekt als hoogste rechter, ook bevelen in zijnen eigen naam mocht uitvaardigen, verscheidene ambten begeven, en zoo voorts — zou het al zeer vreemd zijn, dat Cassiodorus, indien hij reeds præfekt onder Theoderik ware geweest, nimmer van die rechten zou hebben gebruik gemaakt, en ons tevens daarvan niet eenig gedenkteeken, eenige herinnering had achtergelaten. Dan heeft hij b. v. nog een brief aan Faustus (I. 26.) den nieuwen *praefectus praetorio* te schrijven gehad (of moeten wij alweêr aan een anderen sekretaris denken?) waarin hij

---

sacrarum largitionum (bestuurder der koninklijke inkomsten en uitgaven), onder Odoacer; op welken grond — weet ik niet. Schröckh laat er zich in zijne *Kirchengeschichte* te weinig over uit. Hij zegt alleen: *Endlich stieg er*, e. z. v. — zeer onbepaald.

Het *Vita* van Garet is 't waartegen wij hier voornamelijk te velde trekken.

1) Verg. ook Casaubonus, *Hist. Aug. Scriptt.* Ed. Lugd. 1671; in Antonius Diadumenus van Aelius Lampridius § 7. ann. 1., bij de woorden: „qui esset secundus imperii"; waar weder Eunapius (390), Zosimus (450), en Euagrius (600), dit gevoelen komen staven.

Ten andere zie men vooral: *Var.* Lib. VI. formula III: Potestate nulla dignitas est æqualis..... Sacra purpura et imperatoriae infulae", ontbreken slechts. Zelfs stond de koning voor den *Praefectus praetorio*, van zijnen zetel op. *Variar.* III. 20, „cui a nobis assurgitur."

zich zelven een zeer misplaatsten lof zou toegezwaaid hebben, die onder geen voorwendsel kan gerechtvaardigd worden, omdat die zeer weinig met zijne gewone nederigheid over-een-stemt, wanneer hij hier niet zijnen vader had bedoeld. Hij zegt namelijk, dat Faustus zich gedragen moet naar hetgeen er door Cassiodorus den patriciër, zijnen voorganger, in de *praefectura* is gedaan — die bekend stond voor zijne onbevlekte trouw en deugd (pura fide et integritate).

Nadat wij dan voorloopig hebben bevonden, hoe de onderzoekingen van den vernuftigen en geleerden duitscher, toch nog aan groote onjuistheid en onvolledigheid lijden, laat ons dan nu verder nagaan, wat den Markies du Roure [1]) er al meer toe gebracht kan hebben, om van eene andere, schoon, met meerdere beweringen van den begaafden franschman, ongerechtvaardigd gebleven meening te wezen, dan zijn, hem helaas onbekende, duitsche kollega, en de meeste zijner geleerde voorgangers en schrijvers over het zelfde onderwerp.

In den brief van Theoderik, dien wij aan 't begin van dit polemiesch gedeelte noemden, namelijk in den derden brief van het eerste boek der *Variae*, zegt de Koning het volgende: »Reeds in 't

1) *Histoire de Théodoric le Grand, Roi d'Italie;* Paris 1846. T. I bl. 269.

begin van onze regering toen, bij den wankelenden toestand van 't rijk, de gemoederen in de provinciën nog heen en weder werden geslingerd, en de nieuwe orde van zaken voor den ongewonen heer nog geenen eerbied hadden ingeboezemd, hebt gij de kwaad vermoedende Sicilianen, van hunnen hardnekkigen moedwil *te-rug-gebracht*, hen daardoor van alle schuld vrij, en voor mij de bestraffing noodeloos gemaakt. [1])

Volgends Jornandes en het *Chronicon* van Cassiodorus, werd Theoderik in 491 meester van geheel Italië, en Sicilië. 't Is daarom niet waarschijnlijk dat dezelfde Cassiodorus tóen in staat was de Siciliaansche zaken te regelen, en in 1514 eerst tot konsul zou zijn benoemd, zoo als méde uit het *Chronicon* blijkt. Zijne jaren zijn echter daartoe voor een jongeling van zooveel energie en overleg geen beletsel geweest, zoo als du Buat wil beweren [2]), schoon hij eerst circa 23 was. Doch hij zou dan tusschen 488 (het jaar dat Theoderik in Italië verscheen) en 493, zoo als wij dat vroeger aantoonden, eene op-een-stapeling van ambten en titels hebben ontvangen, en van 493 tot 514, daar in het geheel niet in zijn opgeklommen. Dit is van de grootste onwaarschijnlijkheid.

De bemiddelaar in Sicilië echter, en de Cassiodorus die door Theoderik tot *patricius* werd benoemd, is dezelfde persoon.

1) In ipso imperii nostri exordio, cum adhuc, fluctuantibus rebus, provinciarum corda vagarentur et negligi rudem Dominum novitas ipsa pateretur, Siculorum suspicantium mentes ab obstinatione praecipiti deviasti, culpam removens illis, nobis necessitatem subtrahens ultionis. Conf. *Var.* L. I. Ep. 3.

2) *Abhandlungen* etc. t. a. p.

In den brief nu, welken Theoderik aan den romeinschen Senaat schrijft (n° 4), over de benoeming van eenen Cassiodorus tot *patricius*, zegt de koning dat Cassiodorus, ook reeds een zeer bekwaam *Comes privatarum* (opzichter over de partikuliere inkomsten en domeinen des konings), en *comes sacrarum largitionum* (opzichter over het muntwezen, en 's Konings uitgaven en toelagen) [1]) is geweest, nadat hij reeds onder den vorigen Koning voor deze ambten geoefend was, en hij alzoo met veel roem aan zijn hof kwam. [2]) Dus reeds vóor 491, onder Odoacer, was deze Cassiodorus met aanzienlijke posten bekleed.

Wanneer wij nu hier bij nog de oude meeningen van Augustinus Florentinus en R. P. Angelus, door Garet aangehaald, nevens vele anderen, zouden in aanmerking nemen — dat onze Cassiodorus Senator eerst in 480 geboren zou zijn; dan is de onmogelijkheid der zaak nu al dadelijk aangetoond. Maar wij willen hierin nog het jaar 469 vast houden, dat ons door Garet wordt aangegeven, schoon zijne argumenten voor dit tijdstip door onze gegevene aanduidingen grootendeels zijn komen te vervallen.

In dien zelfden brief (n° 4) meldt ons Theoderik (of zijn sekretaris — Cassiodorus Senator) wie de vader en grootvader waren van den Cassiodorus, die dan onder Odoacer reeds een man van naam was. »Zijn

---

1) *Comes*, *comte*, graaf. *Comitatus* beteekent eigenlijk het hof (Tacit.) De fransche staatsraad heet nog *comte*. Zie DE SAINTE MARTHE, *Vie de Cassiodore;* Paris 1694. bl. 33.

2) Sub pracedenti rege — exercitatus, emeritis laudibus ad palatia nostra pervenit. Lib. I. Ep. 4.

vader," zegt hij, (de vader van hem wien ik hier het patriciaat ga aanbieden) »was onder Valentinianus III (425—455), Tribunus en Notarius [1]) en bevriend (magna charitate sociatus) met den *patricius* Aëtius, met wiens zoon Karpilio, en de twee konsuls, bij Paus Leo, in gezantschap naar Attila vergezelde.

Er zijn gróotvader heeft Sicilië en de Bruttiërs van de Wandalen bevrijd, zoodat deze het primaat over die provinciën verkreeg.

Daar wij 't er nu voor houden (zooals wij reeds genoegzaam hebben aangetoond), dat Ep. 3 en 4 van 't eerste boek aan den vader van den schrijver (van Senator, van ónzen Cassiodorus) gericht zijn, en dat deze ook *comes* was onder Odoacer — zoo is dan de Cassiodorus die in 't gezantschap deelde naar Attila, ten tijde van Valentinianus III — de *tribunus* en *notarius* — de gróotvader van onzen Cassiodorus Senator; èn hij alzoo, die Sicilië van de Wandalen bevrijdde, is de overgrootvader.

En nu hebben wij ten minste eenige reden gevonden, waarom Senator zegt dat zijn »Abavi" en »Atavi" (eig. zijn over-grootvaders en over-oud-grootvaders; bij Scheller alleen — overoudgrootvaders — of wil men liever: zijne VOOROUDERS in 't algemeen) aan Bruttië en

1) Hæc officia duo sæpe conjungi solent in constitutionibus Imperatorum ut videre est in L. 4. codices de advoc. divers. jud. in L. 1. Digestis. de mand. princip. l. neque 61. Codice de decurion. in L. 1. Cod. Theod. qui a praeb. apud Sidonium Apollinarem libro 5. epistol. 9. Amm. Marcell. libro 26. laudat Procopium quendam Tribunum ac Notarium. In quadam Novella Imper. Valentiniani, de testamentis, Caesarius nominatus vir spectabilis Tribunus ac Notarius. BROSSÆUS bij Garet. (Ep 4) geciteerd.

Lukanië (zijn geboorte-grond) zoo voordeelig zijn geweest.

Ja, hij spreekt als *Praefectus praetorio* tot eenen Vitalianus (clarissimo viro, Cancellario Lucaniae et Brutiorum, in den 29sten brief van het elfde boek). Hij beveelt hem de belasting van zijne provincie te innen, opdat die' lieden onder zijne *praefectura* niet nalatig mogen schijnen, die aan vroegere overheden zoo gewillig gehoorzaamden, terwijl hij bovendien die inwoners, welke hij vroeger, toen hij slechts privaat persoon was, »door zijne voorouders" begunstigde, thands in zijne waardigheid nog meer voordeelig wil zijn. [1]) Hoe staven deze woorden niet geheel ons beweren! En hoe heeft Garet en, op zijn spoor, Manso, dit alles over 't hoofd kunnen zien! Manso heeft al te veel of te weinig het *Vita Cassiodori* van Garet »zugezogen" [2]); zoo zelfs dat hij, den brief n°. 28, L. III (dien wij nog niet genoemd hebben), voor den vader-Cassiodorus bestemmende, daar niet in heeft opgemerkt, dat deze bedankt wordt voor zijne bemoeyingen van aan de volken eenen duurzamen vrede gegeven te hebben (dedisti populis altam quietem). Daar dit nergends anders op ziet dan op de administratie van Sicilië e. z. v., werpt dit Mansoos beweren omver, terwijl het ook bovendien onmogelijk is, dat Cassiodorus Senator dezen brief zou geschreven bebben om

1) Ne meis temporibus negligentes esse videantur, qui alienis dignitatibus laudabili integritate paruerunt. — Quibus privatus abavis (of wellicht *ab avis;* met Accursius, Garet etc.) atavisque profui, vivacius nisus sum meis fascibus adjuvare. Ed. Garet. bl. 186.

2) *Geschichte d. Ostg. R.* bl. 332.

zich-zelven uit Sicilië te rug te roepen, zoo als uit Garets redeneering volgen moet. Nu beweert du Buat dat het ook de vader van Magnus Aurelius was, die in de *fasti capitolini* als konsul in 514 staat opgeschreven, schoon in het *chronicon Paschale* (of Alexandrinum) alleen »Senator" [1]) staat.

Maar deze meening kunnen wij volstrekt niet bijstemmen, dewijl Cassiodorus (Magnus Aurelius Senator, de jongere) zelf in 't chronicon opteekent: »514. Me Consule" (toen ik konsul was). En zoo beweer ik dan dat onze Cassiodorus konsul is geweest vóor dat hij *praefectus* was; omdat Theoderik hem, dien hij hoogachtte en die nog steeds aanzienlijke en moeyelijke betrekkingen aan zijn hof bekleedde, niet tot het zwaarwichtige ambt van *praefectus praetorio*, maar wel tot den hoogsten eerepost van *Consul* en misschien ook tot *patricius* (doch hiervan is niet het minste bewijs) wilde verheffen.

De brief van zijne aanstelling tot het konsulaat, heeft Cassiodorus Senator, indien die bestaan heeft, uit nederigheid weggelaten, met alle andere brieven waarin hij tot eenige waardigheid wordt benoemd (want III, 28. gaat toch den vader aan). Die brieven deden, dacht hij, tot de kennis van 't hof weinig af, en alleen heeft hij de benoeming tot *praefectus praetorio* bewaard,

1) Vergelijk hier boven pag. 57, hoe Sirmond ook opmerkt, dat door dien naam »Senator" almede de verwarring der Kassiodoren wordt opgehelderd.

En zie over die quaestie ook nog Tiraboschi, *Storia della letteratura Italiana*. Tom. I. bl. 7 en volg., welke de gegronde redeneering van du Buat, niet eens in zijn geheel heeft gekend.

omdat hij dien titel zelf naderhand dikwijls in zijne eigene brieven moest gebruiken, en dit alzoo daartoe eene historische aanwijzing was. Wel bevatten die brieven met die aanstelling overdreven loftuitingen, doch ze zijn dan ook zeker door hem-*zelven* niet geschreven.

Laat ons dan nu nog eens kortelijk de ambten van den jongeren Cassiodorus, nagaan. *Praefectus praetorio* is hij in elk geval geweest. Hij zegt het duidelijk al reeds in de voorreden der *Variae* hoe hij, hetgeen hij gedurende zijn ambt van *quaestor* (opzichter der financiën enz.), *magister officiorum* (kamerheer), en *praefectus*, geschreven (of gedikteerd) had (dictatum [1])), in twaalf boeken op aanzoek zijner vrienden, voor zoo ver hij 't vinden kon, verzamelde. — Hij is dan door Athalarik tot *praefectus* benoemd [2]), zoo als iedere schrijver toegeeft. Maar, wij herhalen het, 't is niet gezegd dat Cassiodorus door Theoderik ook tot *patricius* benoemd is geweest, al was hij in 514 konsul. De ambten en eereposten werden niet achter-eenvolgend in geregelde orde doorloopen, en dikwijls ging ook Cassiodorus van een hoogeren rang op een minderen over (als een minister die weêr eenvoudig lid van de Kamer wordt). [3]) Even zoo als het *Magisteria officiorum* door Cassiodorus, in de *Formulae* lager dan de *Quaestura* gesteld, echter door hem zelven,

1) Du Cange, *Glossarium*: dictare = scribere; epistolam componere Dictator = scriptor.
2) Lib. IX. 24. 25.
3) Verg. Manso, t. a. p. bl. 835, bijlage n°. 7.

door Eugenes (I. n°. 12) e. z. v., na de *Quaestura* werd bekleed [1]), zoo wordt aan den vader van Cassiodorus, die zich op zijn landgoed uit de hoogste eereposten terug getrokken had, ook het *comitatus principis* aangeboden [2]), om hem weder aan 't hof te roepen. [3]) — Athalarik spreekt (l. a. p.) over de eer die aan Cassiodorus reeds onder zijnen grootvader Theoderik, waarvan hij de opvolger is, ten deel viel; maar, zoo als wij boven aanstipten, wordt noch eene vorige *praefectura*, noch het patriciaat, noch ook het konsulschap vermeld [4]), en de koning zegt alleen: »Uit u kunnen wij de schoone staatsinrichting van dien vorst (Theoderik) bewijzen, welke u, als jongeling (primaevum), tot den rang van *quaestor* benoemende, u weldra uitstekend van charakter, en rijp in de kennis der wetten bevond." Nadat de koning over zijne quaestuur heeft uitgeweid, zegt hij: »Laat ons nu tot het *magisteria* overgaan." Hier wordt hem weder lof over toegezwaaid, en eindelijk besluit de brief (n°. 24) met hem als *praefectus* de vrije hand te laten; terwijl het bovendien uit den volgenden brief, aan den Senaat,

---

1) *Variarum* Lib. V. *form.* 5 en 6.

2) III. 28. — Verg. Manso, t. a. p. bijlage n°. 8, § 46, en het aldaar aangehaalde.

3) Verg. ook hier boven bl. 66. Zie Cassiod. *Var.* VII. 35. III. 22. V. 28.

4) Uit de woorden op het einde van Ep. 24 Lib. IX: „Qui ante *actis fascibus* mirabilis continentiae exempla praebuisti," zouden wij niet tot het konsulschap kunnen besluiten, indien wij daarvoor geene andere bewijzen hadden, want *fasces* beteekende toen, evenzeer als vroeger en meermalen, zekere *honores*, eereposten; zoo als ook blijkt uit Ep. 12 van 't eerste boek waar: „Nati sunt fasces ex fascibus", slaat op den overgang van *Quaestor* tot *Magister officiorum*.

blijkt dat Cassiodorus Senator *magister officiorum* was, bij Athalariks komst aan de regering; uit de woorden: »Wij vonden hem als *Magister*, maar hij heeft ons (daarenboven) den dienst van eenen *Quaestor* bewezen; en hij stond ons bij in het begin onzer regering met zwaard, schrijfstift en geld."

De andere Cassiodorus daarentegen, wij stemmen hier du Buat t. a. p. in bij, bekleedde, zoo als wij gezien hebben, geheel andere posten; en daar de onze als *quaestor* pas nog zeer jong van jaren (primaevus) was, ten tijde van Theoderik, kan hij moeyelijk onder Odoacer, *comes privatarum* en *comes sacrarum largitionum* geweest zijn, en stedehouder in Sicilië, toen Theoderik Italië veroverde. Terwijl uit de reeds aangehaalde woorden, waar Cassioderus op de praefektuur zijns vaders wordt gewezen, en hem te gelijk gezegd werdt: »handel naar hetgeen u eigenaardig is, en gij zult aller wensch vervullen (utere (liever dan *vetera*) moribus tuis et omnium vota complesti)" duidelijk blijkt, dat de derde en vierde brief van het eerste boek op zijnen vader betrekking hebben; en dat deze onder Theoderik tot praefekt is gemaakt; dat zijn grootvader *Notarius* en *Tribunus* onder keizer Valentinianus was, en zijn overgrootvader (Abavus, Atavus) Sicilië en Bruttië tegen de Wandalen beschermd heeft. Hetgeen met de schoon gants onbewezen bewering van du Roure (t. a. p.) geheel overeenstemt, als hij zegt: »Son bisaïeul, qualifié d'illustre, avait gouverné dignement la Sicile, après l'avoir affranchie des Vandales au temps de Genseric, etc. Son aïeul tribun puis notaire, c'est-à-dire chancelier sous Valentinien III,

ami et compagnon d'Aétius, avait fait partie de la mémorable ambassade de Saint Léon près d'Attila. »Il »avait vu sans effroi ce terrible visage, qui faisait »trembler l'empire, avait soutenu froidement ses me- »naces, répondu à ses prétentions avec l'autorité d'une »âme forte, laissé calme ce roi superbe qu'il avait »trouvé furieux, et remporté une paix inespérée pour »aller jouir ensuite dans ses foyers du repos rendu à »sa patrie." Ainsi parle Théodoric.

»Le propre père de notre Cassiodore d'abord *comte des affaires privées*, puis *comte des sacrées largesses d'Odoacre*, — se trouvait avec son fils à la bataille de Vérone."

Een gantsch geslacht van vrome helden, van vernuftige staatslieden — trouwe onderdanen! Want ook de zoon, »formé sur ces rares modèles', annonça tout d'abord devoir les effacer", etc. etc. etc. [1]

Wij hebben dan de jongste opinie over Cassiodorus Senators leven aldus waar gemaakt, en we hopen nu maar dat Al. Olleris, geciteerd op bl. 53, en sints Februari 1857 te vergeefs door ons gezocht aan du Roure hierin den weg zal gewezen hebben.

Er is 5 jaar verschil tusschen hunne schriften, wij vertrouwen dus, dat du Roure, schoon hij hem niet noemt, zijnen laatsten voorganger zal geraadpleegd hebben.

Garets levensgeschiedenis van Cassiodorus, en Mansoos aanteekeningen, zijn dus wederlegd, en blijken niet genoegzaam doordacht geschreven te zijn, al zijn ze ook uit de werken van Cassiodorus S. zelven geput.

---

1) *Histoire de Théodoric*, T. I. 4, bl. 270.

Garet nu, die onzen Senator toeschrijft, hetgeen diens vader aangaat, aan den vader wat den grootvader betreft, en den grootvader, wat op rekening van den overgrootvader moet worden gesteld — heeft zich oorspronkelijk dáardoor vergist, dat hij den brief n°. 3 van 't eerste boek voor den zoon in plaats van voor den vader heeft bestemd.

Doch, al was het waar, dat Cassiodorus jeugdige jaren, geen beletsel zouden geweest zijn om hem tot *patricius*, dat beteekent te gelijk oudste van den Senaat [1], te benoemen, zoo blijkt het toch van alle opgegeven gronden wel het meest daaruit, dat Cassiodorus S. onder Theoderik geen *praefectus praetorio* is geweest, dat Athalarik, in n°. 24 van 't 9de boek, hem om zijne bekleedde waardigheden aanprijzende, niet alleen van 't *patriciaat* geen melding maakt, maar zelfs de moeyelijkste betrekking van alle die Cassiodorus S. bekleed zou hebben, het koningschap op 't purper na — de *praefectura* — onbesproken laat.

1) Zie de Sainte Marthe, *Vie de Cassiodore*, bl. 101.

IV.

CASSIODORUS SENATOR.

1.

ZIJN COGNOMEN OF PERSOONSNAAM.

Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, was dan in 469 in het bekoorlijke Scylacium (Squillacce)[1], de hoofdstad van Bruttië (Abruzze) geboren, dat door hem even schoon als de gelukkige eilanden werd geacht. Wat zijn naam betreft — zéker is het dat zijn vader *Cassiodorus*[2]) heette, en dat hij zich-zelven altoos *Senator* noemde.

Volgends Sirmond zou de naam *Senator* de eigenlijke naam van den jongen Cassiodorus zijn[3]), naar het gebruik van den tijd, den persoonsnaam achter de andere namen te plaatsen, maar dan moet *Senator* op *Aurelius* volgen, en zou de naam *Cassiodorus* hem maar per abuis gegeven zijn. Hij teekent dan ook verder bij eenen brief van Ennodius (Libr. III. ep. 1), aan een zekeren bisschop *Senator* genaamd geschreven, het volgende aan, ten bewijze dat even als hier ook

1) Zie *Variarum* Lib. XII. Ep. 15.

2) Zie op bl. 51 de noot.

3) Zie de præfatie van de aanmerkingen op Apollinaris Sidonius, in de *Varia* van Jac. Sirmond. Tom. I. — Verg. hierboven bl. 57.

elders *Senator* als eigennaam wordt gebezigd: »Senatoris sane nomen illo saecule gessere complures. Inter quos notissimus, et scriptis honoribusque clarissimus, *Variarum* auctor, quem »Cassiodorum" *inclito* si dicere licet, *errore* appellamus. Audiendi quippe non sunt, qui *Senatorem* κατ' ἐξοχὴν dictum putant; quasi proprium ejus nomen fuit *Senator;* quod ipse suis nominibus epistolis praefixit, Libr. XI en XII *Variarum*, et unum suis ipse Fastis indidit a° 512 (?), cum de suo ageret consulatu. Tam igitur hoc ei verum nomen fuit, quam verum fuerat alteri »Senatori", qui anno 436 consul fuit cum Fl. Anthemio Isidoro, (die bij Cassiodorus in 't ».chronicon", of b. v. in Petavii Rationarium temporum", te vinden zijn, in 't jaar 436). Sed invaluit error ex ea quam dixi opinione natus, quasi *Senator* epithetum esset, non NOMEN, ut *Cassiodorus* tamquam *proprio nomine* vocitetur, cum id COGNOMEN (bij ons — *bijnaam*, en in het tegenwoordig italiaansch *familienaam* beteekenende) revera fuerit a patris nomine ductum. Patri enim Senatoris nomen fuit »Cassiodorus", a quo filius »Cassiodorus Senator" et omnibus nominibus, »Magnus Aurelius Cassiodorus Senator" dictus est. — Sicut a *Fausto* patre »Faustus AVIËNUS." "

Hoe uit deze naamsverwarring ook de verwarring der verschillende Cassiodorussen is ontstaan, verhaalt Sirmond hier boven bl. 57, en vergelijk daarbij de noot uit Manso, welke de hier geuite meening bevestigt. [1])

---

1) RELAND, bij Manso aangehaald (*Gesch. des Ostg. R.* bl. 85): »*Senator* erat nomen proprium Cassiodori. Vulgo dicitur »Cassiodorus", sed debet dici »Senator," etc. Ita ipse se nominat et ita

wordt toegeschreven. — Deze betrekking duidde den uitdeeler van verschillende ambten en eereposten aan, die tegelijk het opzicht had over de munten, over de marine, den handel, en vooral den verkoop van 't zout, hetgeen omtrent dien tijd waarschijnlijk reeds belast was. [1])

Toen evenwel Odoacer bij Verona door Theoderik was overwonnen, keerde Cassiodorus, met zijnen zoon, naar zijn landgoed in Bruttië terug. Maar hoewel hij daar voor zich-zelven de rust zocht, was hij evenwel bereid zijn vaderland te verdedigen, waar de omstandigheden dat vorderden.

In Sueviё ontstond een opstand ten gevolge der herhaalde regeringsveranderingen van Italië, en dit voorbeeld werd door de Bruttiërs gevolgd. En wat zou zulk eene woeling anders na zich slepen, dan een verbond der opstandelingen met een of ander vijandelijk volk? Daarom gebruikte Cassiodorus al zijnen invloed om de ontevredenen tot rust te brengen — en het gelukte hem [2]); waarna hij door Theoderik weder aan zijn hof geroepen werd, om op nieuw een voorbeeld van deugd en trouw te zijn.

Meerdere ambtenaren van Odoacer werden door Theoderik tot hooge plaatsen beroepen, waaronder de voortreffelijke Liberius b. v. behoorde, welke zoo lang hij kon van Odoacers partij was geweest, doch nu door Theoderik, getrouw aan zijne afgekondigde amnestie, niet alleen in 't land gelaten, maar tot de

---

1) De Sainte Marthe, *Vie de Cassiodore*, bl. 34.

2) Cassiod. *Variar.* Lib. I. Ep. 4. Siculorum mentes ab obstinatione deviasti. Want ook in Sicilië was men opgestaan.

voorname betrekking van *praefectus praetorio* benoemd werd. [1])

Welke verplichtingen die post met zich bracht, hebben wij eensdeels vroeger reeds gezien, andersdeels komen wij er later op terug, naar de omschrijving die Cassiodorus Senator er van geeft. [2])

Na Liberius bekleedde Cassiodorus (altoos de vader) het genoemde ambt; hij werd vervolgends *patricius*, en zoo zeer door Theoderik gehoogacht, dat deze zeide zich zelven telkens onder nieuwe verplichtingen te leggen, zoo dikwijls hij hém tot eene hoogere waardigheid verhief [3]); door dat de getrouwe vervulling zijner plichten, hem tot steun en hulp was in zijne moeyelijke regering.

En zijn zoon had een gemoed zulk eenen edelen vader waardig. — Zoo als wij zeiden — kalm maar godsdienstig, was hij daarbij van een sterk gestel en een ijverigen geest. Bekwaam in vele takken van menschelijke kennis, uitstekend beschaafd in zijnen omgang, zoo als zijne edele afkomst het meëbracht: herinnert hij ons volkomen de Attische kolonie, waaruit hij was geboren.

Op zijn 25ste jaar omstreeks werd hij *Quaestor*, toen Eugenes dit ambt verwisselde voor 't *Magisteria officiorum*. [4]) Eugenes werd hierin door Boëthius opgevolgd en na Boëthius werd Cassiodorus Senator *ma-*

---

1) Lib. II. Ep. 16. Ut ei libenter daremus præmium, quia nostrum fideliter adjuvit inimicum.

2) Lib. VI. Form. III. *Var.*

3) Cum haec pro remuneratione tribuimus, ad meliora interim tuis meritis exigamur. CASS. *ar.* Lib. I. Ep. 3.

4) *Var.* Lib. I. Ep. 12.

gister, toen Eugenes *praefectus urbi* was; hetgeen omstreeks 499 geschiedde. [1])

Van dit oogenblik af aan verliet Senator het hof niet meer, gedurende vier, of wil men, vijf regeringen; dan alleen in zijn konsulschap (514), waarvan hij gebruik maakte, om zijne brieven bij-een te.zamelen en uit te geven, op dringend aanzoek zijner vrienden. [2])

3

THEODERIKS BESTUUR.

Keizer Zeno, met wiens goedvinden (verg bl. 40) Theoderik tegen Odoacer was opgetrokken, kwam te sterven, genoegzaam op hetzelfde oogenblik dat Theoderik zich van Italië meester maakte.

Het was nu alles behalven zeker, dat Anastasius, zijn opvolger, de Gothen in 't rustig bezit dezer streken zou laten. Daaraan moeten wij zeker voor een deel den vleyenden en nederigen brief toeschrijven, welke Theoderik aan den Keizer deed richten door C. Senator, welke sedert dien tijd altoos de plaats van schrijver (*ab epistolis* [3])) van den vorst bleef bekleeden.

Deze brief (de eerste der verzameling *Variarum* in

---

1) In 510 werd Boëthius konsul (solus), en in 522 zijne zonen Boëthius en Symmachus. Ofschoon over deze jaartallen ook al weêr strijd is ontstaan.

2) *Var.* praef.

3) Ook *Magister scriniorum.* HEEREN, *Gesch. der cl. lett. ged. de middel eeuwen.* D. I. Vert. van Lagemans, bl. 71.

12 boeken verdeeld) is er op ingericht dat Theoderik zich daarin geheel *afhankelijk* van den Keizer zou verklaren, die »de beschermer der waereld is, en van alle vorsten de edelste heerschappij bekleed (regnorum omnium pulcherrimum decus, totius orbis salutare præsidium), om zoo doende in het bezit van Italië te kunnen blijven, en op die wijze 's keizers gunst te ontvangen (mansuetudinis gloriosissimam charitatem). [1])

Zeker is Cassiodorus S. op deze politieke daad niet zonder invloed geweest, zoo als wij zijn persoonlijkheid overal zien doorschemeren, waar vrede en rust bevorderd moeten worden. Wij zien dan ook de andere vorsten van het Westen en keizer Anastasius er bij, hevige vervolgers der orthodox-katholieken; zoo als den Wandaalschen koning Thrasamund (Trasmundus), Alarik II, in Gallië, e. z. v.; terwijl Theoderik, zelf Ariaan, welke sekte anders juist de katholieken het sterkst vervolgde, hen met onderscheiding behandelde.

Zoo ook ging Theoderik met het meeste beleid, en de grootste welwillendheid te werk, toen Laurentius, die door den keizer begünstigd werd, als tegen-paus van Symmachus was benoemd, schoon hij het recht had zijne stem in de keuze van eenen Paus te doen gelden. — Hij verdedigde den rechtmatig benoemden Symmachus, doch wilde dien niet met alle geweld handhaven, dewijl hem, zeide hij, die zaak eigenlijk niet aanging.

Toen echter de omstandigheden 't eischten, trok

1) Baronius stelt dezen brief in zijne *Annales* onder het jaartal 493.

hij naar Rome, om er de onrustige gemoederen tot kalmte te brengen, doch deed kort daarop tevens afstand van zijn recht eene stem te hebben in de benoeming der kerkhoofden.

De brieven van Cassiodorus Senator, die op Theoderiks plechtigen intogt te Rome, *zouden kunnen* betrekking hebben, vindt men in het laatste boek der *Variarum*, n°. 18 en 19. Doch waarom zouden we ze zonder grond daarop willen toepassen?

Ze slaan op de reis die Witiges in 't begin zijner regering naar Rome gemaakt heeft, om er den eed van 't leger en van den Senaat te ontvangen, en zoo staan ze hier op hunne plaats, en behoeven niet uit het eerste boek hier naar 't 12de verzeild te zijn geraakt, zoo als sommigen willen. De brieven liggen zoo ordeloos niet door één. Alleen voor diegenen zijn zij zoo in de war, welke Senator onder Theoderik tot *praefectus praetorio* willen maken, want in die qualiteit worden deze brieven dan ook door hem geschreven, zoo als in 't opschrift er van vermeld staat. Waarom wil men de zaken nog onverklaarbarer maken, dan ze 't zijn!

N. B.! De brieven van Athalarik in 't begin van boek elf; en die van zijnen grootvader Theoderik aan 't einde van 't twaalfde!

Van den tijd des vredes, maakte Theoderik een krachtig gebruik tot verbetering van 't bestuur in den staat, ter handhaving van recht en goede orde, ter bevordering van schoone kunsten en nijverheid.

Men vergelijke slechts weder de verzameling *Variarum*, hoe Theoderik zijne bevelen uitvaardigt, ter regeling van honderden zaken.

B. v. tot het beletten van tweegevechten [1]; tegen de toovenaars [2]; tegen de verdrukkers der armen [3]; over uitdeelingen in de provinciën, die veel door de oorlog geleden hadden [4]; opheffing van belasting, voor hen die door den Vesuvius schade hadden geleden [5]; zorg voor de pupillen [6]; voor den handel, voor de zedelijkheid der theaters [7] e. z. v. En dan zijne liefde voor de orde en de regtschapenheid der personen in zijnen dienst. [8] De wijze waarop hij de schoone kunsten beschouwde! — Boëthius, b. v., de beroemde dichter en geleerde, werd door hem tot konsul verheven, en met den grootsten lof overladen, wegens zijne talrijke litteraire werken.

De gebouwen werden onder zijne regering hersteld en versierd, en nieuwe door zijn toedoen tot stand gebracht. [9] De beste werklieden moesten daartoe naar Ravenna komen. [10]

---

1) Lib. III. Ep. 24.
2) " IV. " 22.
3) " II. " 24. 25.
4) " II. " 8.
5) " IV. " 43.
6) " I. " 7. 8.
7) " II. " 26. Lib. I. Ep. 30. 31.
8) " III. " 28. " IV. " 28.
9) " II. " 35.
10) " I. " 6. verg. Lib. II. Ep. 7. Lib. III. Ep. 13.

4.

THEODERIKS EINDE.

Reeds spoedig dan, na Theoderiks intrede in zijne residentie, werd Cassiodorus Senator tot quaestor aangesteld, waaraan het oppertoezicht over de finantiën en het rechterschap in verscheidene belangrijke staatsaangelegenheden verbonden was. [1])

Hen die hiertoe werden verheven, hield men voor geleerden [2]), en het ambt voor eene waardigheid, welke alleen door wetenschap en verstand kon worden verkregen. — Maar hij die er mede bekleed was, werd door Theoderik geacht eer een weldaad aan den Staat te doen, dan er eene te ontvangen. [3]) — Ook Athalarik getuigt er van dat het de quaestor is, op wien de vorst zich in de meeste moeyelijke zaken verlaat; dat hij als de stem van den vorst is — overal vaardig tot spreken; zelf zedelijk, de verbeteraar der zeden van anderen; en zoo voorts.

Daarna werd Cassiodorus nog onder Theoderik tot het *magisteria* verheven; een ambt, dat de handhaving der goede orde in 't paleis des konings medebracht. Dan — het voorstellen der afgezanten, der senateurs, die den Koning werden toegezonden. Daarbij het oppertoezigt over de posterij, en de publieke rijtuigen. Deze betrekking kreeg den titel van *principa-*

1) Zie Lib. VI. Form. 5, en Lib. VIII. Ep. 14.
2) " " V. Ep. 4.
3) " " ib. ib.

tus [1]), beteekenende dat de *magister* door alle militaire rangen heen gegaan was. — De aanvoerders van de praetoriaansche lijfwacht, en de soldaten van den praefekt der stad, waren hem gehoorzaamheid verschuldigd.

Wij lezen niet welke betrekkingen Cassiodorus Senator onder Theoderik nog meer vervuld hebbe; maar in den brief van Athalarik, bij zijne verheffing tot *praefectus praetorio*, zien wij op welke lofwaardige wijze hij zich onder Theoderik van de hem opgedragen posten heeft gekweten. [2])

Cassiodorus Senator is evenwel ten laatste onder Theoderik met het konsulaat bekleed geworden, om eenige rust te kunnen nemen van zijn veelvuldigen arbeid. De benoeming daartoe, is echter, evenmin als tot de gefingeerde *praefectura* en *patriciatus*, in de *Variae* te vinden; doch in 't *Chronicon* meldt Cassiodorus S. zelf wat er gedurende zijn konsulaat gebeurde (me Consule), en dat was 't jaar 514, toen »door de onderlinge verzoening van de geestelijken of van 't volk, de gewenschte rust weder in de kerk kwam". [3])

Hij bezigde nu den tijd van zijn konsulaat om

---

1) Officium vero ejus tanta genii prerogativa decoratur, ut militiæ perfunctus muneribus, ornetur nomine principatus. Lib. VI. Form. VI. Magna inter collegas suos prerogativa decoratur quisquis gerit militiam nomine principatus; cognoscitur enim agere locum primarium. Lib. VII. Form. 24.

2) *Var.* Lib. IX. 24. 25.

3) Waarschijnlijk na den dood van Paus Symmachus, om wien altoos nog veete was blijven bestaan. (Me Cos. in vestrorum laude temporum adunato clero vel populo Romano Ecclesiae rediit optata concordia.)

zijne brieven in orde te brengen, ter uitgave er van; schoon die orde al eene vrij groote wanorde is, wanneer wij de dwalingen in de schikking van Garet, de Sainte Marthe, Manso etc., aannemen.

Reeds vroeger had Cassiodorus S. eene geschiedenis der Gothen geschreven [1]), in XII boeken, waarvan Jornandes, ook wel Jordanus (Jordanes) geheeten, bisschop van Ravenna, een uittreksel heeft gemaakt; met eenige bijvoegsels van hem zelven. [2])

Wat de *historiae ecclesiasticae tripartitae* betreft, naar Sozomenus, Socrates, en Theodoretus bewerkt, deze vervaardigde hij later in 't klooster, zoo als hij zich aan 't einde der voorreden hiervan, dan ook *conversus* noemt, met den gewonen naam der monniken. [3])

Het overige gedeelte der regering van Theoderik, verdient opmerking, door den vrede welken hij voortdurend met zijne naburen wist te bewaren; zoo wel met de katholieken, den Paus, en de geheele geestelijkheid, als met zijne eigene geloofsgenooten. Zie hierover in de eerste plaats de brieven aan Lodoin, den frank, zijnen schoodbroeder, aan Alarik II, den westgothischen koning, zijn schoonzoon — om hen aan te raden toch niet tegen elkander op te trekken; en daarbij een schrijven aan Gondebald van Burgondië, aan den koning der Herulen, der Warniërs en

1) *Var.* Lib. IX. 25. Reges Gothorum.... latibulo vestustatis eduxit. Originem Gothicam historiam fecit esse Romanam. En andere plaatsen.

2) Jornandes, *de Reb. Get.* In de praefatie.

3) Zie du Cange, *Glossarium*, op dit woord.

der Thuringers, om den genoemden strijd zoo veel mogelijk te voorkomen. [1]) — Die strijd had echter plaats, zoo als wij weten. Alarik werd totaal verslagen, en Bordeaux en Toulouse door Klovis ingenomen. Zoo zelfs dat, toen keizer Justinus, juist van tegenovergestelde meening als zijn voorganger Anastasius, die de katholieken vervolgde — hen allen te-rug riep, die het land hadden verlaten, en de ketterijen met kracht ging bevechten, en in die mate dat ook de ariaansche Gothen met zijnen vloek bedreigd werden, — toen, zeg ik, betoonde Theoderik zich zoo zeer een voorstander van den vrede, dat hij paus Joannes uitnoodigde aan 't hof van Konstantinopel de bemiddelaar te willen worden, tot herstelling der rust, en het doen ophouden der vervolging.

Evenwel — dit gezantschap liep niet naar den zin van Theoderik af. De Paus, door welke oorzaak is twijfelachtig, had van den Keizer niets verkregen. Theoderik, hem nu verdenkende van de partij des griekschen hofs te hebben omhelsd, liet hem in de gevangenis van Ravenna werpen, waar hij stierf. Boëthius en Symmachus, die den Paus, wel niet hadden vergezeld, maar beide van verraad beschuldigd werden, als hadden zij in naam van den Senaat onderhandelingen met het grieksche hof aangeknoopt, om de Gothen uit Italië te verjagen — ondergingen beide de doodstraf. Boëthius werd onthoofd, nadat men hem onder de vreeslijkste folteringen [2]), de bekentenis eener

1) Deze brieven vol politieke schranderheid, vindt men in de *Variae*, L. III. n°. 1. 2. 3. 4.

2) Accepta chorda in fronte, diutissime tortus, ita ut oculi ejus cre-

schuld had willen afpersen, die hij niet had; en Symmachus werd kort daarna ter dood gebragt zonder den minsten vorm van proces. [1])

Maar deze handelingen van plotselinge woede, in een soort van dweeperij volbragt, berouwden later den regtschapen vorst zoozeer, dat eindelijk de gedachte aan de onthoofden hem in 't geheel niet meer verliet, en hij vaak meende Symmachus hoofd, naar men verhaalt, vóor zich op tafel te zien. Dit gevoel ondermijnde zijne gezondheid, en hij stierf reeds in 't volgende jaar (526), na eene regering van 33 jaren.

3.

AMALASUNTHA.

Het was nu ook een edel tweetal, dat in Theoderiks plaats aan het hoofd van Italië kwam: Amalasuntha, Theoderiks waardige dochter, die, als voogdesse van haar minderjarig zoontjen Athalarik, zou regeren; en naast haar, om haar te beschutten en vóor te lichten, haar minister Cassiodorus Senator. Eene schoone opvoeding zou Athalarik zeker onder hunne oogen ont-

---

parent, sic sub tormenta ad ultimum cum fuste occiditur. Anon. Valesius.

1) Maar hunne dood was niet het gevolg van wraakzucht op de Katholieken: „Theoderico continuò a proteggere li cattolici siccome per lo innanzi aveva fatto.

„..... egli è certo, la religione non essere entrata per nulla in questo negozio." Storia dei popoli Italiani. Carlo Botta, Vol. I bl. [illegible]

vangen; »want zoodanig is de geest dier moeder," roept Senator uit, »dat zelfs een vreemde vorst haar zou moeten onderdanig zijn. Háar toch eeren met recht alle koningen, wier blik-alleen ons reeds eerbied inboezemt; wier stem ons doet verstommen. Want in welke taal toch weet zij niet te spreken!.... Grieksch spreekt zij met groote levendigheid; latijn met kracht en schittering; hare moedertaal, met eenen prachtigen rijkdom van woorden. Van daar dat groote voorrecht van alle vreemde natiën, dat zij bij haar geen tolk behoeven; want geen gezant is er die haar andwoord, of hare beslissing langen tijd behoeft af te wachten, welke zij dadelijk in de eigene taal weet te geven.

»En hieraan voegt zich, als eene uitstekende kroon, de onwaardeerbare kennis der letteren, met welke zij in den geest der ouden weet door te dringen, en waardoor hare waardigheid als vorstin slechts vermeerderd wordt.

»En toch, schoon zij tot zulk eene ervarenheid in de talen is gekomen, weet zij in zaken van algemeen belang zoo het stilzwijgen te houden, dat men haar niet de minste studie zou toeschrijven. Met weinige woorden ontknoopt en ontwikkelt zij de moeyelijkste processen; met kalmte beschikt zij de hevigste oorlogen, en rustig werkt zij tot het algemeene best. En wat in 't openbaar moet worden verricht, wordt zonder voorafspraak bewerkstelligd, en met eene verwonderlijke stilzwijgendheid brengt zij de zaken, die den meesten spoed vereischen ten einde.

»Wien kan de Oudheid aanwijzen van gelijke verdienste?....

»'t Is onder de heerschappij van haar, wier voorvaderen alle koningen waren, dat onze legers, die met voorzichtige besluiten worden gestierd, de schrik zijn der naburen, dewijl zij niet door aanhoudenden strijd uitgeput, noch door te langen vrede verweekt worden.

»In het begin zelfs van hare regering, toen de nieuwe toestand van zaken haar aan vele gevaren bloot stelde, heeft zij tegen den wil des oosterschen keizers, den Donau aan Italië onderworpen. De Franken, die zich zoo overmoedig beroemden op hunne talrijke overwinningen der barbaren, zijn door haar in eenen ontzachelijken tocht verstrooid. En zij hebben, daardoor vernederd, gevreesd met ons een gevecht aan te gaan. Zij die altoos met haastige sprongen den volken den oorlog aandeden.....

»Verheugt u gelijkelijk, Gothen en Romeinen! — Het is een wonder, waardig door elk toegejuicht te worden! — Zie, met Gods hulp, de gelukkige vrouw in zich vereenigen, wat de beide sexen schoons bezitten! Want zij heeft ons eenen koning geschonken, en in de kracht van haren geest, een uitgestrekt rijk gegeven....

»Wilden wij de innigheid harer vroomheid bespreken — honderd tongen, honderd monden, zouden niet genoegzaam zijn! Zij, bij wie de rechtvaardigheid de eenige wil is, en wier goedheid alleen hare macht te boven streeft. Laat daar de Senaat en Liberius verheffing van getuigen!.....

»En wat zal ik zeggen van de standvastigheid harer ziel, waarin zij de meeste beroemde wijsgeeren overwint!

»Uit haren mond komt een weldoende reden, en

eene belofte welker vervulling niet uit uitblijft! En wij ondervonden het, Senatoren, hetgeen wij beweren; en is het geen waarachtige lof, die op ondervinding berust?.....

»Ja, indien de reeks van hare koninklijke voorvaders haar kon aanschouwen, zouden zij zich als in eenen reinen spiegel weêrgeven zien, doch bekennen door hun beeld overtroffen te zijn.".....

Zoo onderwierpen zich de Gothen en de Romeinen dan ook met liefde aan hare heerschappij, als voogdesse van Athalarik, wiens edelmoedige, rechtschapen en dappere vader Eutharik zeker ook nog allen voor den geest stond.

Nu volgde weldra een vrede met den frankischen vorst, die 't nog immer euvel duidde dat Theoderik en Eutharik hem hadden belet, zich van *Provence* meester te maken, dat hem, naar zijn beweren, rechtmatig toekwam. Daarom schreef Cassiodorus Senator, in Athalariks naam, aan den Keizer, hem om zijne bescherming verzoekende voor den jeugdigen vorst, met eene bede, om niet meer te gedenken, wat er vroeger tegen hem mocht zijn misdreven; maar Athalarik tot zijn wapenzoon aan te nemen (even als Leo Theoderik aannam), volgends de gewone gebruiken. [1])

Het was vooral gedurende de regering van dezen jeugdigen vorst, dat het hof en de bevelen des konings, van den geest des veelomvattenden ministers doordrongen waren. Hij verleende zich tot alles wat maar heilzaam voor de heerschappij des konings, en

---

1) *Var.* Lib. VIII. Ep. 1. 9. Lib. IV. Ep. 2.

in 't belang van het land kon wezen; hetzij tot het bevorderen van den eerbied voor hooggeplaatste ambtenaars, bij het volk en bij den senaat, of van het ontzag voor den Paus en de katholieke geestelijkheid, waar Athalarik van harte meê instemde, of wel tot het beschermen van den onderlinge vrede, of zelfs het verdedigen des lands tegen vijandelijke aanvallen [1]), met legers op eigen kosten onderhouden. [2])

En zoo vinden wij dan ook in de *Variae*, behalven het aantal brieven, waarin over de genoemde onderwerpen wordt gehandeld [3]), in den meermalen geciteerden 25sten brief van het negende boek, bijzonderheden, welke Cassiodorus Senator, tot zoo uitstekenden lof verstrekken, en met zoo veel warmte worden medegedeeld, dat wij, naar Senators doorgaande zedigheid te oordeelen, moeten besluiten dat deze door Athalarik zelven, of door een der mede-*Scribae*, door Athalarik gedikteerd, moeten zijn opgeteekend. [4]) Hij wordt hier dan ook b. v. bij Metellus en Cato vergeleken, »die nog meer door hunne kennis, dan door hun bevelhebberschap roemwaardig zijn."

Cassiodorus S. was daarbij voor allen welwillend en verplichtend; zeer gematigd in den voorspoed; en dán alleen toornig, wanneer hij langen tijd achter-een ge-

---

1) Litteris et armis juvit regni primordia...... Ipsius labore actum est, ne laboraret imperium. Lib. IX. Ep. 25.

2) A litterarum penetralibus..... ejectus..... *ducatum sumpsit*..... pavit..... propriis expensis, etc. ib.

3) Lib. VIII. 15. ib. 4. 5. 6. 7. ib. 9. 10. etc.

4) Wij hebben vroeger reeds opgegeven waarom Senator dezen vleijenden brief, schoon niet van zijne hand zijnde, hier in de verzameling heeft opgenomen.

tergd was geworden. Een milde uitdeeler van al wat hij bezat; langzaam in 't verzoeken om de gunsten van anderen.

»En alle deze goede hoedanigheden," zegt Athalarik, »werden gesterkt door het lezen der H. Schrift, daar men altoos goed slaagt, wanneer de vreeze des Heeren aan de aardsche woelingen wordt overgesteld." Het was daaruit dat hij de klare kennis van al het goede wist te putten; van daar dat zijne wijsheid altoos »met de geurige waarheid gekruid werd."

Zoo werd hij, »nederig in alle zaken, gevoed door de hemelsche leer."

En deze woorden besluit Athalarik met een gebed om zegen over zijne nieuwe beschikkingen (de benoeming van Senator tot de hooge waardigheid van *praefectus praetorio*), en den wensch dat deze aan zijne nakomelingen een herinnering achterlate, die door vele eeuwen heen zijn geslacht tot glorie zij.

Thands ware het een schoone zaak, nog eenige bladzijden lang stil te staan bij de persoonlijkheid van Amalasuntha, Athalariks voortreffelijke moeder, zoo miskend door den H. Gregorius van Tours (die haar van moedermoord en andere misdaden beschuldigt) en met alle de kleuren die haar rampzalig leven ons aanbiedt, de lotgevallen te schetsen, van deze tragische figuur uit de geschiedenis dier dagen, wier algemeen charakter wij reeds uit den brief van Senator gedeeltelijk hebben leeren kennen.

Doch wij zullen ons, omdat het ons te ver van ons eigenlijk onderwerp zou verwijderen, slechts te vreden

stellen, met eene korte sehets harer lotgevallen, geevenredigd aan de omstandigheden, die wij nog van onzen hoofdpersoon hebben te vermelden.

Amalasuntha, zoo als wij zeiden, bezield met de liefde tot de schoone letteren, en daarin door Cassiodorus Senator gesterkt, liet niet na, haren eenigen zoon, al van jongs af, eene zelfde leiding te doen geven als háar was te beurt gevallen, hem opvoedende in alle schoone vakken van kennis.

Vele grooten aan haar hof echter, die den oorspronkelijken krijgsmansaart hunner vaderen nog niet konden vergeten, wangunstig over de ontwikkeling die de jonge knaap te gemoet ging, en bevreesd dat hij meer geschiktheid tot beredeneerde politiek dan tot alle oorlogskundigheden en het voeren des zwaards zou verkrijgen — drongen Amalasuntha al spoedig de grijze leermeesters, die den jongen knaap onderrichtten, van hem weg te zenden, en hem personen ter zijde te geven, die meer in den gothischen krijgersgeest vielen, en meer met hem over-een-kwamen in jaren. Daarbij vreesden zij dat de moederlijke kastijdingen, die Athalarik onderging, zijn wil en hart week en onderworpen, en ongeschikt tot het koningschap over Gothen zouden maken. Zoodat, toen Amalasuntha haar zoontjen eens (om eene onzedelijke handeling) een slag had toegebracht, zij den drang dier grooten niet langer kon weêrstaan.

Zij moest toegeven, doch Athalarik was verloren. De hoofden van Amalasunthaas tegenpartij werden wel van 't hof verwijderd, en later, om hun voortdurend kwaad stoken, zelfs in afgelegen oorden ter

dood gebragt; doch dit kon het reeds gewortelde euvel niet sluiten.

Athalarik gaf zich, reeds in zijne vroegste jeugd, aan de buitensporigste zedeloosheid over, die hem spoedig ten grave sleepte, schoon niet zonder den naam achter te laten van meer zwak dan slecht van charakter te zijn geweest; vele neigingen ten goede te hebben gehad; meerdere bevelen tot betere regeling zijns rijks, tot verzorging der armen, tot rechtvaardiging der verdrukten, tot regeling van den handel (en van de kerkmissen!), en tot eerbiediging van den Paus zelfs, te hebben uitgevaardigd, »van wien hij;" volgends zijn eigen woorden, »meer dan eenige sterveling groote gunsten had ontvangen." [1])

6.

SENATOR, PRAEFECTUS ONDER THEODAT.

De twee laatste boeken der *Variae*, bevatten in geregelde orde de brieven welke Senator uit zijn eigennaam, als *praefectus praetorio* (dus ook niet vóor Athalarik), aan verschillende personen heeft geschreven. [2])

Dit ambt toch, van welks waarde wij reeds met een enkel woord gewag maakten, gaf vooreerst het recht om over sommige posten te beschikken. Het

---

1) Lib. VIII. Ep. 24; verv. 21. 26. 28. 23. Lib. IX. Ep. 2. 5. 10. 11. 12. 14.

2) Lib. VI. form. 3.

was daarbij eene hooge rechterlijke bediening, en gaf in 't algemeen vele vrijheden en voordeelen, die de keizer alleen bezat. De *praefectus praetorio* mocht boeten opleggen; hij had een zeker recht over de schatkist; hij bestrafte de rechters in de provinciën; hij-alleen mocht, als de koning, met enkel woorden (zonder geschrift) een vonnis uitspreken; hij was over de granen en andere levensmiddelen gesteld; hij reed op een wagen, even als de vorst — in één woord, hem ontbraken slechts, zoo als wij zeiden, het purper en de hoofdbanden om het aanzien van eenen koning te hebben. [1])

Zeker, de heerschappij van den losbandigen Athalarik werd niet weinig versterkt door het bezit van zulk eenen tweeden Koning, die alles met godsvrucht, en liefde, en nederigheid voor hem beschikte, en waardoor dan ook onder zijne regering, die zegen nog over het volk is verspreid, welken we zoo straks genoemd hebben.

En Senator, in plaats van door ijdelheid medegesleept te worden, in die uitgelezen betrekking, erkende nog altoos een hulpeloos dienaar Gods te zijn,

---

1) Accursius (Ed. van 1533) heeft de letters P. P., die in boek elf en twaalf in den codex achter *Senator* stonden, overal verklaard door *populo* en zoo achter den naam van Faustus in het eerste boek, voor die zelfde P. P. *praepositus* in plaats van *Praefectus Praetorio.* Zoo noemt hij ook Abundantius, en Albiënus over al *(P)rae(P)ositus* Zie: Boek I passim. V. 16. 17. 23. 34. VIII. 20. IX. 4. — 24. 27. 28. en zoo voorts. Accursius had er ook „*perpetuus*" van kunnen maken, zoo als op de munten b. v., vaak achter den naam des regerenden keizers P. P. wordt gezet. Zie onder anderen: Pinder u. Friedländer, *die Münzen Justinians.*

Fornier heeft in L. XI en XVI. alleen *praef. praet.* geïnterpreteerd.

en bad met kracht den H. Vader om zijne voorspraak, zijne gebeden en bescherming, en de verschillende bisschoppen des rijks om eene krachtige medewerking ter handhaving van godsdienst en goede orde in het rijk. Het zijn de brieven n° 2 en 3 uit het elfde boek der *Variae*, welke hier over handelen, en aan de geestelijke overheden gericht zijn.

En de brief, die onmiddelijk hieraan voorafgaat, dient om den jongen Athalarik en zijne moeder ook bij den Senaat aan te bevelen, en is waarschijnlijk de eerste, welke Senator als *praefectus praetorio* geschreven heeft.

En toen Athalarik gestorven was, en Amalasuntha, die reeds van verdriet Italië in stilte had wille verlaten, nu plotseling weder aan de regering kwam, behoefde zij nog meer Senators raad en bijstand. Evenwel kwam zij tot een besluit, dat als 't ware de wanhoop haar ingaf.

Nog altijd bezield met liefde en eerbied voor de krachtige monarchie haars vaders, wilde zij dit doen voortduren in zijn geslacht, doch zij gevoelde dat haar-zelve de krachten ontbraken, om weêrstand te bieden aan hare afgunstige vijanden. — Wat deed zij toen, om het rijk niet aan den Keizer te doen te rug komen? — Zij zocht bij haren neef Theodat — den zoon van Thrasamund, Koning der Wandalen, en Amalafreda, Theoderiks zuster — den eenigen na geblevene uit het geslacht der Amalen.

Maar Theodat was altoos om zijne ondeugden — zijne schraapzucht, zijne slecht toegepaste wijsbe-

geerte — hare tegenpartij geweest, voornamelijk door dat zij hem met vrijmoedigheid zijne verkeerdheden onder 't oog had gebracht, in navolging van haren vader Theoderik, die aan Theodat daarover dikwijls de hardste verwijtingen deed. [1])

Toch besloot zij, om den wille van het rijk, dien stap te doen, welke natuurlijk eene groote overwinning op haar zelve moest zijn, en Theodat te vragen, bij mogelijk overlijden van haren dagelijks meer en meer wegstervenden zoon, met haar het rijk te aanvaarden. Nog eenmaal voegt zij hier bij, hoe hare aan hem gerichte vermaningen altoos een edel doel hebben gehad,... maar toen hij tot haar kwam, ontving zij hem met stréelende zachtheid.

Theodat verbond zich met alle eeden tot hetgeen zij van hem verlangde, en schijnbaar met de schoonste bedoelingen, werd de regering dadelijk door hem aanvaard, en door beide daarvan berigt gezonden aan keizer Justinianus, dien men natuurlijk nog had te ontzien. [2])

---

1) *Var.* L. VIII. 3. II. 5. IV. 39. V. 12.

2) *Var.* L. X. Ep. 1. 2. — Een bewijs hoe de Gothen zich voortdurend als de onderdanen van den Keizer zijn blijven beschouwen, ligt ook hierin, dat b. v. gedurende den oorlog, hun door Justinianus aangedaan, er in Italië munten werden geslagen, nog altoos met de beeldtenis en den naam des Keizers er op, als hoofd van het rijk. Zie PINDER u. FRIEDLÄNDER, *die Münzen Justinians*, bl. 5.

De brief waarin Amalasuntha van hare nieuwe verbindtenis kennis geeft aan den Senaat (X. Ep. 3), getuigt weder van Cassiodorus menschenkennis, zoo niet van zijn fijn gevoel. Daarin is hij edel van stijl — en zonder koud te zijn, spreekt hij in zeer kalmen toon, zonder moralizatie, of andere uitweidingen, die in zulk een treffend oogenblik niet passen.

Doch slechts korten tijd duurde het gezamentlijk regeren. Theodat, nog altoos vol van wraakzucht over die vroegere verwijten, wist weldra de koningin te verstooten, op aanzetten van zijne gemalin Gudelina, die van jaloezij op Amalasunthaas troon vervuld, haren val bewerkte. Amalasuntha werd door Theodat verbannen, naar een klein eilandtjen Bisentina of Martana in het meer Bolsena in Toskane, en deze schreef bovendien nog allerlei leugenachtige brieven aan den keizer, waarin hij het deed voorkomen, alsof Amalasuntha met haren eigenen wil zich daar heen had terug getrokken. Hij lasterde daarenboven de ongelukkige vrouw op allerlei wijzen bij den keizer en zijne onderdanen, en deed haar eindelijk in hare ballingschap ter dood brengen. [1])

Van deze briefwisseling met den keizer, zijn ons door Senator geene overblijfselen achter gelaten: natuurlijk heeft hij zelf tot zulke valschheden de hand niet willen leenen. [2])

1) Eene vrouw, zegt du Roure, „qui avait en elle de quoi égaler les plus grands hommes de sa race..... et que nous ne saurions ni assez plaindre, ni assez admirer.” Edeler zeker, dan onze veel bediskuteerde Jakoba van Beyeren, al zoeken vele dichters haar, als eene schilderachtige figuur in de historie, ook vrij te spreken en te redden.

Wij wederleggen hier St. Marc niet, die (volgends Tiraboschi) in zijn *Abrégé chronologique de l'histoire de l'Italie* aldus spreekt: „La morte di questa infelice Reina sparge una cotal nuvola sulla vita di Cassiodoro, che mi fa pena. — Och! hij is wel medelijdend! — Cassiodoro riterossi a far penitenza, — N.! B.! — quando Justiniano travagliò per suo interesse a vendicar la morte d'Amalasunta.” Tirab. in zijne *Storia della lett. It.* (III. b. 19), andwoordt hierop, dat dit venijn is uit een kwaad-zoekend hart. — Geen enkele grond bestaat voor dit vermoeden. Geen enkel antecedent geeft er aanleiding toe. — En het gerecht kon Cassiod. Senator toch wel naar Kalabrië volgen.

2) Zie de Sainte Marthe; *Vie de Cassiodore.* bl. 179. Wij gaan

Maar de keizer bereidde zich ondertusschen voor Amalasunthaas dood op eene geweldige wijze te wreken — een oorlog die den val van het gothische rijk na zich slepen zou.

7.

THEODATS EINDE.

Ondertusschen terwijl Senator zich ijverig met de staatszaken bemoeide, was hij niet minder bezig, ook in kerkelijke zaken, orde en rust te handhaven. Het koncilie van Chalcedonië in 451, dat voornamelijk tegen de ketterij der Eutychianen gericht was, die slechts éene natuur in Christus erkenden, had nog steeds vele tegenstanders, en veroorzaakte nog altoos nieuwe twisten; zoo dat onze Senator, en tien voorname leden van den senaat een brief aan den Paus richtten, met verzoek zich nogmaals omstandig over dat koncilie en het daarin behandelde te verklaren. Waarop deze, met veel welwillendheid, en eene lofspraak voor den ijver van Cassiodorus Senator, die ofschoon van veel belezenheid, hier tevens op nieuw een blijk van zedigheid had gegeven, allezins voldoend andwoordde.

Het was ook omtrent dezen tijd vooral, dat hij zich

de beschuldiging van Amalasuntha door Gregorius van Tours met stilzwijgen voorbij; dewijl ze te zeer van bewijzen ontbloot is. Ook Baronius beweren, als zouden Ep. 3. 4. van Lib. X. op deze omstandigheid slaan — is van allen grond ontbloot.

veel aan 't onderwijs liet gelegen liggen, door te trachten, met goedkeuring van den Paus, te Rome publicke scholen te stichten, »dewijl hij alom zoo veel vlijt tot de beoefening der ongewijde schrijvers bespeurde, en er volstrekt geen onderricht in de kennis der H. Schrift werd gegeven. Hij wilde daarom, op zijne eigene kosten, geleerde onderwijzers aanstellen, om het welzijn der zielen te bevorderen en de taal der geloovigen te beschaven [1]), zoo als er elders, b. v. te Alexandrië, inrichtingen voor bestonden."

Wat Cassiodorus Senator al verder voor het tijdelijk welzijn der Italianen deed — hoe hij in tijden van hongersnood alle ambtenaren ter hulp en medewerking aanspoorde, en zelfs zich opofferde voor het doel dat hij wilde bereiken: het welzijn des volks — blijkt ons alweêr uit verschillende zijner brieven, b. v. n°. 5 en n°. 2 van 't elfde boek, waarin hij tevens de geheele verdienste van zijn werk aan den Paus toeschrijft, en aan de goede werken der geestelijkheid. [2])

Ook zouden wij nog kunnen wijzen op zijne regtschapenheid bij het invorderen der belastingen, en welke maatregelen van billijkheid hij met zijn scherp oordeel, ook te dien opzichte wist te nemen, en te zorgen dat niet de laagste klasse te zeer wierd gedrukt en daarbij dan toch de klachten der andere burgers werden voorgekomen of verijdeld. [3])

---

1) CASSIODOR. *de Institutione divinarum litterarum.* In de praefat.

2) *Var.* lib. II. Ep. 2. 5.

3) Men zie over dit alles: Lib. X. 26. Lib. XI. 5. 6. 11. 12. Lib. XII. 26. e. z. v.

En dan, hoe hij als praefekt met verstand en overleg in 't uitdeelen van posten te werk ging en altoos de bekwaamste personen wist uit te kiezen. Hoe hij ze op minzamen toon hunnen plicht wist te zeggen, of ze gemoedelijk hun verzuim onder 't oog te brengen, of tot ijver aan te sporen. [1])

En ondanks alle deze zorgen voor godsdienst, weldadigheid en recht, werden ook de oorlogszaken niet door hem verzuimd. Hij liet de vestingen versterken, die gedurende den vredestijd waren verzwakt; magazijnen van koren aanleggen, e. z. v., e. z. v. [2])

Maar toch kon die zorg voor het leger den keizer niet afschrikken om de verdiende wraak over Amalasunthaas dood te komen nemen.

Die straf bleef niet lang uit, en was de aanleiding van een hevigen, bloedigen oorlog. Theodat zocht dien op alle wijzen te voorkomen. — Zijne gemalin Gudelina zocht 's keizers dochter Theodora door velerlei vleyerijen aan, om voorspraak bij haren vader te wezen. — En Theodat zelf zond afgezant op afgezant, om den keizer van zijn opgevat plan — de geheele herovering van Italië — te-rug te brengen. Een aanval op Illyrië, ouder den veldheer Mondon, was de eerste vijandelijke beweging, welke te gelijker tijd Belisarius in Sicilië viel, om dat eiland voor zijnen Keizer te herwinnen.

Ook de romeinsche Senaat moest eenen brief aan Justinianus schrijven, met herhaald smeeken om vre-

---

1) Verg. Lib. X. 6. 9. Lib XI. 4. 6. 8. Lib. XII. 6.

2) Men zie: Lib. XII. 10. 17. 22. 25.

de [1]), nadat Theodat reeds stuksgewijs zijn rijk den Keizer had aangeboden, als hij den oorlog maar ontkomen kon.

Op Theodats aandringen, begaf zich zelfs paus Agapetus op reis naar Konstantinopel, om van den keizer den vrede af te smeeken, en hij moest zelfs, om dien grooten tocht te kunnen bekostigen, heilige zaken in pand geven. Een wonderlijke houding, die dan ook door Senator gansch niet werd goedgekeurd, blijkens eenen brief [2]), waarin hij orde geeft aan den koninklijken schatbewaarder (arcarius), met welken de Paus onderhandeld had, de heilige vaten te-rug te brengen naar de St Pieter, waar zij aan toe-behoorden. — De Paus stierf ondertusschen op dat gezantschap, en toen des Keizers troepen al verder in Italië doordrongen, en Napels zelfs was ingenomen, meende Theodat dat het met het rijk gedaan was. Hij zocht een verbond met Belisarius te sluiten, maar deed daarbij voorstellen die zoo zeer van laagheid en lafheid getuigden (waarbij hem zelven ter naauwer nood een kleine plek gronds overbleef), dat het volk, meenende aan den keizer overgeleverd te worden, hem van den troon joeg, en nadat zij Witiges in zijne plaats hadden gekozen, hem weldra vermoordde.

---

1) *Var.* Lib. XII. Ep. 13.
2) *Var.* Lib. XII. Ep. 20.

8.

WITIGES KORTE REGERING.

De regering van Theodats opvolger, die zijn wapendrager geweest was, en thands tusschen de speren der soldaten op een schild geheven, tot koning was uitgeroepen — werd voor Senator, die door Witiges als *praefectus praetorio* (nu voor de 4de maal daartoe benoemd) werd behouden op nieuw een tijd van woeling en werkzaamheid, waarin hij voor 't laatst zijnen vluggen geest in het snel en op hetzelfde oogenblik verordenen en volvoeren van velerlei zaken, en zijne trouw aan de godsdienst, den koning, en zijn vaderland, bewees.

Hij bleef altoos in de *bestaande* macht, de *van God gestelde* macht erkennen, en heette de vorst van Italië, Valentianus of Odoacer, Theoderik, Witiges of Justinianus, hij bleef hem getrouw tot dat een ander hem verving — en waren zij laf en laag, of energiek en godsdienstig — het autoriteits-BEGINSEL, gold bij hem meer dan de toevallige individu die het voorstelde.

Witiges zag den ondergang van Italië nabij, indien de keizerlijke troepen op dezelfde wijze voortgingen met veroveringen te maken. Hij zocht dan nogmaals den Keizer tot den vrede te bewegen; huwde Matasuntha, de dochter der vermoorde koningin, over wie de oorlog was ontstaan, zoo dat de keizer ook daarin eene daad van goedwilligheid, en onderwerping ten zijnen

opzichte kon zien; en hij deed den bisschoppen verzoeken, hunne beden aan de zijne te sluiten. [1])

Cassiodorus Senator was nu omringd van allerlei arbeid. Er moesten troepen geworven, die moesten geoefend en gewapend worden; er moest geld zijn om ze te onderhouden, hetgeen alles op den *praefectus praetorio* drukte.

En ondanks die velerlei bemoeyingen, schreef hij toch, gedurende dien tijd, zijne verhandeling over de ziel, welke voor een der beste werken, van dien tijd over zulk onderwerp mag gehouden worden. [2])

En schoon er met de Franken, waarmede de Gothen al sedert lang weêr in twist lagen, door Wi tiges ook vrede was gesloten, namen toch de woelingen in Italië niet af.

Bruttië en Lukanië waren den Koning afgevallen, en hadden de keizerlijke troepen gewillig toegelaten, terwijl er nu geen Cassiodorus Senator meer was om dit tijdig genoeg te voorkomen; zoo dat Belisarius weldra voor de poorten van Rome stond.

Zij openden zich voor hem; het gothiesch-romeinsche garnizoen verliet de stad, en na 60 jaar onder vreemde koningen te hebben gestaan, was de hoofdstad weder in des Keizers handen, op den 9den December 536.

Dat alles had Witiges verrast, vóor dat hij een groot en ordelijk leger op de been had kunnen brengen. Hij werd wanhoopig. — Toch ging hij Belisarius in Rome belegeren, maar met zeer slecht gevolg. Een groot

1) Lib. X. Ep. 31—35.
2) Zie de SAINTE MARTHE, t. a. p. Liv. II. Ch. 5.

gevecht had cr plaats buiten de stad, nadat de Tiber met weinig moeite was overgetrokken. Vele marmeren standbeelden en andere monumenten, werden door Belisarius verbroken, om er zich mede te verdedigen en achter te verschansen, terwijl de Barbaren (!) (de Gothen) zulk een eerbied voor de H. Petrus-kerk hadden, dat zij aan die zijde (waar de stad nog wel het zwakste was) en de muur voor een gedeelte open-lag, Rome niet aantastten, en evenmin de H. Pauluskerk buiten de stad verstoorden, zoodat de Romeinsche geestelijken daar rustig den dienst konden blijven doen, terwijl paus Silverius door Belisarius naar Griekenland werd gebannen, omdat hij aan een zekeren onzedelijken Anthimus de H. Sakramenten had geweigerd. — Zoo was de godsdienstige eerbied van den hooggeroemden beschaafden veldheer; en zóo die van de »barbaarsche" Gothen. [1])

Witiges trok eindelijk van Rome te-rug, en ging de Milanezen bestraffen, die verdacht werden met Belisarius onderhandeld te hebben. Drie-maal-honderd-duizend menschen kwamen om bij die tuchtiging, terwijl de stad geplunderd werd. [2])

Een nieuwe ramp kwam nog bij dit alles. Een hongersnood en pest, die vooral in Ligurië woedde, waarvan Gregorius van Tours schrijft, dat de menschen elkander op sommige plaatsen verslonden.

En nu! De laatste poging van Witiges om, door opstookerij der Perzen tegen Justinianus, te trachten de

---

1) Men ziet, 't is niet zonder beteekenis dat de heilige beschermster der bouwkunst S. Barbara heet.

2) PROCOP., *d. bell. Goth.* L. II. c. 21.

keizerlijke troepen uit Italië te verwijderen, had nog geen gevolg gehad, toen de koning in Ravenna zich aan Belisarius moest overgeven. Hij werd naar Justinianus gezonden, en eindigde, na twee jaar, steeds met onderscheiding behandeld, te Konstantinopel, zijn leven.

Zijn opvolger Ildibad (of Ildebald, door sommigen Theobald genoemd) werd, kort na zijn uitroepen tot koning, door sluipmoord gedood, ondanks dat hij reeds bewijzen van dapperheid en verstand had gegeven.

Op hem volgde Erarik, een Rugiër, die spoedig, van verraad beschuldigd, ter dood werd gebracht.

Baduila of Totilas, de neef van Ildibad, nu tot koning uitgeroepen, was volgends du Roure, »le seul des Goths, que la nature eût formé, ou du moins que la fortune eût présenté pour remplacer réellement Théodoric." De laatste roem der gothische koningen! Hij behaalde nog vele overwinningen op de keizerlijken, en behandelde hen daarenboven met gematigdheid en ontferming!

Hij maakte zich op nieuw van Sicilië, Sardinië en Korsika meester, en verontruste zelfs Konstantinopel.

Maar toen Teias hem opvolgde, nadat hij eindelijk was overwonnen en gedood, ging Italië, hoewel ook deze vorst, onder anderen in Campania bewijzen van de grootste dapperheid had gegeven, voor goed op den Keizer te-rug, schoon diens veldheer Narses, de Lombarden in Italië had geroepen. 1)

---

1) Paul Diac. *Hist. Longob.*

9.

SENATORS KLOOSTER.

Reeds bij de overgave van Ravenna en de gevangenneming van koning Witiges (540), had Senator zich van 't hof verwijderd, om, in de meerdere afzondering van 't kloosterleven, de rust te gaan zoeken, waarnaar hij reeds zoo vele jaren had verlangd. Het was toch blijkbaar eer de overtuiging van aan de hoven dier uit-een-loopende vorsten door zijne voorlichting en invloed nut te kunnen stichten voor zijne landgenooten, dan een wezenlijke lust, die hem daar zoo vele jaren had doen verkeeren, en zoo vindt men dan ook in zijne geschriften op de plaatsen waar hij 't kon aanbrengen, zijne zucht naar een vreedzamer leven wel uitgedrukt. Ook wees hij verscheidene eereposten van de hand, om zich niet in meer bekommernissen te begeven. [1])

Zoodra Senator zich terug had getrokken; spoedde het rijk der Gothen ten ondergang. De opvolgers van Witiges, hoewel gedeeltelijk niet zonder schoone deugden, waren, ondanks hunne dapperheid, niet langer tegen de keizerlijke troepen opgewassen. Cassiodorus Senator was de spil en het leven der gothische koningen geweest, nu zou hij het voorbeeld van deugd en de onderwijzer der kloosterlingen worden.

't Is ons nu duidelijk uit zijne werken, en de beschrijving der streek die hij geeft, wélk het oord was alwaar hij zijn klooster stichtte.

1) Praef. Psalt. Repulsis aliquando in Ravennati urbe sollicitidinibus dignitatum.....

Als men het boek der *Institutiones* (cap. 29) vergelijkt bij Ep. 15 van 't twaalfde boek der *Variae*, dan zal men daar eene over-een-komst van beschrijving in vinden, die alleen reeds genoeg is om te bewijzen dat het, zooals wij vroeger vermeldden, bij Scylacium, in Kalabrië, de plek zijner geboorte, deels boven, deels beneden aan den berg lag, waar van het eerste gedeelte voor de Heremiten, het laatste voor de Coenobiten bestemd was. Reeds lang te voren had Senator hier aan laten bouwen, en er een oord van liefelijk natuurgenot, evenzeer als van meditatieve afzondering van gemaakt.

Het was omgeven met bekoorlijk aangelegde tuinen, vijvers met allerlei visch [1]), en daarbij op een heerlijk gedeelte, aan den zeekant gelegen.

De tuinen waren doorsneden met kanalen om ze te besproeyen; voorzien van badplaatsen voor de gebrekkelijken. Hij vervaardigde er wateruurwerken, zonnewijzers, eeuwigbrandende lampen, alles ten dienste van hen die in eenzame oefening hun leven van de groote maatschappij hadden afgekeerd. Deze vonden dan verpoozing en verstrooying van soms al te lang voortgezette studie, of konden zich in andere oogenblikken bezig houden met de naar vorm en inhoud uitstekende bibliotheek, die hij gedurende zijn politieke loopbaan verzamelde, derwaarts overbracht, en verder kompleteerde.

Het was eene wijze van leven, welke zeer over-eenstemde met de regelen van den H. Benedictus, en daarom is dan ook, niet zonder grond, door velen be-

1) *Praef. Institutionum*, en cap. 29. ib.

9. ...r geheel en

SENATORS KLOOST... ...nversus noemt,

Reeds bij de overgave van Rav... het ook bij Bene-
neming van koning Witiges (54...
't hof verwijderd, om, in de ...der monniken in coeno-
't kloosterleven, de rust ... aan-een-grenzende kloos-
reeds zoo vele jaren h... ...nediktijnen.
baar eer de overtuig... gebeden en de verdeeling van
loopende vorsten d... die orde.
te kunnen stich... de klokken ook bij hem als waar-
wezenlijke lus... monniken aangewend.
verkeeren, ... en de zelfde wijze in de beoefening der
ten op d... e. z. v., e. z. v.
zucht ... ...aamste zijner werken, of althans het uit-
wee... ...ste, vervaardigde hij, in zijn klooster. Dat zijn
n... ...mentariën op de psalmen. Hierop volgde nog,
...kelren eenige kleinere, zijne verhandeling *de Ortho-*
...phia — en dit is zijn laatste bekende werk. [3]

In zijn geschrift *de Institutione divinarum literarum* beveelt Senator zijnen monniken aan, na de kerkdiensten en andere godsdienst-plichten, zich met de lezing der H. Schrift bezig te houden, maar hij prijst het tevens dat men de ongewijde auteurs leze.

En zij die hier ongeschikt voor zijn, mogen ligchaams-

---

1) Garet betoogt dit breedvoerig in eene afzonderlijke dissertatie, tegen Baronius gericht. De Sainte Marthe, een benediktijner even als Garet, volgt hierin diens oordeel: schoon hij er zich met korte woorden afmaakt.

2) Zie De Sainte Marthe, t. a. p. Liv. III. §. 8.

3) Zie den katalogus zijner werken, in dat zelfde boek *de Orthographia* door hem opgegeven.

·en doen. Zij, die anderen niet in geestelijke
nen onderrichten, mogen hen stichten door

n geleerde kan worden, moet maar, na
van eene middelmatige kennis, behagen
ıı de velden, en de beken die de vlakten
·yen, zegt hij Virgilius na. [1])

Jovenal schatte hij het overschrijven van boeken zeer hoog [2]), waarom hij ook almede te recht door A. Olleris, vroeger door ons vermeld (bl. 63), *conservateur des livres de l'antiquité latine*, is genoemd. [3])

»Bij elken trek der pen," zegt hij, »wordt den Satan eene wonde toegebracht, daar zij dient om zoovele volken te onderwijzen en te veriichten". [4])

En hij geeft middelen aan de hand, om dat werk gemakkelijker te maken; onder anderen geeft hij hun de regelen der spelkunst en beginselen van spraakkunst, in eenige uittreksels uit thands voor een deel niet juist gekende grammatici (waarop wij later terug komen), en dan in het opstel *de Orthographia*, van hem zelven.

Ook het boekbinden beval hij hun aan [5]), en vervaardigde zelf teekeningen tot dat einde, »opdat het uiter-

---

1) Rura, et rigui placeant in vallibus amnes. *Georg.*

2) *De Institutione divinarum literarum.* c. 8. 15. 30.

3) On croit qu'il est le PREMIER qui ait fait de ce genre de travail une occupation règlée des moines, et il n'est pas douteux qu'on lui doive la conservation d'une foule de monuments précieux, qui auraient péri dans le désordre des guerres, qui desolaient l'Italie. *Biographie Univ.* Art. Cassiodore.

SCHRÖCKH: *Kirchengeschichte* T. XVII. fol. 57. Ed. 1835.

4) Men ziet dat onze monnik alles behalven een DOMPER was.

5) *de Inst. div. Litt.* c. 30.

lijk der werken zooveel mogelijk aan het innerlijk mocht beandwoorden."

Hij prees ook met niet minder warmte de werken van barmhartigheid aan, en beval vooral de goede verzorging der in 't klooster geherbergde vrienden of gebrekkigen.

Senator (schoon zijn naam in 't klooster wel anders zal geweest zijn) voorzag in alles wat maar betrekking had tot de opvoeding van den geest. Hij gaf voorschriften en regelen niet alleen ter beoefening van de H. Schrift, maar ook voor een aantal kunsten en wetenschappen, en daaronder in de eerste plaats de genoemde zeven vrije kunsten: de *Grammatica*, *Rhetorica*, *Dialectica*, *Arithmetica*, *Musica*, *Geometria* en *Astronomia*.

Hij verklaart achter-een-volgend, schoon niet zeer diepzinnig, want een eigenlijk filosozoof was hij niet, dan in zijne moraal en menschenkennis — wat men door die kunsten te verstaan heeft, en hoe ze beoefend moeten worden, of wat er toe vereischt wordt om ze machtig te zijn. Hij noemt eenige oude auteurs, die er over gehandeld hebben, wáar en hoe ze hunnen oorsprong genomen hebben, e. z. v.; waarbij enkele ons minder bekende namen voorkomen.

Daarna zegt hij, hoe men de lezing der H. Schrift met de psalmen moet beginnen; na deze, de kommentatoren en uitleggers der H. Schrift raadplegen, terwijl men er verder 't lezen van voortzet.

Senator voegt hier verscheidene gebeden, en andere uitingen van godsvrucht aan toe, en handelt nog eenigen tijd over het lezen der acht eerste boeken van

het Oude Testament: de vijf van Mozes, 't boek Jozua, de Rechters, en het boek Ruth. — Hij spreekt over elk in 't bijzonder, geeft de gevoelens der kerkvaders, e. z. v., hierbij op, en toont eindelijk aan tot welke schoone deugden ons dergelijke lektuur al niet kan opvoeren.

Op dezelfde wijze wordt ook het Nieuwe Testament behandeld, en ook dáarvan aangewezen, welke de schrijvers zijn, die zich met de verschillende gedeelten er van bezig hielden, en dus wien men ter opheldering daarbij heeft na te slaan, of ter inleiding vooraf te lezen.

Zoo heeft hij dan de schrijvers over de H. Schrift in éene verzameling gebracht, die hij de *Inleiders* (introductores) tot de H. Schrift noemt [1]), omdat ze ons in de geheimen als binnenleiden, en dat zij ons de verschillende beteekenis van woorden en zaken doen kennen.

Nadat hij over de beoefening der H. Schrift-zelve heeft afgehandeld, en over de verschillende wijzen van die te leeren verstaan, spreekt hij over de konciliën, die hij, in belangrijkheid, onmiddelijk daarneven plaatst. — Vier œkonomische waren ten zijnen tijde gehouden geworden; het vijfde had eerst plaats in 553; het vijftiende jaar omstreeks van Senators kloosterleven.

Vervolgends (in hoofdstuk 12, 13, en 14) spreekt hij van de verschillende wijzen waarop de H. Schrift is verdeeld geworden, e. z. v.

---

1) Zie *de Instit. div. litt.* c. 10, e. z. v.

Daarop geeft hij nog eenige voorschriften voor de korrektoren, dat ze den text toch niet door onwetendheid, of verwaandheid, bederven, de hebreeuwsche idiotismen eerbiedigen, en zelfs uitdrukkingen, die schijnbaar met de spraakkunst strijden, niet veranderen. Waarop hij nog eenige grammatische regelen en aanmerkingen van kritiek laat volgen (c. 15). Dan wijst hij nogmaals op het voordeel van de lezing der H. Schrift, en op verschillende H. Vaders ter navolging.

Eindelijk spoort hij nogmaals aan tot de beoefening der profane schrijvers, en zoekt zijne monniken op te wekken tot vertalen, tot het maken van uittreksels of opstellen, om aldus zijne boekerij volledig, de bezigheid der monniken zeer aan-een-geschakeld, en het door hen geschrevene, zoo algemeen mogelijk te maken. Daartoe gaven de boeken, uit zijne voormalige bibliotheek te Rome, en waarschijnlijk ook te Ravenna, aanleiding genoeg.

De aardrijkskunde en kosmografie, waren er in vertegenwoordigd, zij bevatte ook werken over landbouwkunde, botanie, geneeskunst, e. z. v., om aan aller neiging en verlangen te kunnen voldoen (c. 28).

Hij zelf gaf onderricht, bijgestaan door den vromen Dionysius [1]), de kleine bijgenaamd, eenen scytischen monnik, die naderhand bisschop is geworden, en dien Senator hoog achtte, en lief had, om zijne vroomheid

1) Hij heette ook *Abbas* (vader), even als dikwijls de eenvoudigste monniken dier dagen.

De namen voor de Oppersten waren *Archimandriten* (μάνδρα = klooster), *Hegumenen*, e. z. v. Verg. DE SAINTE MARTHE, t. a. p. L. III. ch. 5.

en uitgebreide kennis, en bij wien hij zich niet vergeleek, dan om zijne minderheid te belijden.

Dat hij zijne monniken tot het gebed aanspoorde, om de verlichting van den hemelschen Meester in te roepen, behoeft wel niet gezegd worden Aan het einde onzer verhandeling vindt men eenige regelen, die daar een zeker bewijs van zijn.

En wie zal nu, na dit alles, schoon maar met korte woorden vermeld, aan onzen Senator den lof weigeren, hem reeds aan 't begin van ons opstel toegekend, wie zal ons daar uitgesproken oordeel, niet volkomen gerechtvaardigd vinden, en wie zal niet gaarne de Sainte Marthe nazeggen: »On doit regarder Cassiodore comme le restaurateur des sciences dans le sixième siècle et comme le grand héros des bibliothéques". [1])

10.

SENATOR ALS GRIJZAART.

Zeker is het, dat Cassiodorus Senator langer dan 93 jaar heeft geleefd, zoo als zijne eigene woorden in de praefatie van het boek over de orthografie, aanduiden; daar hij toen reeds zijn 93ste had bereikt. [2])
Na dat jaar zou hij, volgends Baronius, zijn *Computus Paschalis* vervaardigd hebben.

---

1) t. a. p. L. III. ch. 5.

2) Ad amantissimos Orthographos discutiendos anno aetatis meae nonagesimo tertio Deo juvante perveni.

Zeker is het echter, dat hij, na de afwerking van het boek over de orthografie, nog de hand heeft gehad aan de *Institutiones*, dewijl hij daarin over den inhoud van genoemd werk spreekt.

Zoo is hij wellicht niet minder dan 100 jaar geworden, hetgeen men óok uit het slot van zijnen kommentaar op de 100ste psalm zou kunnen opmaken, waar hij zegt, zich te schamen het te bekennen dat hij, een zondig mensch, zoo onwaardig tot het nummer van honderd is gekomen [1], dat slechts aan de verdienste der Heiligen past. De Sainte Marthe zoekt dit te doen slaan op eene gelijkenis uit den bijbel [2]; Manso [3]) vindt dit ver gezocht. Wij voor ons gelooven, dat men er in elk geval *den hoogen ouderdom* door heeft te verstaan, al heeft Senator het getal *honderd* juist niet zoo letterlijk bedoeld.

11.

NA ZIJN DOOD.

Het heeft dezen waardigen man niet aan lofredenaars ontbroken; ten minste alle die hem *noemen* van oudere of jongere schrijvers, betuigen altoos den

---

1) Pudet dicere, peccatis obnoxium, centenarii numeri fecunditate provectum, et, quod Sanctorum diximus meritis applicatum, indigno mihi fuisse collatum.

2) t. a. p. Liv. III. ch. 6.

3) *Gesch. d. ostg. R.* 7te Beilage.

grootsten eerbied voor hem [1]), zoowel om zijne politieke schranderheid, als om de menschenkennis en het beleid, waarmede hij zoo tallooze zaken wist te bestieren, en hebben uit eenen mond, zijne wezenlijk verhevene deugden, zijn ootmoed en kuischheid, zijn oprechte godsvrucht en geloof geprezen. [2])

Zelfs het eenige wat hem nog als vlek op zijn charakter zou kunnen aangewezen worden, is door onze onderzoekingen over zijn leven grootendeels uitgewischt.

»Hochst auffallend," zegt Manso namelijk, in de aanteekeningen van meergenoemd werk, »hochstauffallend ist es," zegt hij voorzichtig en gematigd, »dasz Cassiodor, wenn er in eignen Person von sich spricht, immer die Sprache der Bescheidenheid, oft (man vergl. XI. 2. 3.) die der Demuth redet, dagegen so oft er die Feder in Nahmen seiner Könige führt, sich selbst mit dem ungemessensten Lobe überhäuft. Lag diesz in dem ausdrücklichen Auftrage seiner Gebieter? Gehörte es mit zu dem Canzleystyl jener Tage? Oder wie und waran, soll man die Huldigungen, die er sich selbst bringt, erklären?"

Het verwondert mij zeer dat een geleerde als Manso aldus spreken kan. En hoe is 't mogelijk dat deze

---

1) Beda in de 7de, Paul. Diaconus in de 8ste ceuw, Alcuinus Hincmar, aartsbisschop van Reims († 883), Sigebert, een monnik van Gemblours in de 11de, Robert, abt van Mont-Saint-Michel in Normandië († 1186); Joannes Cochlaeus, Baronius in de 16de Eeuw, e. z. v., die hem allen gedenken.

2) Aan de Saint Marc, (*Abrégé chronologique de l'histoire d'Italie, Tom. I.*) willen wij niet eens meer denken.

Zeker is het echter, dat hij, na de af t het boek over de orthografie, nog de h :, had aan de *Institutiones*, dewijl hij inhoud van genoemd werk spreekt. as-

Zoo is hij wellicht niet mind ant worden, hetgeen men óok ui Wij kommentaar op de 100ste r es is ken, waar hij zegt, zich te n hier dat hij, een zondig me sproken, al nummer van honderd i vader zelf moe- verdienste der Heilig dit te doen slaan og de brieven van Atha- Manso [3]) vindt di , die wel deugdelijk onzen Se- dat men er i ar zou men 't in gemoede kunnen heeft te vers wat de *Canzleystyl* ook medebracht, of juist niet beval; iemant zulk een' uitbundigen lof lijk van geweten (conscientia praeditus), der eeuw (summa temporum laus), uit- gemoed (eximius animus), aan zich zelven geven, vooral hier, waar die immers overbodig — En nog zijn dit maar kleine staaltjens uit 21.

De genoemde brieven zijn dus door den éen of den anderen *Scriba* of door Athalarik zelf, geschreven, dat kan niet anders zijn, en om de op bl. 67 opgegevene redenen door Senator in zijne verzameling opgenomen. Nu zullen we er maar niet op wijzen, dat, in den stijl van deze brieven, ook eenig onderscheid met de overige schijnt te wezen, daar ze minder met wijsgeerige sententies zijn doormengd dan de meeste andere van Cassiodorus Senator.

Zoo blijft de ootmoed van onzen held dan onbevlekt in zijn geheel, en zien wij weêr met voldoening op de edele uitdrukkingen daarvan, overal in zijne werken verspreid. »Verlos mij van mij zelven," roept hij uit [1]), »bevrijd mij, en bewaar mij slechts in U. Bestrijd en vernietig al wat ik heb uitgericht, en behoud slechts in mij wat Uw werk is, o God!" [2])

12.

SENATORS WERKEN.

En nu wij den persoon in den breede hebben besproken, wat valt er nu nog verder van zijne werken in 't algemeen te zeggen?

Laat ons, met enkele opmerkingen, zijn geheelen litterairen arbeid nog eens doorloopen.

Zeker, het werk waarmede Senator voor ons het meest aan eene bestaande behoefte voldoet, is zijne: *Variae*, die wij genoegzaam hebben bezien. En de arbeid, die op theologiesch terrein het meeste nut heeft gesticht, is zijne *Expositio Psalterii*, voor hen die niet in de gelegenheid waren den uitvoerigen arbeid van den H. Augustinus te bezigen.

Zijne verhandeling over de ziel, heeft zeker veel

1) Psalm 103. v. 17.

2) *De anima*, aan 't einde.

verdienste, vooral in die dagen van weinig wijsgeerige en kalm nadenkende stemming, en zal zeker in 't klooster, zoo wel als naderhand, voor den rustig peinzenden leek, veel bekoorlijks hebben gehad. Maar vergeleken met al wat er sedert over dat onderwerp is geschreven, zijn Senators opmerkingen, hoe rechtschapen en godsdienstig ook, niet van de meeste diepzinnigheid, schoon in hare gemoedelijkheid vele uitdrukkingen van troost en opbeuring bevattende, die den gemoedelijken Christen meer zullen baten, dan den sombren rationalist.

Zijne regelen tot eene ordelijke studie der gewijde schriften, bevatten, zoo als wij gezien hebben, veel behartiging-waardigs voor hen, aan wien ze gericht zijn [1]), doch wat door latere didaktieken is gedaan, kan, als van meer algemeene strekking, ook bij meerderen navolging vinden, ofschoon voor de historie van Senator-zelven dit werk thans voor allen veel waarde heeft, daar het de *Variae*, op eene schoone wijze aanvult. [2])

Ook de *Expositio Psalterii* bevat veel stichtelijks en zalvends voor de godvruchtige zielen. Het is grootendeels een uittreksel van den H. Augustinus, maar in sommige opzigten voortreffelijker, dewijl C. S. er een beteren grondtext voor bezigde, veel er bijvoegde wat andere beroemde kerkleeraars over de psalmen hebben gezegd, en hij zich het hebreeuwsch door

1) Sie hat einen dauernden Einflusz *das ganze Mittelalter hindurch* ausgeübt. Bähr, *Gesch. der Röm. lit.* Supplem. II. bl. 421.

2) Het is in 't fransch vertaald door Amaury Bouchard. Zie de *Biographie universelle*, art. Cassiodore.

kenners liet verklaren en de vaerzen in de beste volgorde brengen. In 't algemeen vindt men er ook vele belangrijke aanmerkingen bij. Over de beteekenis van *profetie*, b. v., over de welsprekendheid der H. Schrift (c. 15), over de genade, de zedelijke vrijheid, de voorbeschikking e. z. v., terwijl het geheel besluit met een gebed vol ootmoed en zalving.

En daarom voegt Schröckh [1]) er bij: »Erinnert man sich dasz es ein Staatsman (en geen theoloog) von mehr als siebzig Jahren war, der alles dieses so mühsam zusammen trug, damit seine Mönche mit der heiligen Schrift vertraut werden möchten: so ehrt und liebt man den Mann, ohne sich so gar viel um sein Buch zu bekümmern."

De *Historiae Ecclesiasticae Tripartitae*, zijn eene vertaling van Sozomenus, Socrates en Theodoretus door Epifanes, waarvan Cassiodorus uittreksels maakte, die hij tot een ordelijk geheel samenvoegde. Voor de fouten die er in zijn, tegen geschiedenis of antiquiteit, kunnen wij onzen epitomator niet wel verandwoordelijk stellen.

Het *Chronicon*, van het begin der waereld af, op Theoderiks bevel geschreven, en ook aan hem opgedragen, bevat voornamelijk een lijst van de romeinsche vorsten en konsuls, met enkele historische aanteekeningen. Het is vrij volledig maar met enkele fouten, evenwel voor sommige gebeurtenissen onze voorname bron.

---

1) *Kirchengeschichte*, Tom. XVII.

Zijne grammatische excerpten hebben eenige belangrijkheid vooral dewijl ze uit schrijvers genomen zijn, die voor ons bijna geheel zijn verloren, en deze uittreksels hadden, met het opstel *de Orthographia*, boven al voor het doel waartoe ze gebruikt moesten worden, hun eigenaardig nut. [1])

De verhandeling *De artibus ac disciplinis liberalium artium* is almede een populair handboekjen, ter inleiding; een vroeger veel gelezen uittreksel van goede bronnen. Ten derde hebben wij nog *De arte grammatica ad Donati mentem*, waarvan slechts een fragment overig is, dat bij het voorgaande werk past, doch waarvan wij het ontbrekende echter kunnen aangevuld rekenen, door het *Commentarium de Oratione, et de octo partibus ejus*, niet zonder grond bij Cassiodorus S. werken opgegeven.

Achter de *Expositio in Psalmos*, zou men de *Expositio in Cantica Canticorum* kunnen noemen, doch de bewijzen voor de echtheid hiervan zijn niet voor handen; de stijl toch is eenigzins verschillend van dien van Senator, en tevens wordt er Gregorius van Tours in aangehaald, die eerst in 544 werd geboren. Verder (naar men tot heden meende, in 1721, door den kardinaal Maffei ontdekt [2])) de door Senator-zelven aangehaalde *Complexiones in Epistolas et acta Apostolorum et Apocalypsin*. Dan vinden wij nog aan hem toegeschreven: *Paphnutii Spiridionis, aliorumque Sanctorum Vitae* welke men vindt bij Aloysius Lipomanus vol. I, en die in de *Historiae tripartitae* voor-

1) Zie hoofdst. V, hier achter.

2) T. z. p.

komen; [1]) maar de stellige bewijzen dat zij van C. S. zijn, ontbreken. Een onbeduidend *Computus Paschalis sive de Indictionibus*, *Cyclis solis et lunae*, *etc.*, waarin een lijst zijner werken voorkomt, bezitten wij almede nog.

Maar tot de verlorene geschriften behoort vooreerst zijn *Res gestae Gothorum*, waaruit Jornandes een uittreksel maakte, met eenige toevoegsels van hem zelven, hetwelk gemeenlijk bij de werken van Cassiodorus Senator wordt gevoegd.

En eindelijk *De titulis*, *sive Memoriale sacrarum scripturarum* [2]) dat tegen de Pelagianen gericht was, doch dat ons verder onbekend is gebleven. Evenzeer als het werkjen *De 98 schematibus et tropis*, waarvoor Garet, ter vergoeding, een 120 uit den kommentaar op de psalmen geputte tropen in de plaats heeft gesteld. [3])

De stijl waarin alle deze werken geschreven zijn, is natuurlijk verre van de energieke eenvoudigheid van Cicero, of de meer in-eengedrongen veêrkracht van Tacitus. De poëtische wendingen zijn dikwerf te veel ijdele deklamatie om een dichterlijk gemoed te kunnen behagen, en blijkbaar geschreven, onder den invloed eener soort van manier, eene aangenomen gewoonte van den tijd, eer dan uit warme geestdrift voor een belangrijk onderwerp. Het uitvoerigste werk

---

1) Zie Vossius, *Op. omn.* Tom. I. de hist. lat. lib. II. c. 19.

2) Zie de praefatie van *De orthographia.*

3) Peter van Blois (Blesensis) schreef, onder Cassiodorus naam gedrukt: *De amicitia christiana.* Rostock 1667. 8°. Maar 't is onder Peters schriften te vinden.

echter, de *Expositio in Psalmos*, munt, in ordelijkheid van gedachten, en helderheid van voorstelling, boven de andere werken uit.

Doch wanneer wij elders weder uitdrukkingen lezen als deze, over het afschrijven van boeken:

»Hoe schoon is het, de menschen door de hand alleen reeds te onderwijzen! Hun stilzwijgend de zaligheid aan te kondigen! Satan den oorlog aan te doen met de pen!.... die evenveel wonden ontvangt, als een kopiist woorden van den Heer schrijft.... Men kan dezen voor zijnen arbeid niet genoeg loonen!....... Men schrijft met rieten om dat Jezus met rieten werd gepijnigd..... Ja men volgt God na, die ook zijne wetten *schreef*!" — ziet dan moeten we ons diep doordrongen hebben van den geest der mystische schrijvers van vroeger en later tijd, om die denkbeelden en uitdrukkingen, in koele stemming gelezen, niet overdreven te achten.

Maar toch behoudt hij dikwijls ook in oogenblikken van meer rationeele eenvoudigheid, eene bekoorlijke bloemrijkheid en elegantie. [1])

Evenwel leze men de schrijvers van de eeuwen der volksverhuizing niet om er een deftig latijn uit te leeren, maar beschouwe ze, met een oog op den tijd waarin zij leefden, en dan zal men vinden, dat, al is de vorm ons ook soms mishagelijk, even als de overstrooming der Hunnen, de plunderingen der Westgothen, de verwoestingen der Vandalen mishagelijk

1) Daarom charakterizeert Tiraboschi (*Stor. d. lett.* It. Tom. I) zijn stijl niet onaardig met de uitdrukking »barbara eleganza"; mits wij *barbara* een weinig ruimer beteekenis dan *barbaarsch*, of *woest* geven.

zijn — er achter dat onaangenaam voorkomen eene geheel nieuwe waereld zich verbergt, en den ondergang der oude voorspelt — de vernietiging der heidensche beschaving, de inenting van den germaanschen stek op den romeinschen stam.

Die stam moest eerst afgekapt worden, en zoo laag dat haast alleen de wortels er van bleven staan.

En toen de germaansche loot er op was geplaatst, legde de vóór-christelijke beschaving in Europa, even als de ingeënte boom zijn aard verliest, óok haar charakter af, en groeide alleen voort in den germaanschen twijg, behalven dat sommige kweekers eenige takjens, die nog onder aan den voet van den ouden boom waren overgebleven, moederlijk hebben verzorgd, zoo dat ze nadeel begonnen te doen, aan den reeds krachtig wordenden hooofdstam. Die kweekers zijn de overdreven beschermers der *renaissance*, die in onze dagen haar einde na-bij is.

Men verwachte echter niet, dat de nieuwe groei reeds tóen dadelijk krachtig loover zou geven; maar weldra zouden nieuwe taaltakken uitbotten, en geurige bloemen en bladen ontspruiten, gesterkt door den ouden wortel — opgegroeid uit het latijn.

En, om nu ten laatste nog eens op de *Variae* terug te komen, waaraan wij in de vorige bladzijden zoo veel hadden te danken — ze zijn, behalven voor de eigenlijke geschiedenis der dagen waarin ze geschreven werden, ook voor vele punten van archæologie en filozofie van veel belang; schoon men de bijzonderheden dikwijls zoeken moet in uitweidingen, die

à propos van geheel andere onderwerpen worden gedaan.

Zoo als, bij voorbeeld, al dadelijk, in den tweeden brief van het eerste boek, over de ontdekking van het purper gesproken wordt, en over de wijze waarop dat moet gebruikt en bewerkt worden, terwijl het er alleen op aan kwam, aan een zekeren Theonius, den stof te bestellen, die noodig was tot de kleederen des konings.

Dan, bij voorbeeld, in het derde boek, de 47ste brief, waar Senator aan Faustus, den *praefectus praetorio* moet melden, dat een zekere Jovinus, om een moord verbannen wordt naar de vulkaansche (liparische) eilanden — neemt hij deze gelegenheid (?) te baat, om over den aart dier eilanden uit te weiden, en zoo al pratende over den salamander iets te zeggen, hoe fijn en klein dier het is, met schitterende aardwormtjens omgeven, en van eene geele kleur.

Hij weidt uit over de theaters en *circus*, bij gelegenheid, dat er aan een wagenmenner eene belooning moet worden uitgereikt (III. 51).

Wij krijgen eene beschrijving van den vuurspuwenden Vesuvius, bij gelegenheid dat er in Napels eene opheffing van belasting zal toegestaan worden, ter schadevergoeding na eene vernielende uitbarsting van den vulkaan.

Verder heeft men den inhoud dier kostbare brieven zeker al overzien, door de herhaalde citaten er uit, door ons gedaan. Het aantal opmerkingen over den adeldom en de roeping van een koning; hoe hij zijne onderdanen moet voorlichten: de waardigheid van ver

schillende andere betrekkingen; de schoonheid van vele deugden; de rechtvaardigheid der straf; velerlei vakken van nijverheid die besproken worden, e. z. v., e. z. v.

Het zesde en zevende boek bevat een reeks formulen, voor de meeste posten in 't rijk, van den hoogsten tot den laagsten. En toch heeft die laagste nog iets edels. — Zij worden er in omschreven, en de vereischten er toe aangeduid.

De konsul staat daar boven aan, daarna de *patricius*, dan de *praefectus praetorio*, waarvan wij zoo dikwijls gewaagden, en eindelijk de *praefectus* over Rome (urbi). De *quaestor*, de *magister officiorum* (ook reeds besproken) de beide *comites*, wel bekend, e. z. v. Vervolgends, de opzichters over alle mogelijke andere zaken, als van levens- en geneesmiddelen, e. z. v.; bestuurders der provincie (Sueviё, Galliё, Thessalonika), formules voor allerlei verbindtenissen e. z. v., e. z. v.

En daarmede rekenen wij de taak die wij ons oplegden, zoo ver onze vermogens dit toelieten, in de hoofdzaak, voor volbracht.

Wij hebben niet zonder genoegen gewerkt, want het was een schoon onderwerp, dat wij te behandelen hadden; wij genoten er bij, toen zich het tafereel des miskenden tijdperks al meer en meer ontrolde voor onzen geest, en wij dóordrongen in het beminnelijke charakter van onzen christen staatkundige. Daarom ook vereenigen wij ons hier nogmaals in gedachte met

hem, en eindigen ons opstel met de woorden, waar hij zijne regelen voor de studie der gewijde schrijvers mede besluit:

»Heer, geef hun, die zich op de wetenschap toeleggen, de genade der ontwikkeling en vordering; en die uwe wet zoeken na te komen — de vergiffenis hunner zonden! Opdat, als wij, met een hevig verlangen, tot het licht uwer schriften zoeken door te dringen, wij niet worden verduisterd door het aantal onzer zonden. Trek ons tot U, door de kracht uwer Almacht; laat ons niet rondwaren volgends onzen wil, nadat Gij ons met uw kostbaar bloed herkocht hebt! Dat uw beeld in ons niet verduisterd worde, hetwelk altoos zoo uitstekend schoon is, wanneer Gij het in uwe hoede neemt. Laat de duivel, of wij zelve niet uwe gaven verwoesten! Hoor ons, o heilige Koning, en help ons tegen onze zonden; en verwijder ze ver van ons, vóor dat uwe Rechtvaardigheïd ons verdoeme.

»Red uw Werk van hem die het verwoesten wil, dat de Vijand niet oorzaak zij dat anderen zich ten val brengen; hij, die zich zelven heeft verdoemd; doch laat hém veeleer ondergaan, die alles wil vernietigen."

SPECTATORES, BENE VALETE.

11 Sept. 1857.

V.

HET BOEK „DE ORTOGRAPHIA."

Inleiding.

Het was op aanzoek der monniken in het nieuw gestichte Vivarenser klooster, die naar eene handleiding verlangden, om met de gewenschte naauwkeurigheid hunne afschriften van allerlei auteurs te kunnen maken, waartoe zij door Senator werden aangezet — dat deze een *Compendium* verzamelde van excerpten uit de onderstaande negen grammatici; waarover wij, voor zoo ver er weinig van bekend is, enkele mededeelingen zullen doen.

Het is in deze orde dat zij bij Cassiodorus Senator worden opgegeven.

GNAEUS CORNUTUS, *de Enuntiatione, vel de Orthographia.*

VELIUS LONGUS.

CURTIUS VALERIANUS.

PAPIRIANUS.

ADAMANTIUS MARTYRIUS

EUTYCHES, *de Aspiratione.*

Caecellius, *Orthographus.*
Lucius Caecilius Vindex.
Priscianus.

1.

Wij vangen dan aan met

LUCIUS ANNAEUS CORNUTUS

(want aldus moet zijn naam geschreven worden), die door C. Senator het eerste geplaatst, en ook de oudste is der negen. [1])

Senator noemt hem *Gnaeus*, zoo als men hem ook *Cnejus* genoemd vindt, en in *Putschii Grammatici Veteres—Agnaeus*. Dit is de overgang op *Annaeus*. En zoo is het dan ook de naam van den zelfden persoon, ofschoon er meerdere Cornuti hebben bestaan. [2])

En of Cornutus de stoicijn, en Cornutus de *grammaticus* éen en dezelfde persoon is geweest, ook daaraan is geen twijfel. Wanneer we zien wat Gellius [3]) van hem zegt, en daarnaast de plaats die hem door Senator, als den oudsten der door hem gebezigde grammatici, wordt aangewezen — en bedenken dat er gevolgelijk een grieksch stoicijn van geheel den zelfden naam, op den zelfden tijd, te Rome zou moeten ge-

---

1) Negen! schoon C. S. zelf (en velen die na hem kwamen) van 12 spreekt in de „Conclusio"; of men moet aldaar lezen: *e duodecium libris*, in plaats van: *duodecium orthographorum.*

2) Zie G. J. de Martini, *Disp. litt. de Annaeo Cornuto*, Lugd. 1825

3) N. A. II. 6. IX. 10. 5.

leefd hebben, dan bestaat er weinig grond om hier aan twee personen te denken, te minder daar het werk dat men aan eenen Cornutus *stoicus* zou toeschrijven, zonder eenige bedenking aan den *grammaticus* wordt toegekend, en het grieksch schrijven te Rome, omtrent Neroos tijd, al meer en meer iets zeer gewoons werd.

De van hem bekende werken zijn deze:

Περὶ τῆς τῶν Θεῶν Φύσεως; het eenige wat in zijn geheel tot ons gekomen is.

Ῥητορικαὶ Τεχναὶ, slechts uit aanhalingen bekend.

Πρὸς Ἀθηνόδωρον, even zoo, alleen door Porphyrius en Simplicius genoemd. [1])

De figuris Sententiarum. [2])

Commentarius in Virgilium, welke door Servius op verscheidene plaatsen in zijnen kommentaar wordt geciteerd; b. v. Georg. I. v. 277. Aen. I. v. 49. 155. 492. IX. v. 348. 675. [3]) Zoo als wij hem ook te-rug vinden bij Fl. Sos. Charisius, in zijne *Institutiones grammaticae.* [4])

Commentarius in Persium, vroeger niet algemeen aan Cornutus toegeschreven, maar thands meer zeker diens werk.

De Enuntiatione, *vel de Orthographia*, door Cass. Senator tot zijn compendium gebezigd. —

Van hetgeen hem zou kunnen toegeschreven worden heeft de meeste zekerheid:

1) Zie de Martini, l. l.
2) Gellius IX. 10.
3) Verg. Fabricius, *Bibl. lat.* II. bl. 265 (Ed. 1721).
4) Putsch, *Gr. Vet.* bl. 100. 102.

De Kommentariën bij Terentius. »Terentius illustratus est ab Helenio Acrone, Adesione, Espro, Annæo Cornuto.[1]) Edd. Terent. Antv. 1532, 1538, 1546, conf."

2.

VELIUS LONGUS.

In het uittreksel van dezen *grammaticus*, die meer bekend is dan de voorgaande, blijkt ons weder Cassiodorus Senators afzijn van aanmatiging.

Het hoofdstukjen, hetwelk hij *deflorata* uit den genoemden auteur betitelt, is genoegzaam geheel door hem zelven geschreven; hetgeen ons al spoedig blijkt, wanneer wij Senators fragment bij *de Orthographia* van Velius Longus, zoo als dit voorkomt onder de *Grammatici veteres* van Putsch, vergelijken. Dan zien wij, dat de voorbeelden, de opeenvolging der zinnen, en de stijl, veeleer Senators dan Velius werk zijn, en dat Senator zeker in 't algemeen maar de namen dier grammatici aan zijne uittreksels heeft toegevoegd, opdat ze voor zijne monniken meerder gezag mochten hebben, dan eene spraakkunst, dadelijk uit eigen brein geput, bij hen zou verkrijgen.[2])

Van dezen Velius Longus is ons anders niet dan dit werkjen *de Orthographia* behouden gebleven.

---

1) FABR. l. l. I. bl. 31. 35.
2) Zie beneden, op Priscianus.

Hij heeft nog aanteekeningen op Lucretius geschreven, waarvan hij de eenige oude *Commentator* is; maar wij bezitten die niet meer.

Ook schreef hij nog: *De usu antiquae lectionis*, dat wij missen. [1])

Verder vinden wij hem bij Charisius (*Instit. gramm.*) genoemd, als een schrijver over *derivationes en deficientia*, als ook van aanteekeningen op 't 2de boek van Aeneis; en bij Papirianus, in het uittreksel van dezen, bij Cass. Senator. [2])

Er bestaat nog, op de bibliotheek der akademie te Leiden, een handschriftjen van Semler, met aanteekeningen o. a. uit Velius Longus, overgenomen uit de »editio Santandreana, 1579," aan Bondam gezonden, die 't voornemen had, de Grammatici van Putsch op nieuw uit te geven.

3.

CURTIUS VALERIANUS.

Ik heb niets naders over dezen grammaticus gevonden, dan hetgeen er bij Cass. Senator [3]), als uittreksel (»ex Curtio Valeriano ista collecta sunt"), van staat opgeteekend, terwijl hij in diens werken nog genoemd wordt, onder de *Orthographi antiqui*, die den monniken ter lezing worden aanbevolen, in ca-

1) Gell. *N. A.* XVIII. c. IX. § 4.
2) Zie verder Fabricius Bibl. l. T. I. bl. 792. III. bl. 748.
3) Bij Putsch l. l. overgenomen.

put 30, der *Instit. div. litt.* — Osann [1]) zegt, dat het dezelfde persoon wel kan zijn, aan wien Symmachus schrijft Ep. 69, L. VIII, doch dat gevoelen deel ik niet, daar Valerianus in Senators tijd reeds »antiquus", en Symmachus in 410 eerst gestorven was, terwijl Priscianus, die ook nog tot de eerste helft der vijfde eeuw behoorde [2]), tegenover de andere geexcerpeerde grammatici, *modernus* genoemd wordt. De tegenstelling zou te sterk zijn, indien hun leeftijd niet ten minste een honderd jaar, uit-een-liep, te meer daar Curtius Val. hier bovendien naast andere grammatici wordt genoemd, die bepaald van ouder datum zijn.

4.

PAPIRIANUS.

Van dezen is ons alleen iets door Osann bekend geworden. [3])

Fabricius [4]), noemt hem ook bij vergissing *Papirianus praetectatus.*

Gellius [5]) denkt er niet aan die twee namen aan den zelfden persoon te geven. Bij Priscianus wordt

---

1) *Beiträge zur. gr. u. Röm. litt. gesch.* 1839.
2) Zie dit bewezen bij Osann, *Beiträge*, bl. 159.) En verg. hier onder — Priscianus.
3) Verg. zijn Appul. XVI, 30.
4) *Bibl. Lat.* D. I. bl. 794.
5) Lib. I. c. 23.

'hillende plaatsen als autoriteit voor deze
' aangehaald.
iets van hem bekend, behalven het
'nator, en zijne vermelding onder
..stitut. div. litt.

5.

ADAMANTIUS MARTYRIUS.

Van dezen weten wij iets meer dan van de beide laatste grammatici.

Tegen de verwarring, die er al meer en meer in de taal ontstond, in de 4de en 5de eeuw, schreef Martyrius een afzonderlijk werkjen, over het gebruik van B en V, dat hij in twee deelen splitste: »de nomine" en de »verbo". — Deze hoofddeelen weder elk in drieën: over de eerste, middelste en laatste syllabe.

Want in Cass. Senator is blijkbaar een fout in de titels der hoofdstukken, vooral in dien van het laatste gedeelte, waar klaarblijkelijk (zoo als Osann te recht bemerkt, t. a. p.) »de b littera in *verbo*", en niet »in nomine", moet gelezen worden, dewijl het *nomen* met de drie eerste onderdeelen is afgehandeld, en nu het tweede hoofdstuk moet volgen. Doch dit caput vangt aldus aan: »De b littera trifariam in nomine posita, quantum possibilitatis fuerit, sufficienter (ut puto) tractavimus (namelijk in het caput dat daaraan voorafgaat)". Uit de aanvangs-woorden is bepaald de fout ontstaan.

Van Adam. Mart. leeftijd is tot heden niets met naauwkeurigheid op te geven, schoon er door Osann, eenige sporen van gevonden zijn. [1])

6.

EUTYCHES.

Deze is niet onmogelijk dezelfde *grammaticus*, welke in twee boeken: *De discernendis coujugationibus* geschreven heeft, die wij nog bezitten. En dewijl hij zich daarin, onder den naam van *Eutychius* (d. i. alleen de bovengestelde naam gelatinizeerd), een leerling en tijdgenoot van Priscianus uoemt, zou ons zijn leeftijd duidelijk worden.

Doch volgends een ander handschrift heet hij ook *Eutycius*, en onder dezen naam staat hij nevens Servius, Priscianus, Pompejus, en anderen, in het gedicht van Alcuinus »de Episcopis Eboracencibus." [2])

Men vindt in de handschriften *Eutychius*, *Euticius*, *Eutus*, *Eutices*, door etkander; en zijn arbeid heet: *Ars de Verbo* (Ars, zoo als men weet, = wetenschap der spraakkunst [3]), terwijl de titel *de discernendis conjugationibus* slechts uit de voorreden outleend is. Daar echter 1°. het fragment dat Cass. Senator opgeeft niet

1) Zie de *Beiträge*, bl. 293.

2) Zie OSANN; t. a. p.

3) Cass. Sen.: »*Ars* tracfat de partium declinatione." *De Orthographia; Conclusio.*

in de 6 bestaande codices te vinden is [1]), 2°. Cass. Senator Eutyches in de *instit. div. litt.* c. 30, onder de *antiqui* aanbeveelt, 3°. na Eutyches in het boek *de Orthographia* nog twee andere grammatici, die vóor keizer Hadrianus leefden, en eindelijk eerst Priscianus genoemd, wordt, die alléen *modernus* heet, »qui nostro tempore Constantinopoli doctor fuit," — zoo houd ik het er voor, dat het dezelfde Eutychius niet is, die zich een leerling van Priscianus noemt. [2])

7.

CAESELLIUS ORTHOGRAPHUS. — CAECILIUS VINDEX.

Gellius [3]) schrijft — *Caesellius Vindex* [4]), en haalt alzoo deze twee namen door-een. Hij noemt hem als auteur van *Commentarii lectionum antiquarum* [5]), doch spreekt ook van geen ander werk dezes schrijvers. Hij stelt zijn leeftijd vóor Hadrianus, dewijl Scaurus, de tijdgenoot van dezen keizer, op Caesellius aanmerkingen maakt. [6])

Er is echter geen middel te vinden om den Caesellius en den Caecilius Vindex van Cass. Senator voor den zelfden persoon te houden, daar hij uit beide af-

1) Zie OSANN; l. l.
2) Vergelijk hierbij LINDEMANN, *Corpus grammaticorum* I, bl. 151.
3) III. 16, 11, XVIII. 11. 1, e. z. v. »Idemne fuerit certo dici nequit, sed fuisse credibile est."
4) FABR. *Bibl. L.* I. f°. 794., schrijft bij vergissing »Caelius."
5) N. A. II. 16. 6. III. 16. 11. VII. 2. 1. XI. 15. 2.
6) Ib. XI. 15. 3.

zonderlijke fragmenten opgeeft, en bij den een, opzettelijk »Orthographus" schrijft. Maar wél is de auteur van het excerpt: »Ex Lucio Caecilio Vindice", getiteld, dezelfde die bij Gellius Caesellius wordt genoemd, en die de schrijver is van het werk, dat waarschijnlijk tot titel had: »Stromateus sive lectionum antiquarum commentarii", waarvan, volgends Osann, door Senator het cap. XI. bl. 2317 tot fragment is gekozen. [1])

8.

PRISCIANUS.

De laatste der door Cass. Senator genoemde grammatici is Priscianus; »modernus, nostri temporis auctor", van wiens leeftijd ons door de jongste onderzoekingen iets meer bekend is geworden, dan van de hier boven behandelde grammatici.

Het staat vast dat zijn leeftijd in dien van Senator valt, en dat hij ná Papirianus geleefd heeft, daar deze op verschillende plaatsen door hem wordt aangehaald.

Het is door den meergenoemden Osann [2]) zoo goed als tot zekerheid gebracht, dat hij zeker niet na 527 gestorven, en bepaald reeds in 450, toen keizer Theodosius de jongere onder zijne afschrijvers behoorde, geboren was, hetgeen met de getuigenis van

1) *Beiträge*, bl. 330.
2) t. a. p. bl. 147.

Senator, dat hij ook in diens tijd nog leefde, maakt, dat we hem in het midden der vijfde eeuw moeten stellen.

Evenwel rijst er nog een vraag bij ons op, het fragment van Senator beschouwende.

Uit welk werk is dit genomen?

Uit zijn groote *Commentarius*, in XVIII boeken? Neen! daar is het fragment niet in te-rug te vinden. Uit een zijner kleinere grammatische werken dan? Dat is zeer onwaarschijnlijk, omdat het bepaald over de spelling handelt, en die wordt in geen van die allen besproken. Het moet dan uit een verloren werk zijn; want van zijn naamgenoot, den filosoof Priscianus, kan het bij geen mogelijkheid wezen! Of wij moeten besluiten dat Cassiodorus Senator in den geest van Priscianus, zoo als boven met Velius Longus eenigzins 't geval was, iets van zijn eigen hand heeft gegeven; het geen ook door de over-een-komst der voorbeelden (tot toepassing der regelen) niet onwaarschijnlijk is.

Garet teekent bij Priscianus aan: »Fortasse iste est cujus etiam menimit Dungalus in lib. contra Claudium Taurinensem Episcopum." [1])

---

1) CASSIOD. *Op. omnia.* Ed. Rotom. bl. 618. b.

VI.

BIBLIOGRAFIE. [1])

De oudste druk, met jaartal, is van **1491**; doch wij vangen aan met de gezamentlijke werken, of althands niet met de uitgaven van afzonderlijke stukken.

1534. MAGNI AURELII CASSIODORI *Variarum Libri* XII. item *de Anima* Liber unus, Recens inventi (in Spanje) et in Lucem dati a MARIANGELO ACCURSIO.
Aan den voet van de opdracht: »Augustæ Vindelic. (Augsburg) Cal. Maii MDXXXIII." Fol. (A)

1579. M. AUR. CASSIODORI. *Variarum Lib.* XII; praeter minora opuscula. Jordani de origine actibusque Getarum liber, Apollinaris Sidonii de Theoderico (Visigothorum) rege epistola, et le-

1) A. duidt aan: Amsterd. Stads bibliotheek.
B. " " Bähr, Röm. litt. gesch.
F. " " Fabricius, Bibliotheca latina.
F. M. " " boekh. van Fred. Muller te Amsterdam.
L. " " Leidsche Ak. bibliotheek.
M. " " Manso; Geschichte des Ostgoth. Reiches in Italiën, bl. 487.
R. " " du Roure, Histoire de Théodoric le Gr. Roi d'It. t. I. bl. 268.
U. " " Utrechtsche Ak. bibliotheek.

gum Visigothorum libr. XII. Edictum Theoderici, regis Italiae, et Ennodii Panegyricus. Parisiis ap. Sebast. Nivellium. Fol.

Variae, curâ Gulielmi Fornerii;. de overige werken gedeeltelijk door Petrus Pithœus bezorgd. (M)

1583. TWEEDE parijsche uitgave, bij Nivelle (cur. Gul. Forn.), niet zoo volledig als die van 1579; evenwel met Jornandes, 't *chronicon* en Ennodii Panegyricus er bij. in 4°. De voorrede is van 1578 [1]) (M)

1588. DERDE uitgave van Nivelle. f°. Met Ennodii Panegyricus etc. (M)

Van 't zelfde jaartal:

Ed. c. n. G. Fornerii. (met *de Amicitia*, ex ms. Jac. Corbinelli) Par. ap. Orry. Hoog 4°. Theod. edict. Ennodii Panegyricus, Jornandes de or. Get.) (L)

Deze uitgave wordt bij Fabricius (B. L. III. c. 16 als fol. opgegeven. En bij Bähr (R. litt. g. bl. 603) 4°. »Paris 1584" gesteld. [2])

1589. *Variarum Libri*, cet. G. Fornerii not. Parisiis. a Seb. Nivellium. 1589. f°. (L)

(in eodem volumine Isidorus Hispalensis.)

1595. *Var. Epist.* lib. XII et Chron. Jord. de or. Get. Ennodii Paneg. — Fornerii notae. — Acc. not.

---

1) Onder anderen aanwezig in de biblioth. van Prof. Boot.

2) B geeft op: »Edition de Pithou. Par. 1588. 4°. Indien er dus geene verwarring bestaat, zijn er MINSTENS drie uitgaven van 1588, en één van 1589.

Modii, P. Brossæi etc. Lugd. a. Jac. Chouet. (U)

1599. *Libri Epistolarum*, alia. cur. Forner. Paris. 4°. (F)

1600. Parisina quarta, vulgata per Orry. 8°. Tom. II. (M)

1609. Ed. Petri et Jacobi Chouet. Aureliæ Allobrogum. met Ennodii Panegyr. 8°. (M)

Fabricius teekent aan (B. L. III. c. 16): »cum notis Brossæi. Genev. A. 1609. quarto". [1])

1622. Eene uitgave te Geneve in 8°, opgegeven door Hamberger. — [2])

1637. M. A. CASSIODORI, *Opera omnia*. Ed. P. Brossæus, Genev. 1637. 4°. (F M)

1650. Even als die van 1609 bij Fabricius (B L. etc.): »*cum notis Brossaei*. Genev. 4°. editio parum emendata, nonante Zinzerlingio." (F)

(1655.) F. M. teekent aan, onder de opgave der editie van 1637: »Id. *Genev*. 1650, vel 1655. 4°."

En M merkt aan dat sommige exemplaren der uitgave van 1650 »*Sumtibus* SAMUELIS CHOUET 1650" geteekend zijn, andere: »*Sumtibus* JOANNIS DE TOURNES 1650"; doch dat het volkomen dezelfde editie is.

1656. Deze komt geheel over-een met die van 1650. — Coloniæ Allobrogum (Genev,), Sumtibus Philippi Gamonet. (M)

1679. *Opera omnia* in duos Tomos distributa ad fid. Mss. Codd. emend. et auct., not. et obs. illustr.

1) Wij hopen dat de verwarring niet nóg grooter wordt.

2) *Directorium historic. medii ævi*. Gött. 1772. 4°.

cum indicib. locuplet., quibus præmittitur illius vita, cum Dissertatione de ejus Monachatu [1]), Op. et stud. J. Garetii. Mon. Ord. S. Benedicti e congr. S. Mauri. *Rotomagi*, Impensis Ludovici Billaine, bibliopolæ Parisiensis. f°. (L B en A)

Tot heden was in geen dezer uitgaven opgenomen, *Complexiones in Epistolas et acta Apostolorum et Apocalypsin*, die nog verscholen lagen. en zoo diep zelfs dat de geleerde Maffei meende, in 1721 er de eerste uitgave van te leveren, naar door hem ontdekte codices (zie lager). Doch toen ze op nieuw, tot driemaal toe, waren gedrukt, zijn ze nog door A. Groppo in 1729, over 't hoofd gezien, die te Venetië eene goedkoopere uitgave naar Garet bezorgde, als boekverkoopers spekulatie, geheel met den zelfden titel (*primum in lucem prodit*).

1729. *Opera omnia* in duob. t. distr. etc. primum in lucem prod. etc. Venet. Ant. Groppus. II. vol. (U. en F. M.)

1) Voorzeker tot heden de beste editie; maar toch! „Quamquam o!" ... Bij gelegenheid der lange verhandeling: „de ejus Monachatu" (nam. of Senator ooit wezenlijk van de orde der Benediktijnen was, of niet), merkt Rich. Simon (*Crit. de Dupin* 1730, vol. 1, bl. 211), het volgende aan: „Il aurait mieux fait de s'appliquer à donner une bonne édition des Oeuvres de Cassiodore, qu'a traiter des choses inutiles." Doch dat gaat niet even gemakkelijk! Had Maffei daar maar toe mogen komen, zoo als hij het voornemen er toe had!

WERKEN, OOK AFZONDERLIJK UITGEGEVEN, E. Z. V.

Expositio in Psalterium.

Garet spreekt in zijne Praefatie slechts van twee vroegere uitgaven, en ik geloof niet geheel met recht.

1491. *In Psalterium Expositio* c. praef. Joann. de Lapide (Jean de la Pierre (Heynlin?)) Basil. Joh. Amerbach, litt. goth. f°. (L en F M)

1519. *Psalterii David. Expos.* Par. Andr. Boucard. f°. (L)

1529. Cassiodorus *in Psalmos* emendatius editus Paris. 1529. fol. Vide Colomesii Opera pag. 441 editionis a me curatæ (F). Waarsch. een 2 voor een 1 (1519).

1579. *Psalterii Davidici Expositio.* Par. Joan. Parvus (le Petit). (U)

KLEINERE WERKEN.

a.

Historische.

1°. Zonder jaartal, eene uitgave der *historiae tripartitae*, Colon. Ulr. Zell. f°. goth. lett. 165 bl. met 38 regels; in 2 kol.

Nog 3 andere edities door Hain (volgends Brunet [1])) opgegeven, zonder datum noch waarde (zie hieronder).

Onder de inkunabulen te 's Gravenhage, vinden wij:

»M. A. Cassiodori, *De regimine ecclesiae primitivae historia tripartita* (ex S. S. et Theoderico) (§ 1. t. n. e. a. (Parisiis G. Wolff. c. 1489) 108 foll. char. goth. 2 coll. 54 linn. c. s. s. c. et pp. nn. c. insign. typogr. in 4°."

»Defensorium fidei contra Judaeos, hereticos et sarracenos. (acc. alius Tractatus de eadem materia sumptus ex *hist. trip.* Cassiodori § I. t. n. et a.) (Ultrajecti. Nic. Ketelaer et Gev. de Leempt c. 1473) 80 foll. char. goth. 31 linn. in f°."

1472. *Tripartitae hist.* libri XII; per JOHANNEM SCHUSSLER; regie urbis Augustensis civem. in fol. goth. 192 bl. met 33 regels.

1523. *Historiae tripartitae* ex tribus Gr. scriptt., Sozomeno, Socrate et Theodoreto ab Epiphanio Scholastico versis, per Cass. Senat. in Epit. redactæ. Libr. XII. BEATUS RHENANUS († 1547) Basil. (B)

1526. *Historia tripartita;* de regimine ecclesiae primitivae litt. goth. 4°. (L)

De regimine ecclesiae primitivae historia tripartita. Zonder aanwijzing van plaats, jaartal, e. z. v. goth. lett. (U)

Zonder jaartal. Libr. XII. h. trip. Parisiis in

1) *Manuel du Libraire.*

8°. apud FRANCISCUM REGNAULT, *ad calcem* Hist. eccl. van Eusebius door Ruffinus vertaald. (F) [1])

1529. *Chronicon.* SICARD. (J. SICHARD jur. c. † 1552) Basil. (B)

1552. CUSPINIANI ed. cum comm. — Basil. ap. Nic. Gerbelius fol. (B L en U)

(Garet bezigde nog Onuphrius Panvini (van Verona, een Augustijner monnik van de 16de eeuw), die onder anderen: *Chronicon ecclesiasticum* schreef).

1588. Frid. Sylburgius. *Hist. Rom. Scriptt. l. minores.* Francof. Tom. I. bl. 591. *Chronicon* CASSIODORI. [2])

1590. id. id. Tom. 1. bl. 602 (L)

1595. Uitgave van Lyon (verg. R. Simon, crit. de Dupin, Tom. I. bl. 214). Notes de FOURNIER et BROSSE.

1622. ibidem.

1648. Hist. Rom. Epit. ex museo Nic. Blancardi. Lugd. Bat. 12°. bl. 599.

1679. Verder in de *Opera omnia*, van GARET, etc.

1787. RONCALLI. *Vetusta Latinor. Scriptt. Chronica*, ad Mss. codd. emendata. Patav. 4°. P. II. bl. 161 en volg.

---

1) Een mijner goede vrienden, de tegenwoordige bewerker van eene verhandeling over de *Geschiedenis der Prediking in Nederland*, maakte de opmerking dat er een aantal holl. vertalingen der *Historiae tripartitae* bestaan.

2) Verg. Hamberger. *Director. hist. m. aev.*

1798. CH. FR. RÖSSLER. *Chronica medii ævi*, etc. Tübingen. Tom. I. 8°.

Computus Paschalis. in de oude edd. Paris. en Genev. Vervolgends bij Garet etc. bl. 596.

Libri XII. *de rebus gestis Gothorum.* Uittreksel van Jornandes, een Goth, en naderhand Benediktijner monnik. 552. *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis.*

1588. » » FORNERII.

1679. » » GARUTII.

Dan gedrukt met Paul Warnefrid (Diaconus): *De Gest. Longob.* Aug. Vindel. 1515. fol. Ex recogn. Bonavent. Vulcanii. Lugd. Bat. 1618 (Garet, praef. bl. V.); (hieruit in de Groots *Hist. Goth. Vand.* etc. Amst. 1655).

Jan. Grüter. *Hist. Aug. Scriptt. lat. min.* Hannov. 1611. f°. (Zoo ook Sylburg. Francof. 1588. fol.)

Corpus Hist. Rom. Scriptt. Lat. (Genev. 1609. f°. — 2° deel.

Beatus Rhenanus. Basil. 1531. fol. (met *de regnor. succ.*)

Fr. Lindenbrog. Hamburg 1611. 4°. id.

Bibl. Patr. Max. Lugdun. T. XI. p. 1052. id.

MURATORI. *Scriptt. Rerum. Ital.* — Mediol 1723. T. 1.

S. PERTZ, *Monumenta Germaniae historiae* (B).

Onder de inkunabulen te 's Gravenhage vindt men nog:

»Cassiodori Senatoris Romani Libro V. capitulo XVII Constantii imperatori et liberii pape pro defensiоѐ athanasij alexandrie episcopi, Dijalogus e greco in latinum per Cassiodorum Senatorem romanum translatus."

C. Ch. Carus Gretschel, Ad *Edictum Athalarici* regis Ostrogothorum, Lipsiae 1820, 4°.

J. C. F. Manso, *Duo Athalarici Edicta*, c. adnott. Vratislaviae, 1824. 8°.

b.

THEOLOGIE; TAALKUNDE, etc. etc.

De orde van Garet volgende, moeten wij nu (Tom. II) de *Expositio in Cantica Canticorum* bespreken, daar wij de *Expositio in Psalterium*, als uitgebreider werk, reeds behandelden. Over de echtheid zie men Garets *praef.* bl. VII. en 't *Monitum* bl. 503.)

1538. *Comment. in cantica canticorum.* Friburgi. f°. (L en F) (U. in voc. Aponio)

1679. bij GARET etc.

1566. *de Institutione divinarum litterarum.* — Lib. I. J. PAMELIUS 1), Antv. C. Plantin. 1566. 8°. (L)

1) Deze Pampelius (Jacq. de Pamelen), Aartsbisschop van St Omaars, † 1587, is ook uitgever van een werkjen: »CASSIODORI, *de divinis nominibus*."

1679. GARET. etc. Zie ook Schlosser, Univers. hist. III. 4. bl. 190 seq. (B)

1528. *De septem disciplinis.* Basil. 4°. (conf. PETR. BLAESENSIS Epistola 101). (F)

1550. *De quator math. disciplin.* Paris. VASCOSANUS. (Michel de Vascosan) 4°. (L)

1580. *De septem disciplinis.* Paris. 1580. 8°. (F)

1679. GARET. etc. *De artibus ac disciplinis liberalium artium.*

1831. Clausula inedita operis *de artibus et disciplinis liberalium literarum.* AUG. MAI. class. vet. e Codd. Vatican. ed. Tom. III. Romae.

---

id. *Commentarium de Oratione et de octo partibus orationis*, bij GARET. verg. praef. bl. IX.

1579. *De Orthographia* libellus, Plantan. typ. 8°. LUD. CARRIO cum epitome orthogr. ALDI PII MADUTII. (F)

1589. id. cum Velio Longo et aliis quibusdam, ex officina San Andreana. 8°. (Halle). (F)

(L) In kollektie; bij A. Manatius. ead. ed. En verder in andere verzamelingen: Fulgentius, Putsch, Ben. Casp. Haurisius, cet.

(Verg. hierbij het boven aangehaalde hand-

schr. van Semler. Adversaria ms. ad Velium Longum et Cassiodorum, etc. ex ed. Santandreana. (L. Mss. nº. 593).

1679. Garet. Ed. *op. omn.*

1533. *de Anima.* conf. Accursius.

En verder bij Garet etc.

1668. *Formula comitis Archiatrorum*, J. H. Meibomius (senior?). Helmst. H. Muller 1668. 4°. (L)

1500. *Complexiones in Apocalypsin.* Basil. 8°. (conf. Georgius Mollerus, dissert. de Cassiodoro. Altdorf. 1686. pª 20.) (F)

1721. *Complexiones in Epist. et Acta apost., et Apocal.*, e vetustis. membr. (zoo als het heet; zie bl. 141 en 120) nunc. pr. erutae a Scipio Maffei. Florent. Manni. 1721. 8°. (L)

Ook in Fr. Sc. Maffei, *Istoria teologica.* Trento. 1742. f°.

Ook in de *Biblioth. Italique* (Tom. IV. bl. 294.): *Complexiones sive Explicationes breves in Epist. Apost., in Acta, et Apocalypsin*; ex Ms. canonicorum Veronensium primum in lucem datae Florent. 1721. etc.

Maffei heeft de uitgave van 1500 niet gekend, doch

sedert dat Fabricius die deed opmerken (Bibl. l. t. III. c. XVI) had de geleerde waereld niet tot heden toe Maffei voor den eersten ontdekker moeten houden. Verg. alle werken waar de »Complexiones" in genoemd worden, na 1721. [1])

1721. Eadem ed. acc. S. MAFFEI Ep. de nova Cass. editione adornanda. (L)

1722. Hetzelfde werk, cur. SAM. CHANDLERO, Episc. add. praefat. Londini. 8°. (F. Inf. L.)

1723. *Complexiones etc.* e. vetustt. membranis. Ed. altera (tweede dwaling) ad florent. expressa. op. et cur. SM. CHARDLERI. Roterod. J. D. Beman 1723. (U)

1723. d°. d°. Rouan. 1733, volgends Brunet, *Manuel du Lihraire.*

(Ook vond ik »Rott. 1738." op eene plaats.)

Zie nu nog op de leidsche bibliotheek het ms. 596 (quaedam).

Verder de verzameling: »Patrologiae Cursus completus, de P. MIGNE." »*OEuvres complètes de Cassiodore.*" — E. z. v.

---

1) Moge dit voorbeeld van eenen grooten geleerde, en meer nog, van zoo velen die na hem kwamen, ons ter verontschuldiging dienen, zoo wij soms eene opmerkelijke uitgave onopgegeven hebben gelaten.

AANTEEKENINGEN.

Bl. 33. De woorden van Priscus, die welligt eene emendatie behoeven om recht duidelijk te zijn, worden door PH.. LABBE, kort weg, aldus vertaald: „Neque vero illi parva potentiæ accessio contigerat ex eo, quod Martis ensis erat detectus. Hic tamquam sacer, et Deo bellorum praesidi dedicatus, a Scytharum Regibus olim colebatur, et multis ante saeculis non visus, bovis ministerio fuerat tunc temporis crutus."

De *byz. hist. Scriptt. Excerpta de Legationibus, bl.* 65.

Bl. 92 en 99. Gregorius van Tours, na de plotselinge dood van Amalasnnthaas moeder vermeld te hebben, zegt, zinspelende op de dochter: „Non dubium est, tale maleficum esse de parte diaboli." En eenige oogenblikken later: „Indignantes ergo Itali contra hanc mulierem, Theodadum Regem Tusciae, invitantes super se Regem statuunt." Het geen niet zeer over-een-stemt met de brieven dienaangaande, uit Cass. Senators verzameling door ons aangehaald.

„Hic vero, cum didicisset quae meretrix (welk eene opgewondenheid!) ista commiserat, qualiter propter servum (Traquilanem; waarvan hij reeds melding maakte) quem acceperat, in matrem extiterat parricida, succenso vehementer balneo, eam in eodem cum una puella includi praecepit." *Hist. Franc.* L. III. c. 31.

En dit alles wordt verhaald met eene minachting die haar niet anders noemt, dan: „filia Theoderici."

Het monogram vóor op het omslag en 't titelblad, is gevolgd naar de opgave van Pinder en Friedländer in hun boekjen: „die Münzen Justinians", waar zij mededeelen dat dit de zekere monogram van Theoderik (namelijk: „Theodericus") is, waarvan men echter nog andere, schoon minder authenticke opgaven vindt, in welke de T duidelijker uitkomt. Ook de voorstelling op de achterzijde van den omslag en op het achterschutblad, is aan 't zelfde werkjen ontleend. Zij verbeeldt Justinianus als Overwinnaar, met rijk versierden helm, en nimbus, als zinnebeeld van de Kracht, op een met pærelsnoeren behangen paard. Eene gevleugelde *Victoria*, met eene trofee in de hand, treedt voor hem uit.

Het randschrift- „Salus et Gloria Romanorum," vat alzoo iedereen, schoon het woord CONOB wat minder duidelijk is. De waarschijnlijkste beteekenis daarvan is deze, dat CON eene verkorting is van „Constantinopolis", de plaats waar de munt geslagen werd; en O B; in 't grieksch het getal 72 aanduidende, de gehalte uitdrukt van 72 solidi-munten, welke het pond goud (waarvan deze munt geslagen werd) moest opleveren. 1)

---

1) Het gevoelen van Dr. HERMANNS is evenwel dat O B beteekenen zou *Obsignatum;* hetgeen niet waarschijnlijk is, dewijl deze O B dan ook op zilver- en kopermunten wel voor zou komen; hetgeen niet het geval is.

Deze twee afbeeldingen kwamen ons geschikt voor om het tijdperk van Cass. Senator te bepalen. Het Monogram toch is dat des stichters van het rijk waarin onze staatsman zijnen grootsten roem verwierf, en de afbeelding des overwinnenden Keizers toont den ondergang aan van dat rijk, en sluit alzoo Cass. Senators leven af.

ERRATA.

De schrijver maakt verontschuldigingen voor eenige fouten:

Vooreerst denke men op bl. 8, in de noot uit Carlo Botta, niet aan eenen Spanjaard, doch aan een Italiaan, welke de genoemde *Storia* in 't fransch heeft geschreven.

Op blz. 20 leze men in plaats van „uitgeroepen" — „uitroepen".

En op blz. 95: zij zocht *hulp*.

Verder is 't duidelijk dat, op bl. 58, het allerondersste nootjen behoort bij de noot die op blz. 57 reeds begint.

Eindelijk zal elke goedwillige wel verbeteren de woorden: heleefde, hiervau, Thcoderik, ed en er, in plaats van en, ταύττῃ, en ἄμευνον, certamamine, amicicitia, e. z. v. e. z. v.; gelijk ook eenige verzuimde en overbodige lees- en toonteekens, op blz. 62 het nummer 1514, dat natuurlijk 514 wezen moet, op blz. 144, J. SicHard, en op 149 ChaNdleri.

SALVS ET GLORIA ROMANORVM
CONOB

